

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1979

235

U-15

~~H Gray~~
~~East. 7/1 1893~~
~~1913~~

5010

1770

1770

1770

1770

1770

1770

1770

280

1000-04

ՅԱՂԱԳՍ

ԲԱՐԵՒՕՍՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՑ

ԵՒ

ԶՆԸԽԱՐՍ ԿՈՑԱ ԵՒ ԶՊԱՏԿԵՐՍ

ՄԵԾԱՐԵԼՈՑ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱՑ

Հ. ԳԱՐԵԳԻՆ Զ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ

Ի ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՈՒԽՏԷՆ

ՎԵՆԵՏԻԿ

ի սոցրբն դադար

1005
20378

085

20-0001

11624

ՅԻՇԱՏԱԿ ՀՈԳԻՈՅ
ՏԵԱՌՆ ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ
ԵՒ ԵՂԲՕՐ ԿՈՐԱ
ՊԱՐՈՆ ԲԱՂՏԱՍԱՐԱՅ
ԿԵՓԻՍԵԱՆՅ

2001
87509

2001

Յ Ա Ռ Ա Չ Ա Բ Ա Ն

Մեծի և սատոռածոռոյց խմաստոռ-
քեանի և տատռակերոց 'ի ծոռիս ալե-
աատ յոզրեանց աշխարհի, գարրոռ-
քեան մերոց հառատոցն օգել զխա-
րխիսն հատտատոռն, զի մի մոյրա-
հոյմն ջարոռքեան մեր 'ի վայր տագ-
նայեացի գրատտախայտն տկար, վրեպ
'ի ցանկայի հանգրոռանաց երկնառո-
քարարիս կացոռցեալ, որ ըստ վրկո-
ղիս անտռառ քարոգոռքեան մարգարիտ
և շնորհարոյս և մեծագիս, գոր առ 'ի
տտանայ երբեալ վաճառեանց այրն վա-
ճառական գամենայն գոր ինչ ոռեեր :
Եւ քանզի պարոռք աներաժեռոք 'ի մե-

բայ կան նուիրելոցս 'ի պարտաւորոս-
քիւն սրբոյ սեղանոյն զամենայն փոյր
'ի մէջ աշևոշ յանարատ պահպանոս-
քիւն վարդապետութեանց եկեղեցոյ ,
վասն որոյ և յիրաւի է մեզ ըստ իսա-
ղաղութեան աշտարանչացն Սիոնի
բարձրացոռցանեւ զօրոտքեամբ զբար-
բաս , և զԺողովրդեան զգոռչացոռցա-
նեւ զշեղիս , զի մի 'ի պատիրս բան-
արկոշիւն անկեալ կործանեացիւ :

Յայսպիսեաց սակի համարեացի որ
և զառաջիկայս որոցն երկասիրոտքիւն ,
յոր 'ի բարեւեր խնդրոռածոց ածար
մերոյ Ոշխտիս մտերմի , Պ . Յով-
հաննոս Աշղաշեանց , որոյ զԼուռերի
հաշատոցն զձարակեւ տեսեալ և յազգս
մեր , աղաչեաց զձառս զայս 'ի շոյս
ընծայել որ Յաղագս բարեխօսութեան
սրբոց և զեշխարս ևոցս և զպատկերս
մեծարելոյ , առ 'ի զայրազգ խորհե-
լեացն ամենեւիւ կարկեալ ընբերանեւ
զշրբոռնու : Եւ մեր յօժարութեամբ կա-
լեալ յանձին , զսակառամանեալ զայս
տեսութիւն վարդապետաց սրբոց որ

յարագս խնդրոյս, եղաք ատացի, յառե-
չեալ ինչ ինչ և ՚ի մերոց փարդապե-
տացն բանից և յառանդից Հայաստա-
նեայց եկեղեցոյ • և ակն ոռնիմք զի
ոչ անպետ ինչ զորոզնաքեայ երկս փա-
տակոց մերոց համարեացին հոգեւի-
րացն անձիւք, և որք փախաքողքն ի-
ցեն պայծառութեան հաւատոց անե-
նայսոյրն Եկեղեցոյ :

ՆԱԽԱՇԱԻԻՂ

Ընդստին յաւուրց ժամանակաց տուա-
քելոցն սրբոց, յորս հաւատք ուղիղ դա-
ւանութեանս մերոյ ընդ ամենայն երկիր
տարածեալ սփռեցան, որոմն ժանտ և
փաղաղիչ ապականարար հերձուածոց՝ ե-
մուտ սպրդեցաւ ՚ի քաջաբեր ցորեանն
հաւատոց, վեր ՚ի վայր զեկեղեցոյ կար-
դացն բարեզարդութիւն տապալել: Ընդ-
դէմ՝ նոցա ասոյան նահատակ արձանա-
ցոյց եկեղեցի զվարդասպետացն դումարս,
ճշմարտութեանն ջատագով ՚ի մէջ ան-
ցեալ՝ զմոլորութեան կարծիսն ըմբերա-
նել. քանզի և Աստուծոյ յառաջագէտ
խնամոցն այսպէս կամք եղեն, ՚ի բովս
1

վլտաց և հալածանաց զիւր զհաւատա-
 ցեալ ժողովուրդ արկեալ, սուրբս և ան-
 արատս պահել զնոսա աւուրն յեանում.
 և զի տեսցեն ամենեքեան եթէ ոչ յան-
 կեան ուրեք կամ 'ի խաւարի՝ փրկու-
 թիւնաբեր աւետիքն սլատմեցան, այլ 'ի
 լոյս պայծառութեան միջօրէ տուրն-
 ջեան. և զի ոչ ազգ մարդկան փութա-
 պէս եկին 'ի հլուական հնազանդութիւն
 տէրունեան ձայնին, այլ և ոխերիմ հա-
 կառակորդք 'ի վեր երևեցան՝ զանշարժե-
 լի հաստատութեան հիմունս եկեղեցւոյ
 դրդուեցուցանել: Եւ ոչ այսչափ միայն,
 այլ և առաւել իմն օգուտք հերձուածոց
 էին. զի որպէս աստուածային առաքեալն
 վկայեաց Պաւղոս, արժան էր և հեր-
 ձուածոց լինել, զի որք ընտիրքն իցեն ե-
 րևեսցին. և որպէս կռապարիշտ կայսե-
 րացն հակառակամարտ հալածանք՝ զպրն-
 դութիւն հաստատութեան հաւատա-
 ցեալ ժողովրդեան կայկայեալ ամրացու-
 ցին, այսպէս և ազգք ազգք հերձուածոց
 զընտիրսն յանպիտանեաց որոշեցին: Ար-
 ժան էր գրանց գժոխոց տալ պատերազմ
 ընդ սրբոյ եկեղեցւոյ, որպէս անսուտ բե-
 րանն յառաջաձայն ազգեաց. այլ և վերին
 շնորհացն մերձ առձեռն էր օգնականութի

վանել մերժել զմարան զայն չարութեան :
 Եւ այսպէս յաւուրցն Սիմոնի մողի մինչև
 առ մեզ անանջատ յեկեղեցւոյ կացին և
 հերձուածք , և լոյս ընդ խաւարի ոչ կա-
 րացին կալ 'ի խաղաղութեան . քանզի
 զգիւացն ձայն բարբառոյ և զգոռալ
 սրտմտութեամբ Քրիստոս լռեցոյց , և
 զարբանեկացն նոցա գործս չարութեան՝
 եկեղեցի ընթադրեաց : Այլ աղիտաբերք
 քան զամենայն հերձուածս ցուցան եկե-
 ղեցւոյ և աշխարհի Բողոքարկուացն կամ
 Նորազանգից անուանեալ կարծիք մոլո-
 րութեան , որ 'ի վերջ կոյս հնգետասա-
 ներորդի դարուն 'ի վեր երևեցան , ա-
 ռաջնորդ իւրեանց զՆուտեր և զՎալուին
 ունելով , և զօրավիզն զիշխանս երկրի և
 զթուլահաւատ քրիստոնեայս : Առ 'ի
 մէնջ ելին նոքա , այլ ոչ էին առ 'ի մէնջ ,
 որպէս սիրելի աշակերան վկայեաց Յով-
 հաննէս . քանզի զաւարն զօր պատուա-
 կան արեամբ իւրով թափեաց Քրիստոս
 'ի բանսարկուէն , միւսանգամ տարտարոս
 գեհեհնին մատնեցին : Շունդն մոլորու-
 թեան նոցա 'ի Փռանգաց և 'ի Գերմանա-
 ցոց աշխարհէն մինչ եւ 'ի ծագս երկրի
 տարածեալ ձգեցաւ , և ազգք և ժողո-
 վուրդք զգիւրատար լուծն քրիստոսա-

խրատ և զբեռնն փոքրոգի թօթափեալ
ընկեցին յանձանց :

Եւ թէպէտ մատենիւս որ առաջի կայ
յանձն առեալ է մեր զմիոյ եւեթ 'ի նոցա
կարծեացն ցուցանել զստութիւն , բայց
զի աղանդն չարութեան արդ և 'ի մեր-
ազգեայ ժողովուրդն ճարակեալ սիռի ,
և խողն ապականարար և երէն վայրենի մի
ջամուտ յանդաստանսն լինին մերոյ Ղու-
սաւորութեան հօր , արժան համարեցաք
տալ աստէն համառօտիւ զնկարագիր կար-
ծեացն նոցա և զվարուց , սկիզբն 'ի Ղու-
տերի աղանդոյն արարեալ , որ երիցա-
գոյնն է ժամանակաւ քան զՎալուին : Եւ
զայս ոչ վայրապար , այլ զի գիտասցեն
մերքն անձնասպահ 'ի չարութեան խրա-
տուցն նոցա լինել , և մի յորոգայթս
ստութեան սարանեալ վրէպ 'ի փրկու-
թենէն զխաւարն արտաքին ժառանգել և
զհօւրն անշէջ : Քանզի և երբեմն յառաջ
քան զսոսա խոշորակեր և խոշորազգեսա
լինելով՝ մուտ գտանէին 'ի մեր աշխարհ
և թոնգրակեցուց կրօնիցն վարդապետք ,
“ որք զմահացու դեղսն (չարութեան)
իւրեանց յընտանի կերակուրսն խառ-
նէին , և որք առնուն՝ իբրև զկերակուր
ճաշակեն և 'ի մահացու դեղոցն ըմբռնին .

որպէս և կարթընկէցք՝ կերով թաքուցանեն զկարթսն, զի ՚ի կերոյն խաբեալ ձուկն ՚ի կարթի ըմբռնեացի: Նոյնպէս և անորէնու թեան մշակքն քանզի զիւրեանց կորըստեան վիհն չհամարձակին յայտնի ցուցանել ումէք . . . վասն այսորիկ մերով բարեպաշտ կրօնիւք կերպարանին առ ՚ի զպարզամիտսն խաբելոյ, և քաղցրական բանիւք պատրեն զմիտս անմեղացն, և բանք նոցա իբրև զքաղցկեղ ճարակին. զի որպէս ախտն այն դժուարին է առ ՚ի բժշկել, այսպէս և ՚ի նոցանէ ըմբռնեալքն հազիւ կարեն կալ յակաստանի, * : Իսկ սոքա առաւել իմն համարձակու թեամբ պատրուակ իւրեանց մոլորութեան կարծեացն զսրբոցն առնուն զատուածաշունչ մատենից բանս, և զիշխանու թիւն մեկնաբանելոյ զայնոսիկ յեկեղեցւոյ պետացն բարձեալ, առն իւրաքանչիւր տան հրաման թարգման և մեկնիչ տեառնազգեցիկ բանիցն ՚ի մէջ անցանել, և անձամբ անձին զկորստեանն փորել խորխորատ :

* Լատիւլերացի ՚ի Պատմութեան գիրքն :

“Այս մայր հոգևոր և րկեւանոր (կեկե
ղեցի) ծնակի և աստուածս ունակ և
դակակն, պատկերս մարտարս միտն
Աստուծոյ Քրիստոսի,, : — ԿՆՐԵԿՆՑԻ :

Յ Ա Ղ Ա Գ Ս

ԲԱՐԵԻՍՍՈՒԹԵԱՆ

ՍՐԲՈՅ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Լուսուկ և մարդասպանութիւն ևորս :

ԱՍՏՈՒԾՈՅ անքուն խնամոցն 'ի վերայ սրբոյ եկեղեցւոյ հաւաստիք են անհրաժարելի, զի բազում անգամ օրէնս բարեկարգութեան կամելով մուծանել 'ի հաւատացեալս, զբոլորեցուցանէ իմն զնոսա 'ի կարծեցեալ հանգստենէն, զի զճշմարիտն ապա և զհաստատուն շնորհեցէ խաղաղութիւն : **Օ** սոյն ամենայն եկեղեցւոյ պատմու-

տակօրէն աւելաբանութեամբ ,
 իբրու այն թէ դժպատե՛հ իմն վա-
 ըիցին պաշտամամբն , և զի բազ-
 մադոյնք 'ի նոցանէ վարս անբա-
 ըիս յանձինս ցուցանեն , յանար-
 ժան իմն տուրևառ փոխելով
 զհոգևոր շնորհս քահանայապե-
 տին . և զի փոխանակ ողջա-
 խո՛հ վարդապետութեանց եկե-
 ղեցւոյ , բանս օտարալուրս դան-
 դաչեն 'ի լսելիս հաւատացեալ
 ժողովրդեան՝ ընչաքաղց ագա-
 հութեամբ և մոլեգին նախան-
 ձայուզութեամբ :

Ս) շնամի ոխերիմ ընդդէմ
 նոցա արձանացաւ Վ ուտեր . և
 հրաման յառաջնորդէն առեալ
 պաշտպան կալ իրաւանց իւրումն
 ուխտի , քանզի Մ շգոստինեանք
 էին զառաջինն մատակարարք
 շնորհի ներողութեանցն , զա-
 հավէժ խորհրդովք արկ զանձն
 յանելանելի բաւիղս մոլորահա-

ևատ քանդադուշանաց : Քանզի
 զՎոմինիկեանսն կամելով ընդ-
 վայր հարկանել, անդր ևս զքանսն
 ձգեաց . և որ իբրեւ ջատադով
 հաւատոց անցանէր ՚ի հանդի-
 սի , ոխորմագոյն քան զամենայն
 որ այնուհետեւ երևէր եկեղե-
 ցւոյ : Ալ կարի իսկ քաջ . քանզի
 զՄտուած խոստացեալ փառա-
 ւորել, զակատեցաւ զհետ մարդ-
 կային փառաց . և իշխեաց բո-
 ղոք ունել միանգամայն ընդդէմ
 Վոմինիկեանց և ընդդէմ նե-
 րողութեանցն շնորհի : Օ առա-
 ջինն սերմանեաց սիռեաց ՚ի հա-
 ւատացեալս առաջարկս իմն ու-
 ղիդս և աստուածաբանական
 թուեցեալս , որպէս և է իսկ
 այս ամենայն աղանդաւորաց սո-
 վորութիւն . այլ ապա և եւս
 խրախուսեալ պնդեաց զայնոսիկ
 մտորական մտօք . և այնպէս
 համարձակ յասպարիզի անդ շա-

Հատակեալ կռուէր՝ զի յամին
 1520 ընդ բանիւ արար զնա
 Հռովմայ հայրապետն : Աւ որ
 յառաջն խոստանայր յամենայ-
 նի զանձն և զմտացն թուիս ընդ
 անսխալ դատաստանօք քահա-
 նայապետին արկանել, իբրեւ
 նշաւակեալ ետես զանձն և
 զկարծիս իւր դատապարտեալ,
 խղեաց ապա զկապն և մոռացաւ
 զխոստումնն : Այց այնչափ իմն
 յամբարհաւաճ՝ խորհուրդս էր
 ցնորեալ, զի ամենեւին ոչ ինչ
 դրդուեցաւ, ոչ ՚ի նզովից քահա-
 նայապետին և ոչ ՚ի զզուելոյ
 հաւատացեալ ժողովրդոյ • քան
 զի և համալսարանք Աւրոպայ և
 առանձինն Փարիզացւոց քաղա-
 քին՝ մերժեցին զ՝ ուտեր և
 զմոլորութեան խրատս նորա ար-
 համարհեցին :

Աւ քաջիկ խելամտութիւն
 ընթերցանելեացն եթէ զիւրդ

| ուտեր 'ի միոյ մոլորութենէ
 յայլ՝ իբրու 'ի վախից 'ի վախս
 գահավէժ անկաւ, և թէ քանի
 արագ արագ ճարակեցաւ վարդա-
 պետութիւնն, և կամ որ սատ-
 ճառք ձեռնտու և օժանդակ
 եղեն նմա, և աղէտս քանի՞օն
 աշխարհի երևեցոյց՝ գրեցուք
 աստէն համառօտ քանիւք. քանզի
 զլիուլի սատասխանիս բանդա-
 դուշանացն նորա յայլ գիրս հա-
 տուցեալ է մեր :

| Իբրեւ զառաջինն, յարձակեցաւ
 նա մոլեգին ընդդէմ չարաչար կիր-
 առութեան ներողութեանց, ոչ
 ինչ ամենեւին զմտաւ էա՞ծ եթէ
 'ի քանի վիհս 'ի խրոխտ և 'ի
 խիզախ բարոյիցն մարթ էր նմա
 հոսել չարաչար : Աթէ զայս
 զմտաւ ինչ ա՞ծեալ էր նորա,
 յետս կայր արդեօք 'ի դժնդակ
 կրիցն և անկործան պահէր

զանձն և զաշխարհ . և արդա-
րեւ իսկ քան զօրինակ գնացից
նորա չիք ինչ այլ առաւել քա-
ջադէսլ և զօրաւոր 'ի խրատ
և 'ի զգուշութիւն այնոցիկ՝ որ
հետամուտք իցէն նորաձայնս
ինչ մուծանել 'ի խնդիրս հա-
ւատոյ :

Եթէ ստուգութեամբ ինչ
համարէր Սուտեր զի Ղուծինի-
կեանք իբրու 'ի վաճառ զհո-
գևոր շնորհս ներողութեանց հա-
նէին , զԱխմոնի մողին առեալ
երկրորդելով զկարծիս , արժան
էր նմա ընդդէմ այնորիկ բողոք
բառնալ , և ոչ ընդ ստգտանօք
զքահանայապետն և զներողու-
թիւնսն արկանել : Յայնժամ
դովութեանց էր արժանաւոր ե-
ռանդն նորա և աստուածաբաշ-
տութիւն : Այլ նորա կուրա-
ցեալ էին 'ի կրից աչք չտեսա-
նել զլոյս վարդապետութեանն

եկեղեցւոյ , և զի 'ի ստերիւրել
 խակ պաշտօնէից նորա , հաւա-
 տոցն անարատութիւն կայ մնայ
 անսասան : Ամեն որոյ ընդդէմ բռ-
 զոք հարեալ չարաչար կիրառու-
 թեան ներողութեանց , ժպրը-
 հեցաւ ուրանալ և զշնորհաբաշ-
 խութիւնս հոգևորս եկեղեցւոյ
 որ յաղագս հատուցման պատ-
 ժոց և իշխանութեան զմեղսն
 արձակելոյ : Այլ խարդաւանեալ
 յայս կարծիս մոլորական՝ մեր-
 ժեաց ապա և զտեառնաբարբառ
 խոստումն , և զի եկեղեցին չու-
 նի իշխանութիւն թողուլ զմեղս
 'ի ձեռն արձակման քահանային .
 այլ ունի միայն իշխանութիւն
 հրատարակելոյ եթէ թողեալ
 են մեղքն : Իսկ եթէ հարցանի-
 ցէ ոք թէ յոյր ձեռն ապա թո-
 ղանին մեղք եթէ անպէտ ինչ
 իցէ արձակումն քահանային ,
 պատասխանի առնէ Առտեր .

— Հաւատովք եւեթ, յորժամ
 ոք հաստատութեամբ հաւա-
 տասցէ եթէ մեռաւ Քրիստոս
 վասն մեր. քանզի և մեր իսկ են
 արդասիք մահու նորա. և ՚ի
 բանիցն հաստատութիւն զառա-
 քելոյն Պաւղոսի զբանս ՚ի մէջ
 ածէ եթէ “ Հաւատովք ար-
 դարանամք ”. և զՄթականմայ
 ասելն եթէ “ Լրդարն իմ ՚ի
 հաւատոց կեցցէ ” : — Վասն
 որոյ և զլաւութեան զործս
 քրիստոնէից արտաքնայարդար
 իմն համարէր և կեղծաւոր բա-
 րեպաշտութիւն : Աղո՛ւկ նմա .
 զի անջան վաստակովք համա-
 րեցաւ և ուսոյց ժառանգել
 զփրկութիւն. ուր տեառն Լս-
 տուծոյ յառաջագոյն ասացեալ
 իսկ էր թէ ոչ ամենեքեան որ
 տէր զնա դաւանիցեն մտցեն
 յարքայութիւն երկնից. և զի
 տարագիր ՚ի հարսանեաց կու-

սանքն մերժեցան, որոց չէր բարձեալ ընդ իւրեանս զիւզն գործոց բարեաց :

Օ ի եթէ չէր այսպէս, ապա և զլիսովին ընդունայն իցեն գործք բարեաց, պահք, ապաշխարութիւն, ժուժկալութիւն, ճնշել զմարմինն, աղօթք և ողորմութիւն: — Չայն տայ և աստէն | ուտեր զամենայն միանգամայն արհամարհելով. վասն որոյ և ժպրհեցաւ իսկ դատապարտ առնել առ հասարակ զուրբս անցելոց դարուց և զառաքեալս զլիսովին: Դարձեալ և զկամաւոր ուխտս միանձնացելոց ումպէտինչ և վայրապար համարէր. վասն որոյ և անձամբ անձին տուեալ օրինակ՝ զմենաւորութեան կրօնիցն թօթաիեաց զլուծ, և ամուսնացաւ ընդ միանձնուհւոյ, և բոցոց ուժգին կալաւ ընդդէմ ամուսին կենաց:

10091
ՏԵՅՕՐԵ

Հ.Ս.Խ.Է. ԱՆՂԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
 * С. С. Р. А. Библиотечка Библиотека *
 2*
 7/11 - 1922
 ИМЕНА. ЯСНИВШАЯ
 ԱՅՄԱՆԻՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

եկեղեցւոյ պաշտօնէից : Օ ի
 յանհնարիցն է, ասէր, անմե-
 ղութեան վարել կեանս՝ հրա-
 ժեշտ յօրինաւոր հարսանեացն
 տուեալ. և զի ահագին իմն է
 և երկիւղալի՝ անկին առաջի ա-
 հեղ ատենին Վրիստոսի ելա-
 նել : Վաջ իսկ ՚ի մուացօնս
 արկեալ էր նորա զբանս խրա-
 տուց երկնաւոր վարդապետին,
 և զի « Ի յարութեան ոչ
 արք կանայս առնեն և ոչ կա-
 նայք արանց լինին » : Եւ
 ոչ յաջողեցաւ պատրուակաւս
 ՚ի չքմեղս զանձն հանել, և յար-
 դարադատ բամբասանաց զեր-
 ծանել :

Իարձեալ պնդէր եւս հաս-
 տատութեամբ եթէ ոչ ինչ
 իւրիւր կարեմք մեք արդիւնս բա-
 րեաց գործոց բերել յանձինս,
 իբր զի ամենայն վաստակք
 մեր յայնմ եւեթ հաստատեալ

27306

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՍԵՐՈՒՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՍԵՐՈՒՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՍԵՐՈՒՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

էն զի հաւատասցուք եթէ
 Քրիստոս վասն մեր մեռաւ
 և զմեզացն ծանրութիւն ե-
 բարձ : Եւ այնչափ խօլացաւ
 մինչև ուսուցանէր եւս եթէ որ-
 պէս մարդ մեղանչէ յամենայն
 'ի գործս իւր , նոյնպէս և
 մարդ արդարացեալ հաւատովք
 ոչ կարէ գործել զմեզս , քան-
 զի ոչ համարի նմա զայն Մս-
 տուած :

Իսկ արդ եթէ յանհնարիցն
 է մարդոյ անմեղութեան վարս
 յանձին բերել , զինչ ապա ան-
 ճնիշխան ազատութիւնն իցէ :
 Տես զիարդ սրատասխանի առնէ
 Սուտերի : — Օ ի բնաւ պէտք
 իցեն , ազազակէ , անճնիշխան
 կամաց . քանզի զամենայն ինչ 'ի
 մարդումն , ասէ և հայհոյէ ,
 գործէ ինքն Մստուած եթէ
 մեզք իցեն եթէ առաքինու-
 թիւն . զի և անուանեալդ այդ

անձնիշխանութիւն անմարթ է
 թէ կարասցէ երբէք կալ 'ի խա-
 ղաղութեան ընդ ասպականեալ
 բնութեան մարդոյ և ընդ ան-
 պատիր նախագիտութեան Մ-
 տուծոյ: Աւարդ զի ըստ Սուտերի
 կարծեացն ոչ թողանին մեղք 'ի
 ձեռն խորհրդոց եկեղեցւոյ, այլ
 հաւատովք եւեթ, ապա և խոր-
 հուրդք ազգէն 'ի մեզ իբրու
 զնշանակս ինչ 'ի յորդել զհա-
 ւատս մեր: Աւ զայս այսպէս հա-
 մարեցաւ Սուտեր . վասն որոյ և
 մերժեաց և ընկէց զամենայն
 խորհուրդս եկեղեցւոյ, բաց 'ի
 Սկրտութենէն և 'ի հաղոր-
 դութենէ . և զայնոսիկ ըստ մար-
 մաջելոյ լսելեացն իւրոց յարմա-
 րեաց . և թէպէտ բազումք յա-
 շակերտելոց նորա, 'ի մեծի ժո-
 դովին որ 'ի 1530 գումարեցաւ
 Մէկսպուրկ, կամեցան և զխոր-
 հրդականն ընդունել խոստո-

վանութիւն , այլ] ուտեր իբրեւ
 զայն լուաւ ամենեւին իսկ ընդ-
 դէմ դարձաւ առաջարկութեան
 բանիցն , և սպառնացաւ ընդ
 բանիւ առնել զամենեսին որ
 միանգամ իշխիցեն փոքու իւիք
 այլայլութիւնս կարգաց մու-
 ծանել 'ի վարդապետութիւնս
 իւր :

Բստ նմին օրինակի և 'ի խոր-
 հուրդ սրբոյ Հաղորդութեան
 դեղևեցաւ յոյժ յոյժ] ուտեր
 'ի վարդապետութեան իւրում .
 զի եթէ ըստ նորա մտացն խոր-
 հըրդակատար քահանային բանք
 ոչ ինչ ազդիցեն , զիանդ ապա
 գոյութիւն հացին փոխեսցի 'ի
 մարմին Վրիստոսի : Վանզի
 ընդ անձին իւրում ոգորեալ] ու-
 տերի հաստատութեամբ պնդէր
 եթէ աստուածագործ սրբասա-
 ցութեան բանիւքն , զորս 'ի
 տեառնէ ուսաւ եկեղեցի , ներ-

կայ է Վրիստոս 'ի հաղորդու-
թեան, սակայն կայ մնայ անդէն
և գոյացութիւն հացին և գի-
նւոյն, վասն որոյ և օտարալուր
ինչ է, ասէր, գոյացափոխութիւնն
զոր կաթուղիկէ եկեղեցին ու-
սուցանէ: Ալ համախոհն և ըն-
կերակից Առտերի Վարլըգատ
ընդդէմ դարձաւ բանիցն նորա,
իբրու զի յանհնարիցն է կար-
ծել զի անանջրպետ իցեն 'ի հա-
ցին գոյացութիւն նորա բնական,
և աստուածազան գոյութիւն
տէրունեան մարմնոյն: Վարլը-
գատեայ զհետ չորան կոչեցեալքն
Աորհրդականք, որոց և համա-
միտ են Օռինգլիոս և Վալուին
'ի բանս խորհրդոյ հաղորդու-
թեան. այլ Առտեր անօտա-
նելի 'ի վարդապետութեան իւ-
րում եկաց մինչև ցօր մահուան
իւրոյ, զրդեալ մանաւանդ 'ի հո-
գւոյ հակառակութեան ընդդէմ

Խորհրդականաց, բանեթէ պատկառ կացեալ տերունական բանիցն զոր 'ի վերջին ընթրեացն պահու խօսեցաւ ընդ սրբազումար աշակերտելոցն, յորժամ զհացն տուեալ և ասէր ցնոսա, եթէ “Մռէք և կերայք, այս է մարմին իմ”, — Մրդ եթէ իրապէս է Քրիստոս 'ի հաղորդութեան, պարտ և պատշաճ է ուրեմն երկիր պագանել նմա : Յերկմիտս եղև Սուտեր և յաղագս այսորիկ . վասն որոյ և զառաջինն հրամայեաց բարձրացուցանել զմարմինն և զարիւն 'ի պատարագի, հակառակելով Վարլշդատեայ կարծեացն որ դատապարտ առնէր զայն . բայց ապա յետս կացեալ և յայնմանէ՝ խօսիւ պատուէր հրամանի 'ի վերայ եղ մի պահել 'ի մասնատիի զհացն սրբազործեալ, որպէս սովորու-

Թիւն է առ ամենայն բարե-
պարիշտ քրիստոնեայ հաւատա-
ցեալս :

Իսկ եթէ Քրիստոս կայ 'ի
սեղանի խորհրդոյն , և ընդէր
ոչ մատուցի ինքնին 'ի պատա-
րագ և 'ի զոհ հօր , առատա-
ձեռնել նովաւ 'ի մեզ զարդիւնս
փրկագործ չարչարանացն իւրոց :
— Այլ յանձին կալաւ և զայս
Լուտեր , քանզի կամէր զի հա-
ւատովք եւեթ ժաման լիցուք
փրկութեան , վասն որոյ և հա-
մարձակագոյնս իսկ ուրացաւ ե-
թէ պատարագն սուրբ իցէ արդա-
րեւ փրկական և քաւչարար զոհ
հօր Աստուծոյ . և իշխեաց եւս 'ի
Դպրութեանցն զիրս և 'ի Պա-
տարագամատոյցն արեւմտեայ ե-
կեղեցւոյն ձեռներէց լինել
յանդգնութեամբ , և ինքնահաճ
կամօք յերիւրել բազում ինչ
զոր միանգամ ընդդէմ կարծեաց

իւրոց և վարդապետութեան եւ
 զիտ 'ի նոսա : Այ ինչ հայեցաւ
 ամենեւին եթէ անդատին յառա
 ջին ժամանակաց քրիստոնէու
 թեան սոլորութիւն կարաւ եւ
 կեղեցի զսուրբ պատարագս զայս
 սրաշտել վասն կենդանեաց և
 ննջեցելոց . այլ զի ըստ Սուտերի
 կարծեայն մեզք միանգամ թո
 ղեալք 'ի ձեռն հաւատոց չունին
 ամենեւին պէտս նորոյ քաւու
 թեան ոչ յայսմ աշխարհի և ոչ
 'ի հանդերձելումն , վասն որոյ և
 անպէտ ինչ զմշտամուռնչ հայ
 ցուածս և զսրադատանս համա
 րէր զորս վասն 'ի Քրիստոս
 ննջեցելոց հանապազօր մատու
 ցանէն հաւատացեալք , և աւելի
 իմն օրինակաւ 'ի հայաստա
 նեայցս եկեղեցւոջ :

Վարձեալ յամենայն սրաշտա
 մանց զիրս ուղղափառ հաւատա
 ցելոց յիշատակք լինին և սրբոցն

Լստուծոյ որոց անարատութեան
կենցաղ յերկրի ցուցանելով, և
երկնից արքայութեանն եղեն
ժառանգաւորք • այլ ըստ դադ-
տամեստ նենգութեանն | ուտե-
րի՝ ի կոչել զսուրբս յօգնականու-
թիւն՝ նախատինս Քրիստոսի
մեծ վայելչութեանն դնելք, որ
զմեզ իւրով արեամբն զերծոյց
՚ի գերութենէ բանսարկուն ,
և նա է փրկութիւն մեր : Օ այ-
տոսիկ պատրուակ իւր առեալ՝
յանդգնագոյն բանիւք մերժեաց
զսրբոցն պաշտօն , և դատապարտ
արար զմաղթանս որովք զնոցայն
բարեխօսութիւն աղերսիւք պա-
ղատիմք :

Եւ քանզի ըստ յեղյեղուկ
մտացն | ուտերի՝ խորհուրդք ե-
կեղեցւոյ և ծիսից պաշտամունք
յոչինչ այլ պիտանացուք են
բայց ՚ի յորդել զհաւատս , վասն
որոյ և ասաց եթէ ձեռնադրու-

Թեանն շնորհ ոչ նոր ինչ առա-
 ւելու 'ի մարդիկ, և զի պաշտօ-
 նէից սեղանոյն չիք իշխանու-
 թիւն գերբնական, և զի չիք
 ճշմարիտ քահանայուԹիւն և ոչ
 քահանայապետական դասակար-
 գուԹիւն յեկեղեցւոջ: Ապաքէն
 զայդ այսպէս համարեալ Սու-
 տերի, և ինքնիշխան ազատու-
 Թեամբ հրաման ետ համախոհի
 իւրում և զօրավիգն ձեռնտուի,
 իշխանին հաստիոյ, բազմակին
 լինել. ապա ոչ զլացաւ և անձին
 զկարծեցեալ ազատուԹիւնդ, որ
 պէս և յայտնի իսկ է տեղեկացն և
 որոց գիտակ իցեն մոլորուԹեան
 կարծեացն նորա: Օ այսուիկ ոչ
 շատ համարեալ յաւել 'ի բան-
 դագուշանա, և 'ի կարծիս խոր-
 հըրդոյ ամենասուրբ Արրորդու-
 Թեան մոլորեցաւ. վասն որոյ և
 չորս ամօք յառաջ քան զմահ իւր
 եբարձ 'ի լրետեան անուանեալ

մաղթանաց զբանն եթէ՝ Սուրբ
Երրորդութիւն մի աստուած,
ողորմեա մեզ, :

Իսկ իբրեւ ՚ի ցասումն մեծ
բրդեցաւ Սուտեր զի նզովս ՚ի
Հովմայ հայրապետէն ընկա-
լաւ, այնուհետեւ համարձակա-
ձայն սկսաւ հեղուլ ՚ի լսելիս
ժողովրդեան եթէ քահանայա-
պետն ինքնին գլխովին է նեռնն
ամբարիշտ՝ զորոյ զանհրաժեշտ
գալուստ և զամբարշտութեան
գործս յառաջագոյն պատմեցին
կենարար փրկիչն և երանելի ա-
ռաքեալք նորա. այնուհետեւ
մերժեաց և զնախագահ իշխա-
նութիւն եկեղեցւոյ, և զի զուր
տարապարտուց նզովէ և դատա-
պարտ առնէ, զորս այլազգ ինչ
խորհիցին. քանզի և զաստուա-
ծախօս տառս եւեթ համարէր ՚ի
կանոն ուղղութեան հաւատացե-
լոց : Եւ յոր ՚ի մեծ ասշուքիւն

զմիտս կրթէ այն է , զի որ զե-
կեղեցի անմասն յիշխանութենէ
աստի համարէր զմոլորութիւնս
հերքելոյ , անձամբ անձին դա-
տապարտ արարեալ կշտամբէր
զհերձեալն յիւրմէ զԱսորհրդա-
կանսն և զԱրկնակնունքս . և
որ ամբարտաւանէր ամենեցուն
զերկնատուրն շնորհել անձնիշ-
խան ազատութիւն 'ի հաւա-
տոյս , պատուէր հրամանի 'ի վե-
րայ դնէր իւրոցն՝ միայն զթարդ-
մանութիւնն զայն 'ի կիր առնուլ
զսրբախօս տառից զյերիւրեալն
յիւրմէ , և 'ի կանոնական գրոց
մերժեալ հալածէր զՏեառնեղ-
բօր թուղթն ընդհանրական , ի
բրու զի յայտնապէս ուսուցանէր
եթէ « Հաւատք առանց գործոց
մեռեալ են » . թէպէտ և ոչ ան-
սացին նմա բազումք 'ի լուտերա-
կանաց , և զոր աղանդահար
վարդապետն մերժէր , ինքեանք

մտադիր ընկալան, որպէս և
 զՏեւեան գիրս երանելոյ աւե-
 տարանագրին Յովհաննու, զոր
 խոտեցին կալուխականք:

Եւ քանզի 'ի բաց մերժէր
 զամենայն օրէնս և զսահմա-
 նադրութիւնս եկեղեցւոյ ի-
 բրու գիւտս մարդկայինս, խար-
 դաւանեցաւ և յայլ վիճ 'ի սլն-
 դել անդ իւրում եթէ ազատու-
 թեամբն որդւոցն Մատուծոյ՝ զոր
 մկրտութեանն շնորհիւ ընդու-
 նին հաւատացեալք, այնուհետև
 քրիստոնեայ այր ոչ ևս մարդկայ-
 նոց ինչ օրինաց կացցէ 'ի հար-
 կի. վասն որոյ և 'ի թուաբերու-
 թեան փրկչին 1520 յորում ժա-
 մանակի զգիրսն որ յաղագս ան-
 ճնիշխան ազատութեան մարդոյ
 'ի լոյս ընծայէր, բազումք 'ի
 գուհիկ և յանոպայ մարդկա-
 նէն հաճեցան ընդ վարդապե-
 տութիւնն զոր նորս այս ու-

սուցանէր առաքեալ . և լծըն-
կէցք եղեալ , զէն ամբարձին
ընդդէմ տեարց իւրեանց և իշ-
խանաց : Քանզի ոչ միայն 'ի
խռովայոյզ ապստամբութենէ ոչ
զգուշացուցանէր Սուտեր զժո-
ղովուրդն , այլ և յորդորամիտս
զնոսա առնէր պերճախօս քա-
րողութեան բարբառովն . վասն
որոյ և զաղաղակ բարձեալ գոչէր
եթէ յոյժ 'ի դէպ և կարևոր
պիտոյ է զէն վերացուցեալ օսօխ
ընդդէմ յառնել Հռովմայ հայ-
րապետին , և տալ պատերազմ
ընդ այնօսիկ որ թիկունք իցեն
նմա օգնականութեան :

Եւ մի ոք զանխաւիան ճարա-
կեւն տեսեալ զՍուտերի հաւա-
տոցն և հիացեալ զարմասցի .
քանզի ստութեան լայն և դիւ-
րագնաց է ճանապարհ , և վատ-
թարեւոյ մարդկեղէն բնու-
թեանս առաւել հաճոյական ընդ

Տամարձակ արահետն գնալ, քան
 զնեղն ընտրեալ առնուլ զդժուա
 րինն և զտաղնապողական, ոչ ինչ
 ամենեւին ուշ եղեալ ելիցն կատա
 րածի: Ասան որոյ իբրեւ 'ի վեր
 երևէր Առտեր տապալել զՏի
 մունս տեառնապահեստ եկեղե
 ցւոյ, յորժամ ընդ քահանայա
 պետին ոգորէր և զկուսութեան
 կեանս բառնայր, զպահս և զվրչ
 տրմբեր ապաշաւանացն ցաւս ա
 մենեւին իսկ անհետ 'ի միջոյ
 ճգնէր կորուսանել, մտադիւր
 լուան նմա բազումք և ընկալան
 յանձինս զինիք խրոխտացելոյն
 ընդդէմ Աստուծոյ: Քանզի
 սիռեցաւ աղանդն այն չարու
 թեան նախ 'ի Սաքսոնիա, ապա
 'ի բազում վայրս Վերմանացւոց
 աշխարհին և 'ի Շուետս և 'ի
 Վանիս և 'ի Ռոլոնիա և յԱւն
 գարս և 'ի Վրանսիլուանիա, և
 ապա 'ի Վաղղիա և յԱնգղիա. և

յաւուրս մեր սարդի մտանել և
յարևելեայ ժողովուրդս, և ա-
ռաւել իմն օրինակաւ յազգս
մեր :

Ի այց խուժան բոցալառ պայ-
քարաց և հակաճառութեանց
զորս վարդապետութիւնն Սու-
տերի բորբոքեաց ՚ի մարդիկ, և
բազմադէմ մոլորութեանն կար-
ծիք և չարախտավար կեանք,
փոխանակ ՚ի բարեկարգութիւն
աժելոյ զեկեղեցի, որպէս զառա-
ջինն խոստանայր, վեր ՚ի վայր
յուզեալ դղրդեցին զաշխարհ,
և անմարթ իսկ էր ՚ի դաւնու-
թեան արմատոյն՝ բարեհամ ար-
դասեաց ակն կալեալ սպասել :
Եւ զի ամենայն մարդոյ համար-
ձակ իշխանութիւն ետ, աղիկա-
մի զգիրս սուրբս մեկնաբանե-
լոյ, վասն որոյ և ազգ ազգ ա-
ղանդոց ՚ի վեր երևեցան, զի մի
ասացից ցնորից բանդադուշա-

նաց, և զհաւատոցն միութիւն
 'ի բաղում մասունս կոտորեցին :
 Ետես զայս ամենայն | ուտեր
 մինչ դեռ ևս յամէր 'ի կենցա-
 ղումս, և ոչ ստրջացաւ 'ի չա-
 րեացն և ոչ յուղղութեան ճա-
 նապարհն դարձաւ, և այնպէս
 չարամահ սատակէր յամի 1546 :

Այնպէս ինչ համարիմք եթէ
 ամենեին անմասն էր | ուտեր 'ի
 մարդկեղէն բարեմասնութեանց-
 այլ ասեմք մանաւանդ եթէ նո-
 քին իսկ ձեռնտու և թիկունս
 իւրեանց զամբարտաւան բար-
 ձրութիւն մտաց նորա առեալ,
 զարտուղեալ խոտորեցուցին զնա
 յուղղութեան ճանապարհէն և
 արկեալ ձգեցին 'ի կորուստն
 յաւիտենից : Ար միանգամ ան-
 ախնաուու մտօք ընդ կենցաղ
 վարուցն նորա անցեալ իցէ, տե-
 սանէ քաջ եթէ 'ի զուր հնարե-
 ցան արբանեակք նորա 'ի գովել

առնուլ զվայրենամիտն կատա-
ղութիւն և զփառամոլ հպար-
տութիւն և զբամբասասէր լե-
զու : Վանդի ոչ զայն տարազ
յանձին երևեցոյց Վրիստոս յա-
ւետաբեր դալստեանն, և ոչ աշա-
կերտք նորա և առաքելագործ
մշակք երկնաւոր վարդապետու-
թեանն՝ այնպէս ինչ քաղաքա-
վարեցան յաշխարհի . և որ ընդ
ձանապարհն ընթանայ ընդ որ
Վրիստոս ոչ գնաց, սա չէ նո-
րա :

Բայց զի զկուսակցացն նորա
ամենևին կարկեսցուք զբերանս,
զմեծի առն արժան համարիմ
դնել զբանս զՎոսիւէի գաղղիա-
ցոյ .] ուտեր, ասէ, զքրիստոսա-
ծանօթ ժողովրդեան զսրտալիր
փափաքումն տեսեալ զեկեղեցոյ
կարգացն բարեվայելչութեան,
զայն սպատրուակ ՚ի ձեռս էառ
տագնապել զաշխարհ . “ այլ

խաբեցաւ նա 'ի խորհուրդս մտաց
 իւրոց . զի ոչ ոք 'ի նոցանէ և
 յերազի անդամ զմտաւ էաձ կեր-
 պարանախօխ առնել զհաւատս
 եկեղեցոյ , զպաշտամունսն ուղ-
 զել և մանաւանդ զփրկագործ
 պատարագն քաւութեան . վեր
 'ի վայր տապալել զիշխանու-
 թիւնն քահանայից և զՊետին
 նոցա հայրապետին հռովմայ ,
 որ միակ ուշ նպատակի էր քա-
 ղեկարգութեանն որոյ ճարտա-
 րապետ էր Վուտեր :

„Տայց նորա զերանելին Տեռ-
 նարդոս մեզ 'ի դէմս ածեն , որոյ
 զվիշտս եկեղեցոյ 'ի համար ար-
 կեալ որք անդստին յառաջին ժա-
 մանակաց եկին հասին 'ի վերայ
 նորա 'ի հակառակամարտ հալա-
 ծանաց և 'ի բազմապատիկ հեր-
 ձուածոց , և որք յաւուրս յետինս ,
 'ի զեղծագործ ասպականութենէ
 մարդկան , խիթալ արժան է ,

ասէ, 'ի վերջնոցս, զի մի 'ի սպառ յարհամարհութիւն կըրթեսցի եկեղեցի, և կեանք խառնաւար սպրդեսցին մտցեն 'ի նա: Վանզի, որպէս յաւելու 'ի բանս իւր և ասէ այրն մեծ, կարող է եկեղեցի զԱսայեայն աղաղակել. "Մհաւասիկ 'ի խաղաղութիւն դարձաւ դառնութիւն իմ,"* զի առաւել քան զամենայն վիշտս յերեսաց անհաւատից և յերեսաց հերձուածոց, տուժաբերք եղեն եկեղեցւոյ ապականագործ վատթարութիւնք որդւոց իւրոց: Վաջայայտ է ապա զի ոչ տրտմէր նա, որպէս նորոգչացդ հաճոյ թուեցաւ ասել, զի մուրրութիւնք մտին յեկեղեցի, յորոց մանաւանդ անարատ զնա համարէր, այլ զչարխնս ող-

* Կամ ըստ լատինականին, "Ձի դառնութիւն իմ 'ի խաղաղութեան է,"

բայր ուք յարհամարհութենէ
 հրահանգաց եկեալ հասեալ
 կային : Ս անս այնորիկ յորժամ
 վարդապետութիւնս օտարոտիս
 սիռէին ծաւալէին խռովարկուք
 ոմանք և կարճամիտք Պետրոս
 Պրիւս, Հենրիկոս և Մոնոյ
 պրեշացի, սա այս հոյակապ այր
 ոչ ժուժեաց զի ոք 'ի մարդկանէ
 զհետ մոլորութեան կարծեաց
 նոցա ընթացցի . և աննկուն ա-
 ըութեամբ մարտ պատերազմի
 ետ ընդ նոսա՝ պաշտպան կացեալ
 ուղիղ դաւանութեան եկեղե-
 ցւոյ և իշխանութեան քահա-
 նայից :

„ Վացին և այլք ոմանք 'ի
 դարս յետինս վարդապետք ուղ-
 զափառաց՝ որոց աղիքն զորովէին
 զվատթարել բարուցն տեսեալ,
 և նորոգութեան՝ անձկանօք 'ի
 խնդիր լինէին . և անուանի էր 'ի
 նոսա Վերսոն, զի և ոչ ոք մեծա-

Ջան էր քան զնա 'ի բարեկար-
 զել զեկեղեցի . . . : Եւ 'ի Պի-
 սայեանն ժողովի հրասարակա-
 խօս եղև նա առաջի Մղեքսան-
 դրի և հռովմայ քահանայապե-
 տի , յորում աղաչաւ որ 'ի ներքս
 ածէր զեկեղեցի որ 'ի մեծէ
 հայրապետէն զհաստատութիւն
 թագաւորութեանն Խորայելի ա-
 ղերսիւք հայցէր . . . :

„ Դարձեալ և ծիրանաւորն
 Պետրոս Տէյլի վարդապետն
 Վերսոնի և եպիսկոպոս Քամ-
 պրէյի զնոյն օրինակ և յետ բա-
 րեկարգութեանն աւաղէր : Բայց
 այլ խորհուրդք մտաց նորա էին
 քան զորս խորհեցաւ Սուտեր ,
 որոյ նամակագիր առ Սեւանթոն
 լինելով “ Եւրժան է , ասէր , զիչ-
 խանութիւն քահանայապետին
 վեր 'ի վայր տապալել' եթէ ու-
 ղիղ հաւատոցն տևելոյ ցանկա-
 ցողք իցեմք „ : Իսկ ծիրանաւորն

ընդ հակառակս մտացն Վուտերի
 համարէր զի որք հերձեալքն 'ի
 ճշմարիտ եկեղեցւոյն իցեն' նորա
 անառաջնորդք են և անայցելուք,
 և զի անմարթ է մուտ ունել բա-
 րեկարգութեան եթէ չիցէ որ
 յեկեղեցւոջ հովուապետ: Աւ-
 այսպէս ահա մին 'ի նոցանէ ակն
 ունէր բարեկարգել զեկեղեցի
 կործանմամբ քահանայապետա-
 կան տեսչութեան, և միւսն իղձ
 լինէր զի կանգաղեալ ամրասցի
 իշխանութիւն նորա աստուածա-
 հրաշ՝ զոր սահմանեաց Վրիս-
 տոս յանդրդուելի պահպանու-
 թիւն միութեան հաւատոց և
 վարուց բարեաց:

Վստահութեամբ երկու ազգք
 էին խնդրողաց զբարեկարգու-
 թիւն. քանզի ունանք 'ի նոցանէ
 արք խաղաղութեան և եկեղե-
 ցւոյ սրբոյ որդիք հարազատք, ան-
 ակնառու մտօք աշխարհին զչա-

րիս նորա , և համեստ ցածու-
 թեամբ զբարեկարգութիւն ա-
 ղերսէին , և զյապաղել նորա
 տեսեալ վշտանային , և ոչ միայն
 ընդ միտ անդամ ոչ ածէին ուրա-
 ցութեամբ 'ի ձեռս բերել զայն ,
 այլ ընդ յառաջախնամ տեսչու-
 թիւնն Վստուծոյ հիացեալ զար-
 մանային եթէ զիարդ ճարտա-
 րադիտէ զխոստացեալն կատա-
 րել 'ի զեղծագործ վատթարու-
 թեան բարուց՝ անարատ զեկե-
 ղեցւոյ հաւատսն պահելով . . . :
 Եւ էին սորա անպարտելի նա-
 հատակք եկեղեցւոյ , և բազմո-
 րոգայթ մենքենայք զնոսա ինչ
 դրդուել ոչ կարէին և կամ իսլել
 կորզել 'ի հաւատոցն միութենէ :
 Բայց էին իսկ և մարդիկ ամբար-
 տաւանք ուռուցեալք սրտմտու-
 թեամբ , որոց զհերձուածսն
 տեսանելով զսպրդեալն յեկե-
 ղեցւոյ , և մանաւանդ 'ի պաշ-

տօնեայս նորա , խորհեցան յան-
 ճինս իւրեանց և ասեն զի ոչ կա-
 րասցէ նա տևել մնալ ըստ խոս-
 տացելումն . փոխանակ զի որդին
 Մատուծոյ զՄովսիսեան աթոռն
 պատուել հրամայեաց , թէպէտ
 և արք չարութեան իցեն որ նըս-
 տին 'ի վերայ նորա դպիրքն և
 փարիսեցիք : Այլ մեծացան նոքա
 ամբարտաւանութեամբ , որով
 խոնարհեալ 'ի տկարութիւն՝ ոչ
 եւս կարացին ժոյժ ունել զի մի
 ատեսցեն և զորս բազմինն յայն
 աթոռ . և հաստատութեամբ
 եղեալ 'ի մտի զի մարթ է նոցա
 զգործն աստուածեղէն բնաջինջ
 անհետ 'ի միջոյ կորուսանել , ա-
 տելութեամբն որով զբանին պաշ-
 տօնեայս արհամարհեցին , ա-
 տեցին և զվարդապետութիւնն ,
 ապա և զուսուցանելոյն իշխանու-
 թիւն զոր ընկալան նոքա 'ի
 Վրիստոսէ : Այսպիսիք ոմանք

էին Մղբիգեանք և Սոտեանք,
 այսպիսիք և Յովհաննիսեանքն
 Սիկեփ և Հուս... Եւ զար-
 մանալ չէ արժան զի յաւուրս ժա-
 մանակացն Սուտերի, յորս ան-
 պատկառ համարձակութեամբ
 զեկեղեցոյ պաշտօնեայնն խոշ-
 տանգէին, և հերձուածոցն ա-
 ճեաց յոյժ և բազմացաւ զօրու-
 թիւն, զի քան յամենայն ժա-
 մանակս՝ առաւել յայնմ դա-
 րու կասեցան բազումք ՚ի հաւա-
 տոց :

” Եւ Մարտինոս Սուտեր
 յուխտէ Մզոստինեանց վարդա-
 պետ և ուսուցիչ աստուածաբա-
 նութեան ՚ի համալսարանին
 Սիրդենպերկայ, նախասկիզ-
 բըն պատճառք յուզմանցս այսո-
 ցիկ լինէր. քանզի և կրկին
 դասքն որ Նորոգեալս զանձինս
 կոչէն, զնա համարին հայր և
 հեղինակ բարեկարգութեանն .

և ոչ լուտերեանքն միայն աշա-
 կերտեալք ազանդոյ նորա, այլ և
 բազումք եւս գովութիւնս բազ-
 մապատիկս յաճախեցին նմա :
 Քանզի և կալուին սխրացեալ
 հիանայ ընդ առաքինութիւնս
 նորա, ընդ անսաղապ անյող-
 դողդ միտան և ընդ գերօրինակն
 ճարտարութիւն, որով ընդդէմ
 քահանայապետին ոգորէր : Փող-
 էր նա, ասէ, աւագաւիող և շանթ-
 ահրենկէց, և կայծակն՝ որով զար-
 թեաւ աշխարհ յանյարիր թըմ-
 բրութենէն , , :

ԳԼՈՒԽ Բ .

Կաշուիև և վարդապետութիւն ևորս :

Մաջնորդ կալուինականն ա-
 զանդոյն եկաց Յովհաննէս կա-
 լուին ծնեալ ՚ի Եդոն Վաղղիոյ
 յամի 1509 : Արթեալ սորա առ

ոտս աշակերտացն | ուտերի որ
 առաքեցան 'ի Վաղղիա, և ոչ
 հաճեալ ընդ անկերպարան դա-
 ւանութիւն նոցա, արժան հա-
 մարեցաւ զկարծեցեալ բարե-
 կարգութիւնսն մուծանել և յա-
 ղանդ վարդապետութեանն | ու-
 տերի, և ազնուագոյն կարգս ըն-
 ծայեցուցեալ՝ նորոգիչ լինել
 Վրիստոսի եկեղեցւոյն 'ի հա-
 ւատս և 'ի վարս սրբութեան :
 Եւ չեն ինչ զարմանք, զի զա-
 ռաջնորդն թողեալ զՎրիստոս
 և զվարդապետն մերումն դաւա-
 նութեան, այնուհետեւ այր իւ-
 րաքանչիւր շամբուշ մոլեգնու-
 թեամբ խորհէր նախաթող յե-
 կեղեցւոջ բազմել : Եւ յսպէս
 խրախուսեալ պնդեցաւ Վաղղին
 և յամին 1531 գիրս իմն 'ի
 լոյս ընծայեաց Սահմանս Քրիստո-
 սի հասարակ յորջորջեալ, յորում
 զմիակ զայս կանոն իւրոց աշա-

կերտելոյն զնէր առաջի, անամու
լար առաջնորդ յուղղութիւն վա-
րուց զգիրս սուրբս ունել. քան-
զի և Հոգին սուրբ, ասէր, շնչէ
'ի ձեզ զոր միանգամ կամի, և
զոր յօգուտ ձեր կարեւոր համա-
րի :

Յօժարամիտ լուան բարբառոյ
քարոզութեան նորա Վեհեւա-
ցիք. վասն որոյ և Վալուին հաս-
տատեաց անդէն ատեան եկեղե-
ցական ժողովոյ, կարգեաց կա-
նոնս աղօթից, որպէս և զսրբոյ
պատարագին խորհուրդ զոր նոր-
ադանդք Տէր-նի ընկերս կոչեն :
Եւ ժողովոյն զոր սահմանեաց
ետ լիուլի իշխանութիւն պա-
տուհասս 'ի վերայ կապելոյ և
ընդ բանիւ զայնոսիկ առնելոյ՝
որք միանգամ այլ կարծիս յան-
ձին բերցեն, օտար յիւրոց խոր-
հըրդոցն և 'ի զնացից : Եւ որ
զհոռովմայեցւոյ եկեղեցին բամ-

բասէր վասն խստիւ զհերձուածողնս պատուհասելոյ, հրով այրեաց զՎիքայէլ Սերուետոս զոտիս իւր և զնախանձընդդէմ:

Օ արմանք մի մեծ այս են արդարեւ զի զսրբախօս տառնս՝ ի ձեռս առեալ նորազանդ հերձելոց, լուտերականք զվարդապետին իւրեանց գտանեն զկարծիս, սուկինեանք՝ զՎոկինոսին, անգղիացիք՝ զանգղիական անուանեալ եկեղեցւոյն և կալուինականք զՎալուրնոյ: Ազէ ասասցեն մեզ նոքին իսկ նորազանդք եթէ ո՞ր սոցանէ արդեօք իմաստից գրոց սրբոցն ստուգութեամբ խելամուտ իցէ. ամենեքեան նոքա իբրեւ առաքեալք Մատուծոյ ՚ի վեր երևեցան. ո՞ր հովիւ զնոսա առաքեաց, և կամ յո՞ր փարախ ասաց ժողովել զցրուեալ գաւառինսն. իցէ՞ նոցա համարձակութիւն ցուցանել զառաքելութիւն

իւրեանց որով օրինակաւ եցոյց Մովսէս, եցոյց Քրիստոս, ցուցին և առաքեալք և սուրբք առհասարակ: Իսկ 'ի դոցանէ այր իւրաքանչիւր առանձինն ճանապարհ անձին իւրոյ և վարդապետութեան հատեալ, զմիմեանս թշնամանեն և անգոսնեն, որպէս զի յիրաւի իսկ 'ի վարանս լինել մարդոյ եթէ զայր 'ի նոցանէ արժան իցէ ընտրեալ առնուլ զվարդապետութիւն և կամ զորն մերժել:

Եւ այս են աւասիկ գլխաւոր հանգամանք վարդապետութեանն Վալուրնոյ:

Ա. Օր գոյութիւն հացին ոչ փոխի ամենեւին 'ի մարմին տէրունական և յարիւն կենարար. այլ զի հաւատովք եւեթ ընդունիմք մեք զայն և ոչ ճրջմարտութեամբ:

Բ. Փրկելոցն նախասահմա-

Նութիւն և անարգութիւն դատապարտելոց բացարձակք են . և զի կրկին վճուոցս արգասիք կամ սկզբնառիթ պատճառք՝ կամք Մտուծոյ են, որ և ոչ խիստ խտիր դնէ ընդ բարութեան և կամ ընդ չար գործս մարդկան :

Գ . Օ ի Մտուած շնորհէ նախասահմանելոց հաւատս իմն և արդարութիւն անկապուտ , և զի ոչ համարի նոցա զմեղս :

Դ . Օ ի ՚ի պատճառս սկրզբնական մեղաց յայն աղէտս անկան կամք մարդոյ , զի չկարէ գործել ինչ բարի արժանի առ ՚ի փրկութիւն . դարձեալ և ոչ ինչ անբարի կամ մեղանչական :

Ե . Օ ի յանհնարիցն է մարդոյ զգէմ ունել ախտաւոր ցանկութեանն . և զի յորժամ անձն իշխան զմարդն ասիցեմք՝ զերծ ՚ի բռնադատութենէն զնա ի-

մանամք, այլ ոչ և յանհրաժեշտ
հարկէն :

2. Օ ի մարդիկ հաւատովք
եւեթ արդարանան, և զի գործք
բարիք օգնեն և ոչ ինչ առ ՚ի
փրկութիւն : Ալ զի խորհուրդք
եկեղեցւոյ ոչ յայլ ինչ կարեւորք
են՝ բայց միայն առ ՚ի հաստա-
տուն առնել զհաւատս : Ալ ՚ի
խորհրդոց զերկուս միայն ընկա-
լաւ զ՝ կրտութիւն և զհաղոր-
դութիւն : Արհամարհեաց և
զարտաքին պաշտամունս և զա-
րարողութիւնս եկեղեցւոյն ուղ-
ղափառաց :

Այսպէս ահա որ յանստերիւր
շաւիղս փրկութեան զանձն հա-
մարէր, և անմոլար առաջնորդ
իւր և իւրոցն միայն զգիրս սուր-
բրս հրամայէր ունել, յանձնա-
պաստան յամենայն ՚ի պա-
տուէրս իւր և ՚ի խրատս վարդա-
պետութեանն՝ վազէր զաստուա-

Ծախօս պատգամօքն . Վրիստոսի տեառն և վարդապետին հեթանոսաց ախոյան ընդդէմ յարուցեալ յուղիղ հաւատս խորհրդոյ հաղորդութեան : Վարձեալ զհամօրէն մարդարէական գրոց և զառաքելոցն սրբոց և նորոյ աւետեացս օրէնսդիր զՎրիստոսի առ ոտն հարեալ զհրամանն ՚ի պահպանութիւն պատուիրանաց տեառն , ոչ կամեցաւ խնարհել բառնալ զխաչ իւր , և զհետ երթեալ Վրիստոսի՝ ի բրեւ զբռնամարտիկ նահատակ յափշտակել զարքայութիւնն . այլ զմարդարէին ողբումն առ խրոխտն Վսրայէլ , ճշգրտեաց ՚ի վերայ անձին և հետևողացն՝ եթէ “ Վորուստ քո ՚ի քէն է , ” և ՚ի բանից իւրոց ոչ արդարացեալ՝ դտաւ պարտաւոր :

Արդ Վալուին խեղաթիւր նորոյ կրօնիցս վարդապետ՝ առեալ

երկրորդեաց գողցես զամենայն
մոլորութեան կարծիս հնոցն ա-
ղանդաւորաց զՎ իգիլանտոսի ,
զՎոնատեանց , զՎատկերամար-
տից , զՎերենգարիոսի , զՎդբե-
գեանց , զՎ իկլեփեանց և զնախ-
ընթաց կարապետին իւրում
Վուտերի : Վուաջին խանձարուբք
նորա եկաց Վենեւա , և անտի
ապա մուտ գտեալ սպրդեցաւ 'ի
բազում վայրս Նւրոպացոց աշ-
խարհին 'ի Օուիցցերի , 'ի հո-
լանտա , 'ի Մկովտիա և 'ի Տրու-
սիա և 'ի սահմանս ինչ Վերմա-
նիոյ . իսկ 'ի Վաղղիա և աղէտս
եւս անհնարինս և բազում ա-
րեանց ճապաղիս յորդեաց :

Վյտոբիկ քաջապտուղ արգա-
սիք եղէն բարեկարգութեանն ,
որ փոխանակ զհաւատս պայծա-
ռացուցանելոյ՝ միւսանգամ 'ի վեր-
եհան զբազմապատիկ մոլորու-
թիւնսն որք յառաջին ժամանա-

կաց Վրիստոսի հաւատոցն հեր-
քեալ դատապարտեցան 'ի հարց
և 'ի վարդապետաց . և նորաձայն
վարդապետութեամբն 'ի յուսա-
հատութիւն էարկ զանձինս եր-
կիւղածս , իսկ զանզգամս 'ի ձա-
խողակ իմն և յողեկորոյս անձն-
ապաստանութիւն , 'ի բաց բար-
ձեալ զամենայն սատարս և ա-
ռիթս 'ի գործել զառաքինու-
թիւն :

Եւ արդ մեր շատ համա-
րեալ զդուզնաքեայ նախաշաւիղ
բանիցս տեսութիւն , մատիցուք
'ի ճառս քննութեան ԲԱՐԵ-
ԽՕՍՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՅ ԵՒ ՊԱՇ-
ՏԱՄԱՆ ՈՍԿԵՐԱՅՆ ՆՈՅԱ ԵՒ
ՊԱՏԿԵՐԱՅ , զօրավիզն մեզ և
թիկունս զնոցայն բարեխօսու-
թիւն յերկնից մաղթելով :

ԳԼՈՒԽ Գ.

Երե գիւրդ մեծարոյ ևև Աստուծոյ
անձիևք սրբոց իշրոց :

Աստուած որ յամենայն 'ի
գործս իւր զարմանալին է և
սքանչելարուեստ , առաւել իմն
օրինակաւ սքանչելի է 'ի սուրբս
իւր , որպէս հոգեքնար երգողն
վկայեաց Ղաւիթ : Քանզի և ոչ
վարկաբարազի ինչ , այլ յառաջ
քան զամենայն յաւիտեանս ըն-
տրեաց զնոսա , ժամանեցոյց փրկ-
կութեան և փառաւորս յիւ-
րում անտրտմական արքայու-
թեանն արար , և 'ի ձեռն նոցա
և նոքօք սովորեցաւ զկամս իւր
և զհրամանս լսելի առնել ամե-
նայն աշխարհի : Ասան որոյ և
անդստին 'ի հին ժամանակաց
մխիթարել զնախաստեղծն կա-

մեցեալ ընդ եղբայրազրաւ մա-
 հացելոյն , շնորհեաց զՍեթ ,
 զսիրեցեալն յիւրմէ , և նախա-
 հայր զնա ծննդոցն կարգեաց որ
 որդիքն Մատուծոյ կոչեցան , և ոչ
 գնացին զհետ զարշուժեան զոր-
 ծոց անիծապարտ ծննդոցն Վայե-
 նի : Հաճոյ եղև նմա Վնուվս , քան
 զի յուսացաւ կոչել զանուն Մա-
 տուծոյ , և զՎնուվք կենդանւոյն
 յերկինս փոխադրեաց : Մայց ի-
 բրեւ ընտրեալքն առ 'ի նմանէ
 խառնավար կենօք քաղաքավա-
 րէին , Մատուած զՎոյ տապանա-
 կաւն 'ի համայնաջինջ հեղեղաց
 ջուրցն փրկէր , որով զաշխարհ և
 զմարդիկ միանգամայն ապակա-
 նեաց , և յետ այնորիկ հոտոտէր
 'ի բուրումն զուարթագին անու-
 շից ողջակիզաց արդարոյն , և
 ստրջացեալ իմն ընդ պատիժ
 պատուհասին զոր 'ի վերայ մարդ-
 կան ածէր , զաղեղն իւր դնէր

յերկինս հաշտարար նշան աշխարհի :

Վարձեալ և առ Վաթրահամաւ մինչդեռ ամենայն աշխարհ յանաստուած անգիտութեան դանդաչէր , առնոյր ընտրէր զնա 'ի Վաղղէացւոց աշխարհէն , և 'ի տեսիլ արթնութեան հրաման տայր զսիրելիս և զկարևոր ծանօթան թողուլ , և երթալ յերկիրն զոր ինքն Վստուած ցուցցէ նմա . քանզի “ Վրարից զքեզ , աւսէ , յազգ մեծ , և օրհնեցից զքեզ և մեծացուցից զանունքս և եղիցիս օրհնեալ . և օրհնեցից զօրհնիչս քո և զանիծիչս քո անիծից . և օրհնեսցին 'ի քեզ ամենայն ազգք երկրի , ” : Վռեալ տանի զնա մինչև 'ի ներքոյ կաղնեացն Մամբրէի , և մինչև յաշխարհն Եգիպտացւոց . պատուհասս 'ի վերայ կապէ թագաւորաց որք խորհեցան ապականել զկին նորա

զՍառա : Երբէք զի զհաւատս
 նորա փորձէ զիննանամեան ար-
 գանդն Սառայի արդասաւորե-
 լով, և ապա զմիամօր և զսիրե-
 ցեալ որդին հրամայէ հանել 'ի
 զոհ . և զանթերի զհպատակել
 նորա տեսեալ՝ զհրեշտակն իւր
 առաքէ, զհարուածս ձեռինն ար-
 գելով: Եւ շնորհս տասանց արդա-
 րոց խոստանայ ներել ամբարշտե-
 լոց բիւրաւորաց, և ամիօփել
 զհուր վրէժինդրութեան իւրոյ
 'ի հինգ քաղաքացն պղծելոց :
 Օ եղբօրորդեակն Մերահամու-
 զ՝ ովտ թափէ 'ի միջոյ անօրի-
 նեալ Սուրումացւոցն, քանզի նա
 միայն գտաւ արդար 'ի հինգ քա-
 ղաքսն, և ունկնդիր լեալ աղա-
 ջանացն նորա՝ զՍեգովրացւոց քա-
 ղաքն յարժանահաս պատուհա-
 սէն զերծուցանէ . խնայէ յար-
 դարսն, և զհրեշտակն իւր առ
 նոսա յղէ ունել զձեռանէ նորա

և զձեռանէ կնոջ նորա և զձեռա-
 նէ երկուց դստերացն նորա . և
 մեծարանս երեսացն նորա արա-
 ըեալ ոչ կործանէ զքաղաքն վասն
 բանիցն զոր խօսեցաւ Վովտ :
 () րհնեաց և զճնունդ որովայնի
 նորա զՍասհակ և ընդ Յակով-
 բայ էջ 'ի Վանան . եբարձ զա-
 մուլթիւն 'ի կանանց նոցա , և
 խոստացաւ առաւել քան զաս-
 տեղս երկնից բազմութեամբ՝
 բազմացուցանել զսերունդս նոցա
 և զորդիս : Ինդ արդարոյն Յուլ-
 սեփայ էջ 'ի գուբ , և 'ի բանտի
 անդ վշտացն անմեկին առ 'ի նմա-
 նէ կացեալ , փառաւորեաց զնա
 մեկնութեամբք երազոցն Փա-
 րաւոնի , և ամբարձ մինչև յեր-
 կրորդ գահ թագաւորութեանն
 Ազիպտացւոց : Խնայեաց 'ի սի-
 րելիս իւր և 'ի վշտաչարչար նե-
 ղեալնն , և զՎովսէս 'ի ջուրց
 փրկեալ , զնա առաջնորդ և փրկ-

կիչ առաքեաց հանել զԱսրայել
 յերկիրն Մետեաց . զՋուրցն
 բռնութիւն առաջի նոցա խոր-
 տակեաց , և փոխանակ անպրտ-
 դութեան դաշտացն յերկնից բար-
 ձանց տեղաց հաց , և թռչունս
 բիւրաւորս պանդխտեցոյց յանա-
 պատն , զի մի սովալլուկ կորիցէ
 ժողովուրդն զոր սիրեաց . և 'ի
 հետեւնորա և 'ի մեղս ծանունս
 խոնարհել , 'ի պաղատանս ծա-
 ռային իւրոյ բարեգորովեալ ոչ
 թափեաց 'ի վերայ նորա զվրէժ-
 խնդիր ցասումն բարկութեանն՝
 սպառսպուռ . ջնջելոյ զնոսա յեր-
 կրէ : Հրաման տայ Սովսիսի
 մեռանել , և զորդիս Յակովբայ
 անառաջնորդ ոչ եթող . էառ
 զՔաղեբ և զՅեսու , և անթաց
 օտիւք հրամայեաց ժողովրդեանն
 անցանել ընդ գարնանազայրն
 Յորդանէս . 'ի ձայն փողոյ և եր-
 գոց օրհնութեան զԵրիքով սա-

սանեցոյց և ահաբեկ զթագա-
 ւորսն արար, զատելիս իւր ջրն-
 ջեաց և զսիրելիս բարձրացոյց :
 Եւ յաժ զնոսա յերկիր անձանօթ և
 լարաբաժին արար 'ի նոսա . և ի-
 բրեւ ամբարշտեալք մուանային
 զԱստուած որ զԱսրայէլ Ազիպ
 տացւոցն փրկեաց, ածէր 'ի վերայ
 նոցա պատիժս պատուհասից . և
 զապաշաւել նոցա տեսեալ ան-
 բարկանալի բնութեանն, առնոյր
 ընտրէր զատաւորս 'ի փրկութիւն
 առաքելով զնոսա : Սիրեաց զԱ-
 մուէլ, հաճեցաւ և ընդ Ղա-
 ւիթ, և փոխանակ բարութեան
 գործոցն նորա ոչ կամեցաւ զլի
 կատարեալ պատուհասն ածել 'ի
 գլուխ անօրինեալ զաւակին :

Երկարագունից արդարեւ պէտք
 էին բանից եթէ կամեցեալ էր
 մեր մի ըստ միջէ յիշատակել
 զխնամս երկնաւոր սիրոյն առ
 հնովքն, և առաւել ևս 'ի նո-

րուան , որպէս յառաքելագործ
մատենէն և 'ի վկայաբանիցն
պատմութենէ ստոյգ տեսու
թեամբ խելամտել որ կարասցէ .
վարչամակին Պաւղոսի սքանչե
լիս գործել , Պետրոսի և Հովա
նւոյն անգամ բժշկութիւնս կա
տարել , Փիլիպպոսի քաղաքաց 'ի
քաղաքս Հոգևով Լստուծոյ փո
խել , նախավկային սրբոյ և 'ի
մահուան անդ զանմահութիւն
աչօք բացօք տեսանել , և վկայիցն
սրբոց սքանչելիս անթիւս գոր
ծել , 'ի բորբոքեալ բոցոյն զեր
ծանել , 'ի սայրասուր նետից ա
պրել և զսուսերաց բռնութիւն
քամահել : Եւ զիա՛րդ այս ամե
նայն , բայց զի զփառաւորիչս իւր
փառաւորեաց Լստուած :

Լրժան էր ապաքէն զի որք
այսպէս 'ի տեսունէ սիրեցան , ա
ւելի իմն փառաց և առ 'ի մարդ
կանէ լինիցին արժանաւորք : Եւ

զայս անդատին 'ի հին աւանդից
 ուսաւ եկեղեցի առանձինն մե-
 ծարանօք պատուասիրել զայնո-
 սիկ 'ի վերայ երկրի որ լաւու-
 թեան զնացիւքն և առաքինա-
 կրօն վարուք ծաղկիցեն: Աւ-
 ոչ ոք իշխեաց երբէք յաղագս
 այսորիկ ընդ ստգտանօք զնա
 արկանել, բայց 'ի հակառակա-
 սիրացն ոմանց՝ որոց պատրուակ
 չարութեան սրտից իւրեանց զեր-
 կիւղած զգուշութիւն առեալ,
 հրահանգս թիւրս մուծանել
 ինդրեցին յեկեղեցի եթէ զուր-
 տարապարտուց մեծարեմք ըզ-
 սուրբս և զսիրելիս Աստուծոյ, և
 զի կուսպաշտութիւն է այդ, զու-
 ղանալ զպատիւ միոյն և արարա-
 ծոց ձեռաց նորա ընծայել: Աւ-
 տես ինձ զորպիսիս ածեն նոքա 'ի
 մէջ պատճառս. զի ասեն նախ
 եթէ ոչ անձնիշխան ինչ կամօք և
 ազատութեամբ սիրեցան նոքա

Մտուծոյ, այլ արդեամբք եւեթ
 փրկողին զմեզ Վրիստոսի, և զի
 նա եւեթ է, ըստ առաքելոյ, մի
 ջնորդ մեր ընդ Մտուած և ընդ
 մարդիկ : Մըդ մեր մինչ չե՛ի
 քնին զառանձին արդիւնս սրբոց
 առեալ, տեսցուք եթէ արդարեւ
 զիրկք յանձնիշխան կամաց ի
 ցեն մարդիկ, և երկրորդ զինչ
 խտիրն իցէ ընդ բարեխօսութիւն
 Վրիստոսի և ընդ սրբոցն :

ԳԼՈՒԽ Դ .

Յարագս անձնիշխան ազատոչքեան
 մարդոյ :

Եթէ ՚ի դժուարին ինչ և ՚ի
 գաղտնածածուկ ինդիրս ոք դան
 դաչեսցէ բանիւք, չեն ինչ զար
 մանք . այլ ՚ի մերկապարանոց
 ճշմարտութիւնսն գթել և կա
 մակորութեամբ կալ մնալ ՚ի նոյն

աններելի յանցանք են : Այսպիսի ինչ է և խնդիրս որ յազազս անձնիշխան ազատութեան մարդոյ : Վանզի որք լիուլի ազատութեամբ իւրեանց իսկ կամացն և անձնիշխան ընտրութեամբ վարեցան Սուտեր և Վալուին, նոքին դարձեալ անձնանախատք՝ ընդդէմ զինեցան աստուածատուր ազատութեանն շնորհի, և ժխտեցին զնոյն . և քարոզ կարդացեալ բարձրաբար բառ զազազակ բարձին եթէ չիք ազատութիւն՝ ի մարդն, չիք անձնիշխանութիւն . և զի հռովմայ եկեղեցին և ամենայն հաւատացեալք ՚ի Վրիստոս՝ մոլորեցան և յայս բան դաւանութեանս : Եւ արդ տեսցուք եթէ ճշմարիտ իցեն բանք նոցա :

Անձնիշխանութիւն կամ ազատութիւն բնական սովոր եմք կոչել զիշխանութիւնն զայն գոր-

Տեւոյ ոչ 'ի բռնութենէ ինչ բե-
 րեալ կամ 'ի հարկէ , այլ խոր-
 հըրդազգած ընտրութեամբ : Աւ-
 քանզի ազատութիւն այսպիսի 'ի
 մարդն է ճշմարտութիւնն ինք-
 նին խղճի մտաց , ապա ուրեմն
 քաջիկ եւս ճանաչեմք զայն ներ-
 քին գիտակցութեամբ , քան ե-
 թէ այլով ինչ սահմանաւ : Աւ-
 այնչափ բունն է զօրութիւն իշ-
 խանութեանս , զի թէպէտ և
 շարժառիթք բազում բռնադա-
 տիչք գուցեն 'ի միջի , տակաւին
 մեք տեարք եմք մերունն ընտրու-
 թեան : Անզի յորժամ զմարդն
 ասիցեմք ազատ , խելամուտ լի-
 նիմք զի ոչ միայն իշխան է նա
 գործել ինչ և կամ ոչ , այլ և
 ազատ է յընտրել 'ի մէջ բարւոյն
 և չարին . այս է , 'ի գործել
 զգործ բարի կամ 'ի մեղանչել , 'ի
 կատարել զպարտս ինչ իւր և
 կամ 'ի հեղգանալ :

Ընդդէմ այսր ազատութեան մարդոյ թշնամի և ոտիս երևեցան զառաջինն Ղակատագրականք և ապա Սուտեր և Վալուին • սակայն և ընդդէմ զինեցան ոչ միայն անսուտ գիտակցութեանն, այլ և յայտնապէս ընդդէմ բանից սուրբ գրոց և աւանդութեանց առ հասարակ :

Չիք ինչ այլ 'ի վարդապետութիւնս հաւատոյ այնչափ պարզ և մեկին յայտնեալ 'ի գիրս սուրբս, իբրու զհաւատս անձնիշխանութեան մարդոյ : Քանզի անդէն 'ի սկզբան արարչագործ լինելութեանց ասէն գիրք եթէ “ Ստեղծ Մստուած զմարդն ըստ պատկերի իւրում և ըստ նմանութեան ” : Ալ արդ եթէ մարդ անբաժ յանձնիշխանս ազատութենէն 'ի ներքոյ գրաւեալ իցէ կրից ըղձիցն իբրու զանասունս, և ընտրութիւն չու-

նիցի զկամակարու թեանն, զիարդ
 այնու հետև նա պատկեր և նմա
 նու թիւն իցէ Մատուծոյ : Աստի
 Մատուած ընդ մարդոյ, և պատուի
 ըէ և օրինադիր լինի նմա . իսկ
 պատուիրան և ոչ մի 'ի վերայ
 դնէ անասուն ստեղծուածոյն .
 քանզի հարկն միայն է նոցա օ-
 ըէնք առաջնորդական . օրինակ
 իմն, եթէ քաղցնուն ոչ կարեն
 ոչ ուտել, այլ հարկ է զի կերի-
 ցեն . իսկ մարդ քաղցեալ, թէ-
 պէտ և սովալուկ տանջիցի, այլ
 ոչ բռնադատի յուտել . զի կարէ
 ոչ ուտել, կամ թէ կամի՝ յապա-
 դէ, և 'ի վերջէ ընտրութեամբ
 մտացն ուտէ և ազատութեամբ .
 ապա ուրեմն ազատ է և անձն
 իշխան, զերծ ոչ միայն 'ի բռ-
 նադատութենէ, այլ և 'ի հար-
 կէ, զոր ուրացաւ Վալուին : —
 Պատուհասէ Մատուած զմեղու-
 ցեալն մարդ իբրու օրինազանցաւ

պա ուրեմն մարթ էր նմա անձն,
 իշխանութեամբն զոր էառ յԱ՛ս-
 տուծոյ, խոտորել 'ի չարէն և
 պահել զօրէնս պատուիրանին .
 այլ որոց անհրաժեշտ հարկ 'ի
 վերայ կայցէ 'ի մեղանչել, նոքա
 չեն իսկ ընդ պատժով պատուհա-
 սից : — Եւ դարձեալ յետ ան-
 կանելոյն Մաամայ, ասէ Մ՛ս-
 տուած ցՍային, զԹախստութիւն
 երեսացն նորա տեսեալ և զտա-
 ուպանս . “ Ինդէ՛ր տրտմեցար,
 և խոնարհեցան անկան երեսք
 քո . ոչ ապաքէն եթէ ուղիղ ոչ
 բաժանես՝ մեղար, ” : Սուտ է ապա
 եթէ 'ի պատճառս սկզբնական
 մեղացն Մաամայ՝ սերեալքն 'ի
 նմանէ մարդիկ կորուսին զազա-
 տութիւն անձնիշխանութեան
 'ի գործէն իւրեանց զբարի կամ
 զչար, որպէս Թիւրեցան ասել
 նորաղանդք . քանզի Սային ազա-
 տութեամբ ուրեմն գործեաց,

զի վկայէ ինքնին Մատուած եթէ մեղաւ . և ուր ազատութիւն չիք , չիք անդանօր և մեղք :

Մա եթէ և լուսաւորագոյն եւս քան զարեգակն կամեցին լսել զձառս լիուլի զանձնիշխանութեան մարդոյ , ինքնին Մատուած յետ տալոյ Աբրայեցւոցն զօրէնս , ասէր առ նոսա 'ի ձեռն Սովսեսի . « Պատուիրանքս այս է զոր ես պատուիրեմ քեզ այսօր . ոչ ծանրաբեռն ինչ է և ոչ հեռի 'ի քէն . մերձ է բանն առ քեզ յոյժ . 'ի քերան քո և 'ի սրտի քում է , և 'ի ձեռս քո է առնել զնա : Մհաւասիկ ետու այսօր առաջի երեսաց քոց զկեանս և զմահ , զբարի և զչար : Ունիմ ձեզ այսօր վկայ զերկինս և զերկիր . զկեանս և զմահ ետու առաջի երեսաց քոց . և ընտրեա զկեանս , զի կեցցես դու և զաւակ քո » : Ալ 'ի ձեռս տայ

մարդոյն ոչ միայն զգործէն, այլ
 և զընտրել: Օնոյն պատուիրան
 կրկնեաց նոցա և Յեսու Նա-
 լեայ: Եւ զիւրդ զայսօրինակ
 բարբառէր առ նոսա Մտուած,
 եթէ և զանձնիշխան ազատու-
 թիւնն չէր տուեալ:

Եւ ՚ի ձեռն մարգարէից ամե-
 նայն ուրեք պատուհասէ Մտ-
 տուած զմեղս Դսրայելի. և ար-
 դարապէս ոչ լինէր պատուհասն
 եթէ նոքա ՚ի հարկէ զմեղս գոր-
 ծէին և ոչ ազատութեամբ: Եւ
 պա թէ ոչ, և կարի քաջ ՚ի ձեռս
 էր նոցա արդարացուցանել զան-
 ձինս իբրու յակամայս ածեալ ՚ի
 մեղս և ոչ կամաւորութեամբ.
 և ընդէր ապա աղաղակէր Նա-
 լիթ եթէ “Սի մտաներ ՚ի
 դատաստան ընդ ծառայի քում,
 զի ոչ արդարանայ առաջի քո
 ամենայն կենդանի”:

Իսկ ամենարուեստն անուա-

նեալ իմաստութիւն Յեսուայ
 Սիրաքայ, կարի յայտ յանդի-
 մանութեամբ զանձնիշխան ա-
 զատութիւնս մեր քարոզէ յա-
 սելն. «Սի ասեր եթէ վասն
 տեառն ապստամբեցի, մի ասեր
 եթէ նա մոլորեցոյց զիս. զի չէ
 նմա պիտոյ այր մեղաւոր: Ենքն
 ՚ի սկզբանէ արար զմարդ, և ե-
 թող զնա ՚ի ձեռս կամաց նորա:
 Եթէ կամիս՝ պահեսցես զպա-
 տուիրանս: Եդ առաջի քո հուր
 և ջուր, ուր և կամիս՝ ձգես
 զձեռն քո. առաջի մարդոյ կեանք
 և մահ. և զինչ հաճոյ թուեսցի
 իւր, տացի նմա,»: Քաջայայտ է
 ապաքէն եթէ ամենիմաստն Սի-
 րաք առաջի աչաց ունելով զբանս
 Սովսեսի զոր վերագոյնդ յիշա-
 տակեցաք, և այնպէս գրեաց զոր
 գրեացն: Ուր թողից և զայլ եւս
 բազմապատիկ իմաստս ՚ի հին
 կտակէն նշաւակիչս մոլորելոցն:

Իսկ 'ի նորումն' թուի իմն ե-
 թէ 'ի ձեռս կամաց մարդոյ թո-
 ղու տէր զփրկու թիւն նորա. քան
 զի ասէ. " Եթէ կամիս մտանել
 'ի կեանս, պահեա զպատուի-
 րանս, " . վասն որոյ և յանիրաւի
 իսկ ժարհեցան ասել անհա-
 ւանք եթէ ոչ ինչ յայտնապէս
 ուսոյց Վրիստոս յաւետարա-
 նին յաղագս անձնիշխան ազա-
 տութեան մարդոյն . զինչ և
 յաղագս ասաւոր տէրունական
 բանիցն ասասցուք զորս ընդ ե-
 րուսաղէմացւոց քաղաքին խօսե-
 ցաւ, յորժամ զխստասրտել նոցա
 տեսեալ լայր և ասէր . " Վա-
 նիցս անդամ կամեցայ ժողովել
 զմանկունս քո, զոր օրինակ ժո-
 ղովէ հաւ զձագս իւր ընդ թե-
 ւօք, և ոչ կամեցարուք . ասա-
 ւասիկ թողեալ լիցի ձեզ տունդ
 ձեր աւերակ, " : Եմանօրինակ
 իմն բանիւք և Պսականունն նա-

խալիկայն զանհաւանան կչտամ
 քէր . “ Խստապարանոցք , ասէ ,
 և անթլիատք սրտիւք և ական-
 ջօք , դուք հանապազ հողոյն
 սրբոյ հակառակ կայք . որպէս
 հարքն ձեր և դուք , ” : Հակառա-
 կամարտ ուրեմն և շնորհաց հո-
 դոյն սրբոյ կանգնի ազատու-
 թիւն մարդոյ :

Եւ յորժամ Ղուաքեալ 'ի կո-
 րնթացոյն պատճենի ասէր
 յառաջնումն , եթէ “ Հաւատա-
 ըիմ է Ղստուած որ ոչ արկցէ
 զձեզ 'ի փորձութիւն առաւել
 քան զկար ձեր , ” 'ի խաբօ պատ-
 ըանաց կամէր անշուշտ զլսելիսն
 արկանել , եթէ արդարեւ մարդ
 բուն և անհրաժեշտ հարկիւ-
 ձգեալ 'ի բնութենէ , ոչ եւս այ-
 նուհետեւ իշխան և տէր իցէ ան-
 ձին զգէմ ունել փորձութեանց ,
 որպէս աղանդաւորքն ուսուցին և
 զհիմունս քանդել կամեցան զուզ-

զուժեան հաւատոցն: Վանդի և
այնչափ մեծ է վարդապետու-
թիւնս այս և ապաւէն հաստա-
րանի այլոցն ամենեցուն, զի և
ինքն Վայլի անուանին և քաջա-
գէտ 'ի նորաղանդս, որ զամե-
նայն ճիգն թափեաց անհետ 'ի
միջոյ զվարդապետութիւնս զայս
կորուսանել, խոստովան եղել ա-
պա զի եթէ կարասցէ ոք յերկ-
բայս զայն արկանել, յոր ինքն
չեղել գամագիւտ, յերկիր այ-
նուհետեւ ուղղափառաց վարդա-
պետութիւնք կործանեսցին:

Սասն որոյ և ամենայն հարք
սրբոյ եկեղեցւոյ յայտնաբար-
բառ քարոզեցին զազատութիւն
անձնիշխանութեան մարդոյ՝ յըն-
տրութիւն առնել 'ի մէջ բարւոյն
և չարի և 'ի գործել և սուրբն
մեծն այն Մկրտտինոս Հիպպո-
նայ հայրապետ, որ ընդդէմ Վե-
ղագեանց միայն անձնիշխանու-

Թեամբ մարդոյն անհնար զփրկու-
 թիւնն համարէր առանց օ-
 ժանդակութեան աստուածային
 շնորհացն , զնոյն դաւանեաց և
 արձանագրեաց , ոչ ինչ աղարտե-
 լով ամենեւին զհաւատս անճնիչ-
 խանութեանն : Մ. յո , ասէր աս-
 տուած իմաստ հայրապետն , յետ
 մեղաց նախաստեղծ մարդոյն՝
 տկարացեալն 'ի ցանկութենէ
 բնութիւն՝ առաւել իմն հակա-
 մէտ է 'ի չարն քան 'ի բարին . այլ
 ոչ եթէ կապտեալ և ունայն յա-
 զատութենէ . վասն որոյ և առա-
 ւելագոյն եւս պէտս ունի այժմ
 օգնականութեան աստուածային
 շնորհաց . իսկ շնորհքն , փոխա-
 նակ քակելոյ , ասէ , և զազա-
 տութիւն եղծանելոյ , առաւել
 եւս զմեզ ամրապնդեն , և դեղք
 ասպաքինիչք են սկզբնառիթ վի-
 ըացն . “ Ո՞ր որ , ասէ , 'ի մէնջ
 իշխեսցէ ասել երբէք եթէ ազգ

մարդկան կորոյս զազատութիւնս
 յօրէ յօրմէ մեղան նախաստեղծք
 նա մանաւանդ լի և ան
 թերի եկաց մնաց անճնիշխա-
 նութիւնն 'ի մեղաւորս , և վասն
 այնորիկ իսկ մեղաւորք կոչին և
 են՝ զի մեղանչելովն դործեն զայն
 ինչ զոր ինքեանք կամեցան . : Աւ-
 այլ ուրեք դարձեալ . “ Իսկ
 զիարդ ապա , ասէ , ետ մեզ Աս-
 տուած զօրէնս եթէ ոչ եւս գոյ
 'ի մեզ անճնիշխան ազատու-
 թիւն . քանզի առանց այնորիկ
 և ոչ մի հնազանդութիւն գոյ
 ամենեւին . : ”

Ապա ուրեմն ըստ ճշգրիտ վար-
 դապետութեան մեծին Աւգոս-
 տինոսի , քաջայայտ է եթէ յոր-
 ժամ մարդ բերի առ չարն , ոչ ե-
 թէ անյաղթելի իմն օրինակաւ
 ձգի 'ի ցանկութենէ , որպէս մո-
 լորեցաւ ասել Ապուլին . և թէ
 յորժամ գործէ զբարին՝ ոչ եթէ

անդիմադարձ իմն օրինակաւ
բռնադատի 'ի շնորհացն, այլ
ունի նա և զկատարեալ իշխա-
նութիւն ընտրելոյ, և գործէ
լիուլի ազատութեամբ՝ որպէս
զչարն նոյնպէս և զբարին: Եւ
է այս անարատ վարդապետու-
թիւն կաթուղիկէ եկեղեցւոյ .
քանզի և 'ի հաստահիմն վկայու-
թիւն 'ի գրոց յաղագս գեղե-
ցիկ միաբանութեան անձնիշխա-
նութեան մարդոյն ընդ շնոր-
հացն ազգեցութեան, ասէ Մ^ս.
տուած առ մարդիկ. «Պարձա-
րուք առ իս, և ես դարձայց առ
ձեզ», — Մ^հա կամակար ազա-
տութիւն մարդոյ: — Իսկ զի
պէտք են և ազգեցութեան շնոր-
հացն Մ^ստուծոյ, վասն որոյ և
ասեն մարդիկ առ Մ^ստուած.
«Պարձո՛ղմեզ տէր, և դարձ-
ցուք առ քեզ»,:

Իայց լայնատարր ասպարէզ

վարդապետութեանս հաւատոյ
 յառաջ քան զվեճն Մեղոստի-
 նոս եբաց մերս Հայաստանեայց
 Հայր և հաւատոյ հեղինակ, և 'ի
 նոյն քաջապէս կրթեալ զհօտն
 զգուշացաւ յապականիչ դայլոց և
 'ի սկզբանս անդ այնչափ իմն
 լուսաւոր վարդապետութեամբ
 վասն անձնիշխան ազատութեան
 մարդոյ, որչափ ոչ ոք 'ի նախնի
 սրբոց հարց: Վանդի աստուա-
 ծայինս այս Վրիգորիոս 'ի Յա-
 ճախապատում գիրս իւր զնոյն
 քարոզէ 'ի վեր և 'ի վայր.
 «Վարդեաց, ասէ, Մատուած
 զաշխարհս որպէս դարոց (վասն
 մարդոյն) զի լաւութեան հան-
 դիսիւք առաքինացեն... զի նախ
 'ի սկզբանս զմտաց խնդրէ զուղ-
 զութիւնն օրինադիր բանն, և
 ապա 'ի մշակութիւն կացու-
 ցանէ առնել զօգտակարսն և 'ի
 բաց կալ 'ի վնասուց... զոր ետ

Աստուած (մարդոյն) 'ի պատիւ
 անձնիշխան կամացն՝ որպէս որ
 դուոյ 'ի խնամակալութիւն . . . :
 Օ 'ի մարդ հնարագէտ է 'ի
 խնամակալութենէ արարչին առ
 'ի պէտս իւրոյ փրկութեանն և
 վայելելոյ 'ի բարութիւնսն ան-
 ձնիշխան կամօք . ոչ որպէս ծա-
 ոայ ընդ հարկօք , որպէս և այլ
 արարածք իցեն : Արոց զբարիսն
 գործեալ են , փառք և անմահ
 կեանք . և որոց զչար արարեալ ,
 տանջանք և անմահ մահն որ յա-
 լիտենից : Ալ այսր ամենայնի
 աշակերտ արար զմարդն , զի ան-
 ձնիշխանն կամօք խնդրէ զօգ-
 տակարսն և որոչէ 'ի վնասակա-
 րացն . . . : Օ 'ի կամք անձնիշխա-
 նականք՝ որ ոչ գնայ յիրաւունս
 արդարութեան , պատժին : Ա-
 թէ փոխեն զդժնդակ վարսն 'ի
 լաւութիւն , դառնայ և ժամա-
 նակ կենաց նորա ('ի խաղաղու-

(Թիւն) . . . : Տես որչափ իշխան է մարդն , զի և զՄստուած 'ի կամս իւր ածէ յառնելն զբարին : Եւ իշխանութիւն է մեզ փոխել զժամանակ (սպասուհասի մեղացն) բարի գործով 'ի բարիս . և դարձեալ 'ի չար , եթէ մեղսասէրք լիցուք : Չէ մեզ է շխարհս 'ի գգոանս դարձուցանել . և դարձեալ շխարհս սէր 'ի բարհոյն * , , :

Մ. յ. Տեսնեցեն արդեօք երկօքին ականջք հակառակամարտիցն 'ի լսել անդ և զբանքս որ առաջի կայ . “ Արպէս և զիարդկամիմք , ասէ , կարեմք փոխել զաւետիսն 'ի սպասուելիս և 'ի սպասուհաս : Արող եմք և զկեանս մեր փոխել 'ի մահ և զմահն 'ի կեանս , և զկարգեալ սահմանն Մստուծոյ՝ որպէս կամիմք շրջեմք

* Յաճախասպասուելիք , ճառ է :

'ի բարի և 'ի չար, որ Աստուծոյ
 միայն է կարողութիւն, ։ Աւ
 զմեծ զայս վարդապետութիւն
 իւր հաստատուն առնէ և գրոց
 սրբոց վկայութեամբ. “ Աթէ
 ախորժեսջիք, ասէ մարգարէն,
 և լուիջիք ինձ, զբարութիւնս
 երկրի կերիջիք. և եթէ ոչ կամի
 ցիք լսել, սուր կերիցէ զձեզ, ” ։
 Աւ այլ ուրեք դարձեալ * քա
 ջայայտ եւս վարդապետու
 թեամբ՝ թուի իմն եթէ խորա
 մուխ հողւոյն աչօք տեսանէր.
 Ա ուսաւորիչն զ՝ ուտեր և զՎա
 լուին քանդիչս հիման հաւատոց
 'ի քանդել անդ զանճնիշխանու
 թիւն մարդոյն. “ Արպէս երկիր
 բարի, ասէ, զսերմն բարի ընկա
 լեալ՝ բազմապատիկ առնէ զար
 դիւնս, նոյնպէս զսերմանեալն 'ի
 մեզ խրատս բազմապատիկս ա

րասցուք արդիւնս իշխանական կա-
 Տօյ , : Իսկ անօրէն վարդապետն
 եթէ նմա ընդդէմ դարձցի Լու-
 տեր , եթէ “ () ինչ պէտք ի-
 ցեն իշխանական կամացն 'ի պրտ-
 ղաբերել , , ամօթապարտ յաղ-
 թահարէ զնա աստուածիմաստ
 Լուսաւորիչն և ասէ . “ Ը ասն
 այսորիկ եղեն մեղաւորք թա-
 ռանգորդք յաւիտենական տան-
 ջանացն , զի յանձնիշխան կա-
 մացն այլ և այլ բարք ծնանին , և
 'ի բարուցն գործք , և 'ի գործոցն
 անուանի չար կամ բարի , և
 ըստ անուանն հատուցումն : Եւ
 բարւոյ կամացն ծնունդ բարի ,
 նոյնպէս և յանհնազանդութենէ
 ամենայն դժնդակութիւնք ծնա-
 նին , և պատճառ այսոցիկ ծնըն-
 դոց՝ անձնիշխան կամակարու-
 թիւն մտացն 'ի լաւն կամ 'ի
 վատթարն հակամիտեալ , : Եւ
 հրաշալի եւս օրինակաւ աս-

տուածաբանելով զազատութե-
 նէ մարդոյն ոչ միայն 'ի բըռ-
 նադատութենէ զերծ՝ այլ և 'ի
 հարկէ զընտրութիւնս կամացն
 'ի ներքս ածէ ընդդէմ Վալուրնոյ
 կարծեաց . զի չասէ թէ որք առ-
 նեն զբարին՝ երանելիք են , այլ
 թէ “ Որք ընտրեն զբարին և
 առնեն , երանելիք են ” : Իսկ
 ուր հարկ է , չիք անդ ընտրու-
 թիւն . “ Վանդի անձնիչխա-
 նական կամքն , ասէ , շարժէ
 (զմարդն) յոր և կամի , եթէ 'ի
 լաւն և եթէ 'ի վատթարն ” :

Վարձեալ և յերախայացու-
 ցանել անդ իւրում զհայաստանս
 ժողովուրդ 'ի վաթսնօրեայ վար-
 դապետութեանն , 'ի նոյն հա-
 լատս անձնիչխանութեան ամրա-
 ցուցանէ իբրեւ 'ի հիմն յուսոյ
 հաւատացելոց վասն վարձուցն
 հատուցման . “ Օ իւրդ , ասէ ,
 իմանալի է զլինելն մարդոյ ըստ

պատկերի Մատուծոյ և ըստ նման
 նութեանն , : Եւ տայ ինքնին
 զպատասխանին . “ Մի վասն ի
 մաստուծեան և բանաւորու
 թեան , և մի վասն այսորիկ ասէ
 նման , վասն անձնիշխանական կա
 մացն իշխանութեան . զի զմարդն
 թողեալ է (Մատուած) ՚ի կամս
 անձնիշխան կամաց . վասն զի իւ
 րովք կամօք անձնիշխանութեան
 գիտացեալ ընդ բարեացն գոր
 ծոց շնորհս գտանել ՚ի բարերար
 արարչէն . զի գիտացէ խոյս
 տալ ՚ի չարէն և զբարին ընտրել
 իւրոյ կամացն լաւութեան Եւրո
 յինքեան * աշու-Լենէ . որով անձնիշ
 խան կամօքն յարարչէ անտի զիւ
 թոց զվաստակոցն առեալ զփոխա
 րէնս՝ պատուեսցէ * , :

* Ագաթանգեղոս , ՚ի քարոզութեան
 Լուսաւորչին :

Սապէս և ընդդէմ այնոցիկ որ բաշխից և հրամանաց ասէն զտիւեղերս կալ 'ի հարկի և 'ի ծառայութեան, զանբան արարածսն ընդ անձնիշխան մարդոյն 'ի բաղդատել առեալ « Մենայն արարածք, ասէ, ընդ հնազանդութեամբ ծառայութեան են հարկեալ, զի մի ինչ այլ աւելի իշխեսցեն գործելքան զայն՝ որչափ ինչ նոցա հրամայեցաւ . . . Արկինք և երկիր, արեգակն և լուսին և բազմութիւնք աստեղաց, և ծովք, դետք, գազան և անասուն, սողուն և թռչուն, ձկունք լուղականք, լեալք լինելոցք, զիրաքանչիւր կարգեալն ըստ իրաքանչիւր հրամանացն մատուցանեն : Այց միայն մարդոյն անձնիշխան թողան կամքն, զինչ և կամեսցի . և զանձնիշխան կամաց նմա հրամայէ կամակար իշխանութիւն » :

Եւ զոր մեծն Մարտիրոս
 յայտնաբանեաց վերագոյնդ ,
 նախ քան զնա Սուսաւորիչն մեր
 ասաց եթէ “ Ի պատճառաց ան-
 ճնիշխանութեանն լինիմք մե-
 ղաւորք կամ արդարք ” : Եւ
 սակայն և զհարկաւորութիւն
 աստուածային շնորհացն զոյգ
 ընդ ազատութեան մարդոյն 'ի
 գործս՝ ամենայն ուրեք ճոխա-
 դոյնս 'ի գիրս իւր աւանդէ : Ի
 նոյն և ամենայն հարք սուրբք
 և վարդապետք Հայաստանեայց
 կրթեցին զհաւատացեալ ժողո-
 վուրդն պնդապէս * , իբրեւ 'ի
 հիմն հաստատուն արդեանց ա-
 ռաքինութեանց նոցա , յորժամ՝
 որպէս Սուսաւորիչն ասաց , մարդ

* Առանձինն իմն օրինակաւ երանելի
 հայրն մեր և Բագրեւանդայ հայրապետ
 Եղնիկ կողբացի յԵղծն ազանդոց հե-
 թանոսաց :

իբրու յինքեան քաջութենէ՝
 սաստ 'ի վերայ կապէ անձնիշ-
 խանութեամբն ախտաւոր ինչ
 կրիցն , և յաղթէ 'ի շնորհացն
 բարձրելոյն : Աւ գործէ նա յայն-
 ժամ ոչ զոր ախորժէ , այլ զոր
 պարտի . զհետ երթեալ ազա-
 տութեամբն գեղեցիկ խղճի
 մտացն իւրոց և ոչ ձախողակ և
 թիւր յօժարութեանց , իբրու
 յանհրաժեշտ հարկէ , որպէս մո-
 լորեալքն ուսուցանէին : Այսպէս
 ահա 'ի մարդոյ ձեռս ետ Աս-
 տուած զանձնիշխանութիւն ,
 տուեալ նմին և զշնորհաց օժան-
 դակութիւն . մտադիւր ընկալան
 առ 'ի նմանէ զկրկնակի ձրիա-
 տուր պարգևսն ամենայն մար-
 դիկ , այլ ոմանք հաւատարիմ
 զգուշութեամբ կացին պատկառ
 քանձուցն , և բազմապատիկ շա-
 հեցուցին . իսկ և այլք ոմանք ի-
 բրեւ զքանքարաթագոյցն անպի-

տան ծառայ՝ խիթացան ընդ
 տեառնն բարութիւն, ծրարեցին
 ՚ի վարչամակի զշորհան զոր ըն-
 կալան, և ինքեանք զունայնու-
 թեան և զչարութեան գնացին
 զհետ: Այլ սերմանահանն ար-
 կանել սերմանս յազարակի աշ-
 խարհիս. այլ յոմանց զհարիւ-
 բաւորն ընկալաւ արգասաւորու-
 թիւն, յոմանց զվաթսնաւոր,
 յայլոց զերեսնաւորն, և զբազ-
 մազունից ետես զչորանալ և
 զցամաքել: Աարկ զուռկան հա-
 ւատոցն և զաւետարանին, և
 զպիտանիսն յանպիտանեաց մաք-
 րեալ զբարի բարին առ իւր կա-
 լաւ, և զխոտանն ՚ի բաց ընկէց:
 Աջ յերկնից վասն ամենեցուն,
 և վկայեաց աստուածային բար-
 բառովն եթէ՝ «Մազումք են կո-
 չեցեալք և սակաւք են ըն-
 տրեալք», . այլ թէպէտ և սա-
 կաւք ոմանք, առաքինութեան

ընդ դժուարին ասպարէզն քա-
 ջութեամբ անցին . եղեն նորա
 “ նահատակք պատերազմողք ,
 զօրաւորք զօրութեամբ , առա-
 քինեալք զինուն արդարութեան ,
 մտեալք ՚ի պատերազմ պատենա-
 զէն զինուն կազմութեան . որ
 ժամանեալ պնդակազմ մարտին
 առին զառաւել յաղթութիւնն
 յաւիտենական . . . որ ընկալան
 զմխիթարութիւն խոստմամբք
 պատրաստեալ յուսոյն , և առ ՚ի
 սիրտութիւն ժամանակեայ վրչ-
 տացն : Վ. յս է ժամանակեայ
 տրտմութիւնն զոր մոռացոյց ան-
 վախճան ուրախութիւնն . այս է
 սէր ճշմարտից . որչափ մտանէ
 ՚ի քննութիւն , եւս քան զեւս
 վառի և նորոգի . զի զօրութեամբ
 հեռաւոր խոստմանցն յաղթեցին
 մերձաւոր տանջանացն . . . ժա-
 մանակեայ նեղութեամբս զյա-
 վիտենական հանգիստն ընկա-

լեալ * ,, : Ասան որոյ և 'ի զուր
 է նորաղանդիցն ասել էթէ սրբ-
 բոցն դասք յակամայս իմն ա-
 ծեալք լինէին 'ի դործ բարու-
 թեան , որ արդասիք եւեթ Մ-
 տուծոյ շնորհացն են և ոչ նոցա
 ինչ առաքինի լաւութեան : Օ ի
 էթէ վասն ամենեցուն մեռաւ
 Վրիստոս , այլ ոչ ամենեքին
 վասն նորա զմահ յանձն առին ,
 կամ ինդութեամբ ինչ զաշ-
 խարհական վայելչութիւնս ար-
 համարհեցին : Վանգի և ան-
 սուտ է ճշմարտութեանն բան
 թէ " Ար սիրէն զիս՝ սիրեցի 'ի
 հօրէն իմմէ ,, :

* Եփրեմ Խուրին ասորի , 'ի վկայան
 արևելից :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե .

Յաղագս բարեխօսութեան Քրիստոսի :

Քանզի նորաղանդք զպաշտօն
 և զբարեխօսութիւն սրբոց հա-
 մարձակաձայն մերժեցին 'ի թի-
 կունս իւրեանց զերանելի առա-
 քելոյն զբանս առեալ զորս առ-
 եփեսացիսն գրէր եթէ “Նա
 է խաղաղութիւն մեր , որ արար
 զերկոսեան մի , և զմիջնորմն ցան-
 կոյն քակեաց զթշնամութիւնն
 'ի մարմնի իւրում . . . սպան
 զթշնամին 'ի մարմնի իւրում ,”
 արժան համարիմ աստէն և յա-
 ղագս բարեխօսութեան Քրիս-
 տոսի և միջնորդութեան նորա
 խօսել սակաւուք :

Քաջայայտ է ապաքէն զի
 Քրիստոս Մտուած յորժամ

զմարդկեղէնս զգեցեալ ընու
 թիւն եկն և միացաւ ընդ մեզ
 առեցելով մարմնովն, բազում
 անգամ եկաց յաղօթս առ 'ի
 յորդորամիտս և զմեզ առնել 'ի
 մշտամուռնչ հայցուածս և 'ի
 պաղատանս : Եւ բազմադիմի
 պատճառք աղօթից մերոյ փրկե
 չին էին . և նախ առաջին առ 'ի
 զհայր իւր մեծացուցանել և փա
 ռաւոր առնել, և կամ զնմանէ դո
 հանալ . որսէս յորժամ զքաղ
 ցեալ և զլսասէր ժողովուրդն
 յագեցուցանել կամելով՝ էառ
 զհինգ նկանակն, հայեցաւ յեր
 կինս և օրհնեաց, և յորժամ
 զՎ ազարոս զբարեկամն իւր 'ի
 չորեքօրեայ մեռելու թէնէն յա
 րուցանէր, և 'ի խորհրդական
 վերնատանն զգոյու թիւն հացին
 'ի տէրունեան մարմին փոխար
 կէր : Եւ զթեաց և 'ի Չիթաս
 տանինս յորժամ ոլոռն ոլոռն ա

ընդհանր հեղեալ ընթանայր , և
 զհայրն աղաչեաց մարդասէր
 զգառնակսկիծ չարչարանացն ան-
 ցուցանել 'ի նմանէ զբաժակն . ոչ
 զի հրաժեշտ 'ի փրկագործ տնօ-
 ըինականացն կամէր տալ , այլ զի
 մեզ յայտ զճշմարիտ և ոչ զառ-
 աջօք մարդեղու թիւնն արասցէ ,
 և խրախուսեացէ զմեզ կամս
 համակամս ընդ Մատուած ունե-
 լոյ : Մզաղակէր առ հայր և վասն
 անօրէն խաչահանուացն , և բա-
 րութեամբ փոխարինէր չարու-
 թեան նոցա , զլի և զկատա-
 ըեալ օրինակ սիրոյն մեզ աւան-
 դելով :

Այլ արդ որպէս յերկրի աստ
 նոյնպէս և յերկինս ոչ աղօթէ
 լոկ , այլ և բարեխօսէ վասն
 մեր , և է միջնորդ ընդ Մատուած
 հայր իւր և ընդ մարդիկ . քան-
 զի յորժամ 'ի մեռանել եկեալ և
 զտրտմազգեաց աշակերտսն սփո-

փէր, ասէր ցնտսա և քաջալեր
 բանիւք զնոցա արտասուան ջնջէր
 եթէ “ Աս աղաչեցից զհայր,
 և այլ մխիթարիչ տացէ ձեզ, ”
 վասն որոյ և հայաստանեայցս
 եկեղեցի ’ի տօնախումբ յիշա-
 տակի դալստեան սրբոյ հո-
 դոյն երգէ եթէ “ Մաքեցար
 ’ի հօրէ հոգիդ անեղ և համագոյ,
 աղաչանօք տնօրինաբար քում
 էակցին՝ լինել մխիթարիչ սուրբ
 առաքելոցն, ” և Պաւղոս, “ Օ ի
 ոչ եթէ ’ի ձեռագործ սրբբու-
 թիւնսն եմուտ Քրիստոս յօրի-
 նակս ճշմարտութեանն, այլ ’ի
 բուն իսկ յերկինս յանդիման
 լինել երեսացն Մատուծոյ վասն
 մեր, ” և դարձեալ. “ Երեսու
 Քրիստոս որ մեռան, մանա-
 լանդ թէ յարուցեալ իսկ է, և
 է ընդ աջմէ Մատուծոյ, որ և
 բարեխօս իսկ է վասն մեր, ” :
 Աւ սիրեցեալ աշակերտն Երուս-

Հաննէս 'ի կաթուղիկեայց թըղ-
 թին յառաջնումն գրէ եթէ “Որ
 դեակք իմ, զայս գրեմ ձեզ զի
 մի մեղիցէք, և եթէ մեղիցէ որ
 ունիմք բարեխօս առ Մատուած
 զՅիսուս Քրիստոս զարդարն և
 զանարատն, և նա է քաւութիւն
 մեղաց մերոց, և ոչ եթէ մերոցն
 միայն, այլ և ամենայն աշխար-
 հի”, : Մպա ուրեմն յայտ է եթէ
 Քրիստոս է միջնորդ և հաշտե-
 ցուցիչ առ Մատուած բարեխօ-
 սութեամբ իւրով. և ոչ աս-
 տուածութեամբն եւեթ այլ և
 մարդկութեամբ. վասն որոյ և
 Վրիգորիոս Վազիանզու հայրա-
 պետ Սուրբ գիրսն ընդդէմ Մ-
 թիանոսաց գրէր, որք ասէին եթէ
 ըստ աստուածութեան եւեթ
 բարեխօսէ որդին, վասն որոյ և
 կրտսեր քան զհայրն զնա համա-
 րէին. “Վններորդ զայն ասաս-
 ցեն, յամենայն ժամ կենդանի

է հանդիպել յաղագս մեր : Գեղեցիկ և յոյժ խորհրդաբար և մարդասիրաբար . քանզի հանդիպելն ոչ որպէս բազում է սովորութիւնն՝ խնդրելն զվրէժ խնդրութիւնն ունի . . . այլ բարեխօսել վասն մեր բանիւ միջնորդութեանն . . . վասն զի մի է Լստուած , մի և միջնորդ Լստուծոյ և մարդկան մարդն : Յիսուս Վրիստոս . բարեխօսէ տակաւին և այժմ իբրեւ զմարդ յաղագս իմոյ փրկութեանն . քանզի հանդերձ մարմնովն է զոր էառն , մինչեւ զիս արասցէ Լստուած զօրութեամբ մարդանալոյ : Ի՞նչպէտ և ոչ այսուհետեւ մարմնական ճանաչիցի . մարմնական ասեմ զախտս մեր և առանց մեղաց : Լսյապէս և բարեխօս ունիմք զՅիսուս , իբրեւ ոչ յաղագս մեր՝ ի ծունր իջեալ առաջի Հօր , և անկեալ ծառայաբար .

'ի բանց տար արդարեւ ծառայա-
 կան կարծիս և զանարժանս հո-
 զւոյն . զի և ոչ 'ի հօրէ զայն
 հայցել և ոչ որդւոյ կրել, և կամ
 իբրեւ յաղագս Մտուծոյ զմտաւ
 ածել յիրաւացի է . այլ որովք
 փորձեցաւ իբրեւ զմարդ, հա-
 ւանեցուցանէ ժուժկալել իբրեւ
 զբան և զյորդորիչ . այս է բա-
 րեխօսութիւնն ,, : Սան որոյ
 և Սարգիս աղաղակէ հայոց
 վարդապետ 'ի կաթուղիկեայցն
 մեկնութեան 'ի բանն Յովհան-
 նու եթէ Սենիմք բարեխօս զՅի-
 սուս Քրիստոս զարդարն և զա-
 նարատն . “ Այլ այս նուաստու-
 թեան ինչ իցէ, որպէս թէ 'ի
 գուճս անկեալ աղաչիցէ . զն անդր
 քաւ լիցի, այլ համակամութեան
 և հաւասարութեան: Այլ զիարդ
 զայս ասէ . զի որպէս զայլ ամե-
 նայն կիրս մարդեղութեանն կա-
 մաւ յանձին իւրում կրեաց՝ զէւս

խոնարհագոյնան , զի զմեզ փրկեացէ և սրբեացէ 'ի մեղաց անտի , այսպէս և զբարեխօսն լինել : Օ՛ր և Պաւղոս գեղեցկապէս զպատուոյն խօսի նախ և ապա զբարեխօսն լինելոյ . Ալլատաւ , ասէ , ընդ աջմէ Հօր , որ և բարեխօս իսկ է վասն մեր : Տեսանես զի նստիլն համապատուի է և փառակցի , և ոչ խոնարհագունի , :

Բագում բանից պէտք էին եթէ կամեցեալ էր մեր զամենայն վկայութիւնս հնոցն նախնեաց և սրբոյ եկեղեցւոյ վարդապետաց ածել 'ի մէջ , որովք քաջայայտցուցանի եթէ ոչ մերժեն ուղղափառք զՔրիստոսի բարեխօսութիւն , և ոչ ուրանան զմիջնորդութիւնս նորա , որպէս նորադանդիցն հաճոյ թուեցաւ կարծել . բայց արժան է զմեծի և զերանելոյ առն զսրբոյ Ամբրոնե-

ցւոյն դնել աստէն զբանս զոր ա
 սաց 'ի ներբողենի Համբարձ
 մանն Վրիստոսի . « Մհա մա
 տուցանէ քահանայապետս առ
 Մտուած պատարագաւն հաշ
 տութեան , և առնէ խաղաղու
 թիւն ընդ ձեզ՝ հոգւոյն սրբոյ
 առաքմամբ : Մտի բարեխօս ընդ
 աջմէ Հօր հանապազօրդ մարդ
 կան քաւութեան , և առնէ խըն
 դրուածս վասն ձեր փրկութեան .
 Հայր , կամիմ զի ուր եսն եմ 'ի
 ծայրագոյն փահոյս վերոյ ամե
 նայն անուան , մտցէ եկեղեցի
 իմ տեսանել զփառս զոր ստացայ
 ընդ մահու չափ քեզ հնազան
 դութեան : Հայր , կամիմ զի
 անդամք իմ որ 'ի ստորին վայրս
 ցնդեալ կան , բարձրացեալ յօ
 դեսցին 'ի հասակ մարմնոյ իմ
 լրման : Հայր , զորս ետուրն ինձ
 գինք արեան ժողովուրդ սեպհա
 կան , սիրեցի 'ի չափ սիրոյ քոյ

ընդ միածնիս հաճութեան, և
 բարեխօսեմ ածել զնոսա՝ ի պա-
 տիւ փառացս իմ հաւասարու-
 թեան: Ո՛վ մեծի շնորհիս, ո՛վ
 անձառ երախտեացն, որում ար-
 ժանի գտար եկեղեցի ՚ի համ-
 բառնալս Վրիստոսի. զի Մ.ս.
 տուած ՚ի մեր կոյս է և ոչ ոք է
 մեր հակառակ... Յորժամ Մ.ս.
 տուած գքեզ արդարացոյց, և
 ընդ նմին յարուցեալ յերկինս
 նստոյց. Յիսուս Վրիստոս մե-
 ռաւ վասն սիրոյ քոյ, և յա-
 րուցեալ ել այսօր յերկինս, և
 նստաւ ընդ աջմէ Հօր բարեխօս
 վասն մեր. զինչ է յերկրային
 հեշտութեանց որ կարէ մեկնել
 զմեզ ՚ի սիրոյ նորա... Խարխախ
 քո ՚ի յերկինս, դու ընդէր ՚ի
 ստորինս կորանաս, : Եւ հրեշ-
 տակն ՚ի մարմնի սուրբն Վրի-
 գոր՝ Վարեկացի թախանձանօք
 զՎրիստոս աղաչէ. “Օ, ի ե-

Թէ, ասէ, յանձն առեր մեռա-
նել վասն իմ, Մատուած և տէրդ
բողորեցուն, որչափ հաճեսցիս
առաւել և այժմ, վտանգաւորս
կրից կարեկցել, ընդ իմ սրարտաւ
ւորիս միշտ աղօթելով ազգակ-
ցաւ մարմնոյդ առելոյ 'ի մէնջ առ
համապատիւդ քո հայր ,, :

Մացաք եթէ ըստ մարդկու-
թեան աղօթէ առ հայր Ար-
դին . քանզի ըստ աստուածու-
թեան՝ է ընդունող աղօթից ա-
մենեցուն և իւրոցն իսկ . վասն ո-
րոյ նուազէ և Շնորհալի հայրա-
պետն՝ Սերսէս . Մղօթէիր առ
հայր մարմնով, ընկալեալ ընդ
հօր դքո վասն իմ սաղատանս ,, .
և դարձեալ 'ի Թղթին զոր առ
կայսրն Տիւղանդացւոց գրեաց .
“ Մղօթէր ընդ մեր և վասն մեր
որպէս զմարդ, և ընդունէր ընդ
հօր իւրում զաղօթս ամենեցուն
որպէս Մատուած ,, . և Սարգիս

’ի բանն Ունիմք բարեխօս առ
 Մատուած, հարցանէ . “ Օհ .
 — զմարդն Յիսուս Վրիստոս ,
 զմիջնորդն Մատուծոյ և մարդ-
 կան . զքնութիւնն զոր ’ի մէջ
 ընկալաւ Մատուծոյ բանն , որպէս
 զի նմանեաւն զնմանն սրբեսցէ
 և արդարացուցէ ,” : Ի սոյն ա-
 ղազս և Մագոստինոս ասաց . “ Մ-
 ղաչի ’ի կերպարանս հօր , աղա-
 չէ ’ի կերպարանս ծառայի ,” :

Իսկ թէ զինչ խտիր կայցէ
 ընդ բարեխօսութիւն կամ միջ-
 նորդութիւն Վրիստոսի ’ի վե-
 րայ երկրի և յերկինս , լուր .
 քանզի աղօթէր նա յերկրի ի-
 բրեւ ուղևոր լոկ , իսկ յերկինս
 ’ի կիր առնլով զգանձուցն ար-
 դիւնս զոր ’ի յերկրի աստ ժո-
 ղովէաց . երկրորդ անգամ , զի
 յաղաչել անդ յերկրի , և զար-
 տաքին նշանակս խոնարհու-
 թեան և հայցուածոց առնոյր

նա 'ի կիր . քանզի և ծունր
 իսկ դնէր , որպէս յաւետարան
 չացն բանից յայտ է , անկանէր
 'ի գետին , լայր և հառաչէր .
 իսկ յերկինս ոչ ծառայակերպ
 բարեխօսէ , այլ իբրեւ գահա-
 կից և փառաւորակից հօր իւրոյ
 երկնաւորի : Աւ երրորդ , զի 'ի
 վերայ երկրի աղօթէր երբեմն
 Վրիստոս և վասն իւր . իսկ
 այժմ վասն այլոց եւեթ է բա-
 րեխօսել նորա :

Իսկ եթէ այսպէս զօրաւոր
 իցէ կարող բարեխօսութիւնն
 Վրիստոսի , հարցանեն նորա
 զանդք , ընդէր իցէ ապա ուղղա-
 փառացդ զծառայից երեսս պա-
 ղատել՝ զտէրն անտես առնելով .
 միթէ Պաւղոս կամ՝ Ապաւղոս 'ի
 խաչ ելեալ իցէ վասն մեր , կամ
 յանուն Պետրոսի և Յովհան-
 նու մկրտեցաք . ո՞ 'ի սրբոց անտի
 առ 'ի քաւել զմեզս մեր եթող

զերկինս և զլուսեղինացն սպասա-
 հարկութիւն էջ 'ի մսուր աղ-
 քատին , զամս երեսուն և երեք
 տառապեալ տագնապեցաւ . ա-
 ծաւ քարչեցաւ 'ի դատաստան
 անպարտն և անարատ , և զա-
 նարգական մահ խաչի ճաշա-
 կեաց : Ս'եր յոյսն , ասեն , 'ի
 Քրիստոս ելեթ է և ոչ 'ի խաչն
 նորա 'ի փայտ չնչին , յապաւէն
 մեզ և 'ի թիկունս զՄատուծ
 կարդամք և ոչ զարարած : —
 Պատասխանի առնեմ և ես միա-
 ձայն ընդ ամենայն եկեղեցւոյ
 սրբոյ վարդապետացն : Քաւ 'ի
 մէնջ խորհուրդդ այդ անհաւատ
 ամբարշտութեան՝ զՄատուծով
 անտես արարեալ , գործոց ձե-
 ոաց նորա պաշտօնատար լինել .
 այլ և գիտեմք քաջ զի եթէ և
 յերկրաւոր թագաւորացն տնանկ
 ոք և աղքատ խնդրիցէ ինչ պա-
 ղատանօք , նախ առ աւագանին

գիմէ, յաղերս անկեալ զնոսա
 աղաչէ, զի զմտերիմ ընտանու
 թիւն իւրեանց թիկունս ա
 ռեալ, հաճեցցին զքան խըն
 դրուածոց իւրոց հասուցանել
 յունկն արքայի: Աթէ մարթ
 ինչ իցէ, առ արքայորդին զի
 մեալ երթայ կամ առ թագաւո
 րահայրն կամ մայր նորա, և յա
 զագս խնդրուածոցն նախ զնո
 սա 'ի գուճն անկեալ աղերսէ:
 Աւ միթէ նուաստութիւն ինչ
 անձին զայն համարիցի թագա
 ւորն և ոչ մանաւանդ 'ի մեծ
 փառս: Ասկ եթէ առ երկրաւոր
 թագաւորս այսպէս, որչափ եւս
 առաւել առ երկնաւորն: — Քա
 ղեխօսէ Քրիստոս, բարեխօսեն
 և սուրբք. այլ Քրիստոսին ան
 միջական է բարեխօսութիւնն.
 քանզի արդեամբք իւրովք հայ
 ցէ վասն մեր, և ընդունելի են
 մաղթանք նորա վասն իւրոց ար

դեանցն եւեթ և ոչ մերումն ինչ
 արժանաւորութեան . իսկ սուրբք
 միջնորդաբար բարեխօս լինին
 վասն մեր , այս է 'ի ձեռն Վրիս
 տոսի . և այնպէս հաճոյանան
 մաղթանք բերանոյ նոցա : Միջ
 նորդ պարզապէս է Վրիստոս ,
 որ զխռովեալն հաշտեցուցանէ
 ոչ իբրեւ աղաչաւոր լոկ 'ի հան
 դիսի անցանելով , այլ և որպէս
 երաշխաւոր հատուցման , և վճա
 րելով յանձնէ զպարտիս միոյն
 առ միւսն . վասն որոյ և առա
 քեալ ասաց եթէ “ Մի է Մս
 տուած , և մի միջնորդ Մստուծոյ և
 մարդկան մարդն : Յիսուս Վրիս
 տոս , որ ետ զանձն փրկանս ընդ
 ամենեցուն , , : Իսկ սրբոցն դասք
 լայնաբար և կամ ըստ իմիք միջ
 նորդէն՝ սատար լինելով հաշ
 տութեանն երկուստեք . և ա
 ղաչելով անձամբ կամ 'ի ձեռն
 այլոց զայս ոք կամ զայն 'ի հաշ

տուժիւն խաղաղութեան ա-
 ծել: Ասան որոյ և յաղագս
 պաշտօնէից սրբոյ սեղանոյն քա-
 հանայից ասեմք եթէ միջնորդք
 հաշտութեան են ընդ Աստուած
 և ընդ մարդիկ . քանզի և աղա-
 ջաւոր իսկ լինին առ Հայր՝ միջ-
 նորդութեամբ տնօրինականացն
 Արդւոյ նորա Վրիստոսի: Ալ ՚ի
 բանիցս հաստատութիւն զ՛հա-
 բոյն ՚ի մէջ ածեմք, որոյ զխըն-
 կոցն բուրուառ ՚ի ձեռս առեալ՝
 ընթացաւ արգելուլ զմահաշողի
 հարուածն յորդւոցն Սորայելի .
 «Փութացեալ այրն անարատ
 մատեալ յառաջ ՚ի կռիւ, իւրով
 պաշտաման զինուն ուղերձեալ
 զքաւութիւն . եկաց ընդդէմ
 քարկութեանն և արար վախ-
 ճան հարուածոցն, յայտ արարեալ
 Իէ Իոյ է ծառայ . . . Օ երդմունս
 և զգաշինս հարցն յիշատակեալ,
 զշեղջաշեղջ դիականցն անկելոց

առ միմեանս կացեալ 'ի մէջ դա-
դարեցոյց զբարկութիւն . եհերձ
ճանապարհ ընդ մէջ կենդանեաց
և մեռելոց : Քանզի 'ի պճղնա-
ւոր հանդերձին էր ամենայն
զարդն , և փառք հարցն 'ի չո-
րեքկարգեան ականան քանդա-
կեալս . . . Յայնց խորշեցաւ սա-
տակիչն և 'ի նոցունց զարհուրե-
ցաւ * , , :

ՔԼՈՒԽ Զ .

Յաղագս բարեխօսուչեան Ստուածա-
ծին կոչսին :

Հանդերձեալ իմ յաղագս
պաշտաման Ստուածածին կու-
սին խօսել սակաւութ , ընդ մար-
մնաւոր հրեշտակին Վարեկա-
ցոյն Վրիգորիոսի՝ գոչեմ անձ-

* Յիմաստութեան գիրս , ԺԸ . 24 :

կանօք եթէ “Օ այսքան փա-
ռազարդ շնորհացն (Մտուծոյ)
ընդունակն՝ և ոչ նոքին աստուա-
ծութեանն օրհնառաք հրեշտա-
կացն պարք, որպէս պարտն է
պատուել ժպրհին. թող թէ
մարդ երկրային՝ ի կշիռս չափոյ
բերանոյ հողազանգուածս նիւ-
թոյ՝ մսեղիս մարմնոյ. քանզի ան-
ճառութեամբ անհասականաւ՝
վեհագոյն ամենեցուն փակեալ
գտանի. և ոչ զօրէն երկնայինք
զարարչին անհաս տնօրէնու-
թեանն զանքնին ծնող արժա-
նապէս վերաբարոզել. . . Մայց
սակայն երգեսցէ բանս որքան
զօրեսցէ, ՚ի բաղձանաց սրտի
փափաքման՝ նմին ընծայ օրհնա-
ռաք փառաց տեսչութեան ” :

Ղօթք և հայցուածք մաղթա-
նաց որովք հանապազօր զսուրբ
կոյսն և զտիրամայր Մտուածա-
ծին սովորեցաք փառաւոր առ-

նել, զայլազգ խորհողնս յար-
 համարհանս մերոց կրօնից և 'ի
 զարմացումն ածեն: Այց եթէ
 գամ մի իմաստութեամբ՝ նոցա
 'ի խորհուրդ մտեալ էր զիրացս
 և 'ի քնին զայնոսիկ առեալ, ոչ
 միայն հակառակամարտ Աստու-
 ծոյ փառացն ոչ իշխեին համա-
 րել, այլ և յոյժ 'ի դէպ և
 վայելչական՝ Սարեմաւ զԱր-
 սուս փառաւորել, և մարբն
 զՈրդին մեծացուցանել: Գի-
 տեմք զի բազումք ընդդէմ կբրե-
 ցան բանիցս ճշմարտութեան, և
 բազմազոյնք եւս որոմն վնասակար
 յեկեղեցիս ուղղափառութեան
 առեալ ածին. այլակն ունիմք, զի
 որ զսիրտս մարդկան 'ի բռին ունի,
 լուսաւոր զմիտս ստերիւրելոցն
 առնիցէ, և զնոսա 'ի ճշմարիտ
 աստուածաճանօթութիւն ած-
 ցէ, զզարտուղեալնս յարահետ
 պողոտայէն: Արդ զի հեշտընկալ

զվարդապետութիւնս արասցուք,
արժան իսկ է մեզ յերկարագոյն
նուագօք բանից՝ զեկեղեցւոյ սրբ
բոյ զթուխնս և զհաւատս ուղ
ղափառութեանս ածել՝ ՚ի մէջ :

Քանզի յորժամ Որդին Մ
տուծոյ և բանն որ ՚ի յաւիտե
նից՝ զմերոյ տկարութեանս կա
մեցաւ զանձամբ զկերպարանս
առնուլ, ոչ առ աչօք ինչ զմարդ
կութիւնս զգեցաւ և ոչ առ ե
րևոյթ պատիր տեսլեամբ, որ
պէս անմարմին հրեշտակք սովո
րեցան երևել մարդկան, այլ ըստ
գեղեցիկ իմաստից աստուածա
բան աւետարանչին «Քանն մար
մին եղել և բնակեցաւ ՚ի մեզ»,
եղեալ կատարեալ մարդ, որպէս
և էրն իսկ կատարեալ Մ
տուած : Ալ յայնմ հետէ և
առ յապայ Մտուած և մարդ է
միանգամայն, ՚ի մի անձն զերկո
սին բնութիւնսն միաւորեալ ան

արատ ունելով զաստուածութե
 և զմարդկութեան: Ըստուածա-
 հրաշ է խորհուրդս, և հաւատոց
 միայն զօրութեան հնարաւոր՝
 տպաւորել 'ի մեզ զայս վարդա-
 պետութիւն. վասն որոյ և ան-
 դրատին յաւուրց սիրեցելոյ աշա-
 կերտին՝ թիւրեալքն՝ի հաւատա-
 ցեալ ժողովրդենէն ընդդէմ կը-
 քրեցան վարդապետութեան բա-
 նիցս, և ասացին եթէ ոչ աս-
 տուածութեամբն ծնաւ 'ի Մա-
 րեմայ և 'ի Չիթաստանիսն զար-
 հուրեալ արտասուեաց և 'ի Վող-
 գոթա ի աչեցաւ. 'ի մոռացօնս
 իմն կամելով դարձուցանել զաս-
 տուածաշունչ գրոցն պատգամս
 բանից եթէ “ Ի սկզբանէ էր
 բանն և բանն էր առ Ըստուած
 և Ըստուած էր բանն... և բանն
 մարմին եղել և բնակեցաւ 'ի
 մեզ ”: Եւ անդէն մայր իւր և
 ճնող զամենամաքուրն ընտրեաց

և զկուսագէղ զտիրուհին Մա-
րիամ, 'ի ձեռն սրբոյ հրեշտակին
աւետաւորելով նմա զառաջինն
և 'ի մայրութիւն և 'ի կուսու-
թիւն միանգամայն հրաւիրելով.
վասն որոյ և եկեղեցի Աստուա-
ծածին և Աստուածածայր զնա սո-
վորութիւն կալաւ կոչել յառա-
ջին դարուց քրիստոնէութեան :
Մ.Յ. մարդք չարք և աստուածա-
մարտք, զորոց առաքեալ կան-
խաձայնեալ զուշակեաց՝ սպրդե-
ցան մտին յեկեղեցի՝ նուազել
զպատիւ փառաց անուանն Մա-
րիամու, յաւուրցն՝ Վեստորի մին-
չեւ 'ի Վուտեր և 'ի Վալուին և
յաշակերտեալս նոցա :

Մ.Յ. մեք զմեր Տիրուհին փա-
ռաւորեալ պայծառացուցանեմք
միայն 'ի յաճախութիւն Վրիս-
տոսի փառացն . քանզի շնորհք
նորա և փառք ոչ իւր ինչ են
սեպհականք, այլ արարչին բոլո-

րեցուն , զոր և յիւրում արգան-
 դի արժանացաւ ընդունել . քան-
 զի և 'ի յաւիտենից սահմանեալ
 էր և Նսայեաւ կանխաձայնեալ
 էթէ "Մէջա կոյս յղասցի և ծնցի
 որդի , և կոչեսցեն զանուն նորա
 Նամանուէլ , " : Աւ զի ոչ սպա-
 սաւոր լոկ , այլ և մայր մարդացե-
 լոյն Մատուծոյ եղեւ նա , կա-
 թամբ դիեցոյց և 'ի գիրկս իւր
 ընկալաւ , վասն որոյ և առան-
 ձին մեծարանօք փառաւորէ զնա
 եկեղեցի . և ցորչափ կայ մնայ
 կանգուն եկեղեցի սուրբ դրանց
 դժոխոց անտեղիտալին , յիշեսցի
 փառօք անուն Մարեմու առա-
 լել քան զամենայն սրբոց որք 'ի
 սկզբանէ պատուեալք եղեն 'ի
 սէր բոլորից հօրն և նմա հա-
 ճոյացան : Մենայն տաճարք յա-
 նուն նորա վերամբարձեալք , ա-
 մենայն սեղանք 'ի պատիւ փա-
 ռաց նորա կառուցեալք , պատ-

կերք երեսաց և մաղթանք բազմապատիկք՝ ոչ առ այլ ինչ կարգեալ սահմանեցան՝ բայց առ ՚ի յուշ եւեթ ածել եթէ ՚ի նմանէ զմեր կերպարանս ծոցածինն էառ Մտուած :

Այ ինչ յերկմիտս եմք, պատասխանի առնեն մեզ նորա զանգք, եթէ ՚ի Սարեմայ կուսէն ծնաւ Քրիստոս, այլ որ զմեզ զգրգռեալ զայրացուցանէ այն իսկ է, զի անուանեալ ուղղափառքդ բարձակից և հաւասարապատիւ Մտուծոյ զնա համարիք, և այնպէս փառաւորէք : — Այ իբրեւ զՄտուած զՍարիամ փառաւորեմք, քաւմի լիցի. այլ անիրաւութիւն մեզ այն թուի արհամարհել զնա զոր Մտուած փառաւորեաց, անպատուել զոր Մտուած բարձրացոյց. զի իբր իցէ մարթ Մտուծոյ մայր զՍարիամ դաւանել, և

զլանալ նմա զիշխանութիւն և
զփառս որ անմեկին անանջըր-
պետք են առ 'ի նմանէ :

Իսկ թէ որովք փառաւորեաց
զնա Մատուած , և գեր 'ի վերոյ
քան զայլս բարձրացոյց , լուր :
Շնորհք կուսակրօն մաքրու-
թեանն նորա ոչնուազագոյն ինչ
են քան զշնորհս մայրութեանն .
վասն որոյ և ոմն կին բա-
րեպաշտօն զկենարար փրկչին
լուեալ զաստուածաշնորհ քարո-
զութեանն քան աղաղակեաց և
ասէ . “ Արանի որովայնին որ
կրեաց զքեզ և ստեանց որ դիե-
ցուցին զքեզ ,” : Իսկ Յիսուս
պատասխանի ետ նմա եթէ առա-
ւել երջանիկք են նոքա որ մտա-
դիւր լսիցեն քանից պատուիրա-
նացն իւրոց . քանզի ասաց . “ Ա-
րանի այնոցիկ է որ զքանն Մա-
տուածոյ լսեն և առնեն ,” : Օայս
քան փրկչին 'ի թիկունս իւրեանց

առնուեն նորաղանդք առ 'ի ընդ
 վայր հարկանել զսրատիւ փառաց
 Մատուածամօրն . այլ եթէ ստոյգ
 տեսու թեամբ որ զբանքս քննեա
 ցէ , 'ի սպառ 'ի գետինն անկեալ
 զկարծիս մտացն նոցա տեսանէ :
 Քանզի յիրաւի երանելի համա
 րեցաւ Քրիստոս որ զբանսն պա
 հիցէ զտէրունականս , քան որ
 մայր արժանաւորեցաւ Մատու
 ծոյ կոչիլ . բայց ո՞ 'ի նորաղան
 դիցն իշխեսցէ երբէք ասել եթէ
 թերացաւ ինչ Մարիամ յաս
 տուածային օրինացն սրատուիրաւ
 նապահու թենէ : Ալ արդ եթէ
 օրինապահ որ իցէ , և վասն այ
 նորիկ 'ի մայրութիւն Մատուծոյ
 հրաւիրեալ , ոչ առաւելագունի
 երանութեան համարեցի նա
 արժանաւոր : Այս հասարակ
 կարծիք են սրբոց վարդապե
 տաց , վասն որոյ և Մզոստինոս
 ասաց եթէ առաւել երանու

Թեան արժանացաւ Սարիամ
 հաւատովքն քան մայրութեամբ.
 զնոյն վկայեաց և երանելի Ռե-
 րանն ոսկի 'ի Սատթէոսեան
 մեկնութեանն եթէ կրկնակի
 պարգևացն եղեւ արժանաւոր, և
 պարգևին՝ և արժանի պարգևին
 երևելոյ. վասն որոյ և աւետա-
 բեր հրեշտակն լի շնորհօք զնա
 կոչեաց և օրհնեալ 'ի կանայս, և
 ամլածին պառաւն Աղիսաբեթ
 եթէ “Արանի որ հաւատասցէ
 եթէ եղիցի կատարումն ասացե-
 լոցս նմա 'ի տեառնէ” :

Հրեայք քանզի գալստեան
 Սեսիային մնային, վասն որոյ և
 կանայք ամենեքին ակն ունէին
 լինել նմա մայր. և ամուսնու-
 թիւնն պարգև անզուգական առ
 նոսա էր, իսկ ամուլ անզաւակու-
 թիւնն 'ի պատիժ պատուհասից.
 Սարիամ եւեթ և ոչ ընդ միտ
 անգամ ածէր՝ մեծի շնորհիս լի-

նել արժանաւոր, առ այնչափ խո-
 նարհուլթեանն. և որ 'ի յաւիտե-
 նիցն էր սահմանեալ 'ի մայրու-
 թիւն Վրիստոսի, հրաժարէր
 ընդունել զնա յիւրումն արգան-
 դի : Մտուած զհրեշտակ իւր
 աւետաբեր առ նա առաքեաց, և
 Մարիամ 'ի մայրութեան շնոր-
 հացն հրաժեշտ տայր մտադիւ-
 րութեամբ . և ընդէր : Վանզի
 խորհուրդ սրբութեան եղեալ
 էր 'ի մտի պատարագ հաճոյական
 հանել զանձն Մտուծոյ կուսա-
 կան մաքրութեամբ . վասն որոյ
 և 'ի վարանս տարակուսա-
 նաց ըմբռնեալ աղաղակէր եթէ
 “ () իմրդ լինիցի ինձ այդ .
 քանզի զայր ոչ գիտեմ ” : Եւ
 իբրեւ հրեշտակն զհոգւոյն տնօ-
 րէնութիւն նմա ազդ առնէր,
 յայնժամ և տիրուհին ոչ եւս
 կարէր հրաժարել և ոչ ընդդէմ
 դառնալ . և խոնարհութեան

բարբառովն տայր նմա պատաս-
խանի եթէ “Մշաւասիկ կամ
աղախին տեառն, եղիցի ինձ ըստ
բանի քում” :

Սարիամ երանաշնորհն և
մաքրակրօն՝ հայելի էր սրբու-
թեան, և գաղափար անարատ
սկզբնամարդոյն և աստուածա-
ստեղծ նորին զուգակցի՝ մինչ չե-
խոնարհեալ էին ՚ի մեղս դաւա-
դիր նենգութեամբ հնոյ օձին :
Քանզի որպէս և գիտեմք իսկ
ամենեքեան, ՚ի պատկեր Մտու-
ծոյ ստեղծաւ մարդն առաջին, և
տկարութիւն բնութեան նորա
հաստապինդ զօրացաւ Մտուծոյ
շնորհացն օժանդակութեամբ .
սերմանք եւեթ բուռն կրից տըն-
կեալ էին ՚ի սրտի նորա, և
տգիտութիւն առ ՚ի նմանէ տա-
րագիր մերժէր պայծառ լուսով
սրբոյ հոգւոյն . և բանականին
իշխանութիւն կայր մտադիւր

ընդ լծով հարկի աստուածային
կամացն . և բարձրեալն Մս-
տուած խոստացեալ էր նմա զան-
մահուլթիւն և ոչ զապականու-
թիւն : Մյլ աւանդ . զի ոչ կարաց
նա տեւել տոկալ մինչ 'ի սպառ ,
և օձաջամբ պատրանօքն զամե-
նեսին մահացոյց . մեղք և ասլա-
կանութիւնք մտին յաշխարհ , և
Մստուծոյ օրհնութիւնն 'ի մէնջ
հեռացաւ , և արարչագործ տէրն
անսուտ բարբառովն վկայեաց
եթէ « Միտք մարդկան 'ի խնամս
չարին հաստատեալ են 'ի ման-
կութենէ իւրմէ » :

Մյլ թէպէտ և մարդ մոռա-
ցաւ զՄստուած , և զհետ ունայ-
նութեան պաշտամանց խոտո-
րեալ 'ի խոհերս անօրէնութեան
կործանեցաւ , զնա Մստուած ան-
տես ոչ արար , և զգործս ձեռաց
իւրոց ոչ մոռացաւ . խոնարհեցաւ
առ մեզ փրկիչն և փրկութիւն

նորա . և “ Աւր առաւել եղեն
 մեղքն , անդէն առաւելան շնորհ
 քնն Մատուծոյ , : — Յորժամ
 որդի թագաւորի ծնանիցի , հայր
 նորա լիաձեռն պարգևս ամենե-
 ցուն բաշխէ , ամբարտակս և
 շէնս 'ի յիշատակ մեծի խնդու-
 թեանն կառուցանէ : Մ. 10
 րէնք են յաշխարհի անդստին յա-
 ռաջին և 'ի վաղնջուց ժամա-
 նակաց : Մ. 11 անցք և 'ի ծնն-
 դեան Վամանուէլ փրկչին անցա-
 նէին . քանզի 'ի ժամանակի խա-
 ղաղութեան և շնորհաց ծնաւ
 նա . ծննդեամբ փրկչին հին և ա-
 պականարար բանսարկու թշնա-
 մին 'ի փախուստ դարձաւ . բա-
 ցան դրունք լուսոյ և տեղի ետ
 խաւարն . քանզի յղացաւ կոյսն և
 ծնաւ որդի : Մ. 12 , և ո՞ ոչ զար-
 մասցի ընդ այս : — Մ. 13 և յոյժ
 իսկ 'ի դէպ էին իրքն . զի որով
 հինն Վաւա պարտեցաւ , նորոյս

առաջի կայր նովաւ յաղթական
 հանդիսանալ . զի կարասցէ նա
 ջաղխել զգլուխ վիշապ օձին՝
 Մտուծոյ շնորհացն օգնակա-
 նութեամբ : Տայց թէպէտ և
 այս այսպէս , այլ ոչ 'ի սպառ
 զերծ գտաւ Սարիամ և անբաժ
 յաշխարհի վշտաց . քանզի որ-
 պէս զօրդեակն իւր և զՅիսուս
 փրկիչ՝ ընդ բիւր աղետից էանց
 ընդ կորզանս . զի տրտմեցաւ նա
 և տառապեցաւ և արտասուեաց
 և մեռաւ , զերծ զանձն 'ի մե-
 ղաց պահելով : Մնվեցեր եմուտ
 յասպարէզն առաքինութեան ,
 և ուր այլոցն վախճան առնուն՝
 անտի զհրահանգս սկսաւ 'ի
 կիր առնուլ Սարիամ զսրբու-
 թեանցն : Մնդստին 'ի սկզբնա-
 բոյս և 'ի տղայութեան հասակէն
 շնորհք աստուածայինք 'ի նա
 հեղան . և շնորհք ոչ վարկապ-
 րազի , այլ մշտատեւ և անփո-

փոխ . պայծառ և լուսաւոր եղև
 նա յաչս Լստուծոյ . որպէս զի
 զնմանէ յոյժ 'ի դէպ իցէ զսաղ-
 մութերգուին կրկնել եթէ “Ղա-
 նապարհք արդարոց իբրեւ զլոյս
 անաղօտ , զնասցէ նա 'ի զօրու-
 թենէ մինչև 'ի զօրութիւն ,” :
 Օ ի որպէս նախաստեղծ մարդն
 Լղամ մինչ չև խոնարհեալ էր 'ի
 մեղս , եկաց յանարատութեան և
 'ի սրբութեան , այսպէս և Մա-
 ըիամ զգուշացաւ անձին , և ամ-
 բիժ զմաքրութիւն սրտի իւրոյ
 պահեաց :

Լստոքիկ ահա շնորհք են
 Մարիամու՝ զորս պարգևեաց
 նմա Լստուած անդէն 'ի յաւի-
 տենից , յորում մայր որդւոյ իւ-
 րոյ զնա սահմանեաց . վասն որոյ
 և հրեշտակն լի շնորհօք զնա
 կոչեաց : Եւ է նա բարեխօս
 վասն մեր և պաշտպան . քանզի
 և մտադիւր լի Լստուած որոց

սուրբ էն սրտիւք և զպատու
 իրանս նորա պահիցեն: Ալ զի ա
 ղօթք արդարոյ յոյժ զօրաւորք էն
 յօգնականութիւն, և զհաւատա
 ըիմն Մ. քրահամ Մ. քիմեւէք աղա
 չեաց, քանզի զիտացեթ է մարգա
 ըէ էրնա Մ. ստուծոյ, և նախատիպն
 համբերողաց: Յովք զմեղս բա
 ըեկամացն աղօթիւք իւրովք քա
 լեաց, քանզի այր արդար էր նա
 առաջի Մ. ստուծոյ, և եթէ Մ. ուլ
 սէս աստուածատեսն և մարգա
 ըէ՝ զձեռս տարածեալ յերկինս
 ունելով և զՄ. մաղէկ յաղթահա
 ըեաց, բնաւ և ընդէր իցէ զար
 մանալ զի և Մ. արիամ որ անա
 ըատաբար զՄ. իսուս յղացաւ և
 զՄ. ստուած վայելչապէս ծնաւ,
 բարեխօս վասն մեր յերկինս լի
 նիցի, և մեծ իցէ զօրութիւն
 նորա՝ ի վերայ հաւատացեալ ժող
 զովրդոցս: Ալ եթէ հեթանոսք
 որ յարմաւենեացն աւուր ելին

'ի Տրէաստան , և կամելով ընդ
 տեառն խօսել մատեան առ Փի-
 լիպպոս և զնա աղաչեցին . և
 Փիլիպպոս ցլ'նդրէաս ասաց՝ որ
 մտերիմ էր երկնաւոր վարդա-
 պետին , արժան իցէ յերկմիտս
 լինել զի մայրն փրկչին ոչ բա-
 րեխօս յաղազս մեր լինիցի առ
 միաժին որդին : Աս որպէս երա-
 նելի աւետարանագիրն պատմէ
 Յովհաննէս , 'ի կոչունս անդ որ
 'ի Կանա Վալիլեացւոց , տիրա-
 մայրն զպակասել գինւոյն տե-
 սեալ՝ զորդին աղաչէր մի յամօթ
 զկոչնատէրն առնել , այլ հրաշա-
 գործ զօրութեամբն զՋրոյն բնու-
 թիւն փոխել 'ի գինի . և ոչ հրա-
 ժարեաց կամ անտես ինչ զաղա-
 չանս նորա արար տէրն . փրկիչն՝
 խոնարհեցաւ 'ի մօրն պաղա-
 տանս թէպէտ և չեւ էր հա-
 սեալ ժամ նորա : Մարիամ ան-
 դէն զիւրոց խնամոցն ճշգրիտ

զհաւաստիսն եցոյց, և Վրիս-
տոս զլսասէր փութոյն. երկու-
ցուն միանգամայն յորդորամիտս
զմեզ առնելով՝ յամենայնի առ-
նոսա ապաստան անկեալ դիմել:
Վանզի մայրն եթէ աղաչէ, և
որդին լսէ նմա:

Ապաքէն ոչ որ կարիցէ յուրաստ
զբանիցս ճշմարտութիւն արկա-
նել. քանզի և յեկեղեցոյ հաս-
տատեալք են և վկայեալք, որ
սիւն և հաստատութիւն է ճշ-
մարտութեան, և աւանդապահ
ուղղութեան հաւատոցն զոր ան-
դրստին յառաքելոց ստացաւ:
Սասն որոյ և մեզ արժան է բա-
նիցն նորա հաւատալ, և ՚ի նու-
ցանէ երբէք ոչ ստերիւրել:
Եւ արդ յաւետարանագրացն
գիտեմք և յեկեղեցոյ պատմչաց
զի յորժամ Յիսուս սկսաւ ու-
սուցանել և քարոզել, այնուհետև
ոչ ուրեք միջամուտ լինէր Սա-

րիամ մայրն նորա, այլ առանձնա-
 կեաց և մենաւոր աղքատութեան
 վարէր կեանս, ոչ ինչ ամենեին
 փքացեալ փառօքն և մեծա-
 րանօք զորս յամենեցունց ընդու-
 նէր Վարխատոս որդին իւր ըստ
 մարմնոյ: Ալ իբրեւ յաշխարհէ
 յերկինս վերափոխեալ հրաւի-
 րեցաւ, և եղեւ դշխոյ երկնից,
 արդարոց տիրուհի և մեղաւորաց
 ասպատանարան, իսկ և յայնժամ
 ոչ կամեցաւ նա փառաւոր լինել
 ՚ի վերայ երկրի, այլ զխոնարհու-
 թեանն ընտրեալ ճանապարհ,
 կամակար սիրեաց տեսող եւեթ
 փառաց որդւոյ իւրոյ լինել և
 միաճնին: Մայց իբրեւ աղանդա-
 սար վարդապետք մուրրութեան՝
 զձշմարտութեանն ջանացան խո-
 տորել զուղիղ հաւատս, և յանար-
 գութիւն զանուն Յիսուսի ա-
 ծել՝ որում և երկինք և երկիր
 և սանդարամետք ծունր ածեն,

յայնժամ և Մարիամ անց 'ի
 հանդիսի . և անուն փառաց նո-
 րա այնուհետև մեծարանս 'ի
 հաւատացեալ ժողովրդոց ընդու-
 նէր . և եղև նա իբրև զծառ
 պտղինաւէտ տնկեալ 'ի գնացս
 Զուրց , և բազուկք և ոստք նորա
 ձգեալ տարածեցան մինչև 'ի
 սփիւռս ազգաց և ժողովրդոց .
 բարձրացաւ նա իբրև զմայրս
 | իբանանու և իբրև զկաղնիս
 Միոնի : Իբրև զօձն յանապա-
 տի 'ի տեսիլ եղաւ ամենայն աշ-
 խարհի հարուածելոցն յախտից
 և 'ի վշտաց : Յորժամ պատերազ
 մունք յարեան և գրգռութիւնք
 թշնամեաց , նա 'ի խաղաղու-
 թիւն յորդորամիտս զնոսա ա-
 րար . զՋերմեռանդսն իւր անտես
 ոչ արար , և զթշնամանիչսն ոչ
 արհամարհեաց . այլ հայեցաւ
 յամենեսին քաղցրութեամբ և
 զամենեսեան օրհնեաց :

Այո՛, յօժարամիտ զքեզ պաշ-
 տէ եկեղեցի, մայր սուրբ, ախ-
 րուհիդ Մարիամ, քանզի վար-
 դապետութեան սրբոյ եկեղե-
 ցոյ դու ես նեցուկ և հաստա-
 րան: Մեղք մեր դիզեալ բազ-
 մացան և անօրէնութիւնք յա-
 ճախեցին. և զքեզ, Մարիամ,
 գանձարան իւրոց շնորհաց՝ Աս-
 տուծոյ խնամքն կացուցին, օգ-
 նական և ձեռնտու լինել և յան-
 թիւ վշտաց և նեղութեանց զմեզ
 ապրեցուցանել: Վէմք երեսաց
 քոց և վայելչութիւն՝ զյաւիտե-
 նականին յուշ մեզ զբաղցրու-
 թիւնն ածեն. գեղեցիկ ես դու
 և սրտացուցեր զմեզ մայր սուրբ.
 շնորհք քո զերկնաւոր խաղաղու-
 թիւնն մեզ նաւթաւ և զարա-
 հետն փրկութեան լուսափայլ
 ցուցանեն: Հրեշտակ ես դու խա-
 ղաղութեան և յոյս սկանդիտա-
 ցելոց. առաջնորդեա մեզ, որ

պէս և ցայժմ առաջնորդեցեր .
 հեռի արա 'ի մէջ զխաւար աղ-
 ջամիջին և ցոյց զլոյսն տէրունա-
 կան . ածեալ կացո զմեզ 'ի հան-
 դիպոյ երեսաց Յիսուսին քոյ և
 տեառն մերոյ , և ցոյց մեզ զհայ-
 րենին մեր երկիր . “ Տարեխօ-
 սեա վասն անձանց մերոց , և ա-
 ղաչեա զմիածին որդիդ . փրկել
 զմեզ 'ի փորձութենէ և յամե-
 նայն վտանգից մերոց ,” :

Օ այսոսիկ ընդ գորովագութ
 Տիրուհւոյն բարբառեալ , դարձ-
 ցուք այժմ բանս 'ի մէջ առ-
 նու և յաղագս այնորիկ եթէ
 զիւրդ պարտ և պատշաճ իցէ
 մեզ և յոյժ 'ի դէպ զՎարիամ
 մեծարել :

Վանգի անդատին յառաջին
 դարուց քրիստոնէութեան նախ
 նի հաւատացեալք մեծարանս ե-
 րեսացն Վարեմու դնէին , և ոչ
 մայր լոկ Վրիստոսի , այլ և բո-

վանդակ մարդկութեան զնա հա-
մարէին : Օ ի և Մատուածն
մարդացեալ ՚ի Մարեմայ զկեր-
պարանս էառ և զմարմին մեր , և
՚ի խանձարրոց ծննդեան մինչև
ցօր մահուան իւրոյ մայր իւր
զնա դաւանեաց . զի և Մա-
րիամ զնա սնոյց և ՚ի գիրկս իւր
առընկալեալ գգուեաց : Աւ յոր-
ժամ զարգանայր Յիսուս հասա-
կաւ և իմաստութեամբ՝ էր նմա
հնազանդ , և մինչեւ յերեսնե-
րորդ ամ տիոցն եկաց մնաց
՚ի նմին տան : Աւ եղեւ հաւա-
տարիմ վկայ՝ ցաւոցն մերոյ փրկ-
կչին և խնդութեան և վշտաց և
աղօթից . ժմիտք երեսաց նորա
օրհնութիւնք էին աստուածայ-
կնք տեղացեալք ՚ի գլուխն Մա-
րեմու : — Աւրդ ասասցեն մեզ
նորազանդք եթէ որ այսպէս մե-
ծարեալ պատուեցաւ յԱստու-
ծոյ յարարչապետէ անտի բնու-

Թեան , իցէ ինչ անիրաւ յան
զըզնու թիւն կամ աստուածակա
պուտ պղծու թիւն , աւելի իմն
մեծարանօք զ՝ արիամ պատուա
սիրել , յոր և երկինք առաւե
լապէս զգանձս շնորհացն հե
ղին :

Աղէւ երբեմն զի այր ոմն հե
թանոսաց թագաւոր կամեցաւ
փառաւոր առնել զոմն ՚ի ծառայից
իւրոց , որ փրկեալ էր զկեանս
նորա և ՚ի մահուանէ զնա ապ
րեցուցեալ , և եհարց զմի ոմն ՚ի
մտերիմ պաշտօնէից իւրոց և ա
սէ . “ Օ ինչ արարից առնն զոր
ես կամիմ փառաւորել , ” : Ատ
պատասխանի այրն և ասէ .
“ Օ այրն զոր արքայ կամի փա
ռաւորել , բերցեն զպատմու ճանն
զարքունի և զերիվարն յորում
արքայ հեծանէր . և տացեն առնն
այնորիկ սիրելւոյն արքայի ՚ի
փառաւորաց անտի , և զգեցուս .

ցեն զպատմութեանն առնն այն
 միկ զոր արքայն սիրէ, և հեծու
 ցեն զնա յերիվարն արքունի . և
 քարոզ կարդասցի ընդ հրապա-
 րակս քաղաքիս, և ասասցէ .
 այսպէս եղիցի ամենայն առնն
 զոր արքայ փառաւորէ . : Սեծի
 փառացս ժամանեալ արժանա-
 ցաւ և տիրամայր սրբուհին .
 քանզի նա յղացաւ և ծնաւ զփր-
 կիչն, և ՚ի խանձարրոցն մինչեւ ՚ի
 մահ խաչին անմեկին եկաց մնաց
 ՚ի նմանէ . վասն որոյ և եկեղեցի
 հայելի արդարոց զնա առձայ-
 նեալ կոչէ և վարդ խորհրդականն
 և աշտարակ փղոսկրեայ և տուն
 ոսկեղէն և աստղ առաւօտու . զի
 զարքունականն եղաւ նա զթագ,
 և եղել տիրուհի հրեշտակաց,
 մայր կենդանեաց և փրկութիւն
 տկարաց և մեղաւորաց ասպա-
 տանարան և վշտացելոց մխիթա-
 րութիւն . որում ծունր կրկ-

նեն և հրեշտակք և հրեշտակա-
պետք և մարդարէք և առաքեալք
և վկայք և մարտիրոսք և ամե-
նայն սուրբք : Աւանիկ նա ինքն
և Սողոմոն թագաւոր յորժամ
զՎերսաբէէ ետես զմայր իւր
զի գայր առ նա , յարեաւ յա-
թողոյ իւրմէ , գնաց ընդ առաջ
նորա և համբուրեաց զնա . և
հրամայեաց սպասաւորաց իւրոց
արկանել նմա աթող և բազմե-
ցոյց առ իւր :

Իսկ եթէ այս այսպէս , ապա
ուրեմն ոչ անպատեհ ինչ իցէ
կարծել եթէ արդարեւ մեծի փա-
ռաց և պատուոյ արժանաւոր
սուրբ կոյսն եղել : Հրեշտակք
որ պատգամատարքն են Աստու-
ծոյ և սպասահարկութեալք և ամե-
նեւին սրբութիւն , և սերովբէք
և բերովբէք աստուածութեան
գահոյիցն հպաւորք , որք ան-
դադար սրբասացութեամբ զտէ-

ըրն փառաւորեն, յոյժ 'ի ստորեւ
 են փառօք քան զտիրամայր Մս-
 տուածածինն : Աղեն և 'ի վերայ
 երկրի մարգարէք տերունեան
 քանիցն պատմողք, այլ ոչ հաւա-
 սարապատիւք Մարիամու : Տես
 զի առաջին մարգարէ եկաց Ա-
 նովք, որ հաճոյ եղեալ Մստու-
 ծոյ՝ կենդանւոյն 'ի միջոյ մեղա-
 ւորաց փոխեցաւ . — Այ արդարն
 և անարատ, որ հաւատովք ժա-
 ոանդ եղեւ Մստուծոյ աւե-
 տեացն . — Սովսէս օրէնսդիր
 ընտրելոյ ժողովրդեանն, հեղ-
 քան զամենայն մարդիկ որ 'ի վե-
 րայ երկրի . — Սամուէլ որ 'ի
 մանկութեան տիոցն սպասաւոր
 եղեւ տեառն 'ի տաճարին . —
 Վաւիթ որ թէպէտ գթեաց իսկ
 և 'ի մեղս կործանեցաւ, այլ ա-
 պա յապաշաւ և 'ի զիղջ եկեալ՝
 եղեւ այր կատարեալ ըստ սրտին
 Մստուծոյ . և Յովք, և Աղիա

և Ասայի և Արեմիաս և Ղա-
 նիէլ և կարապետն որդւոյն Մ-
 տուծոյ Յովհաննէս, և գլխա-
 ւորքն յառաքեալս Պետրոս, Պաւ-
 զոս և Յովհաննէս և այլք, որք
 և վարդապետք եղէն աշխարհի
 և ուղղութեան օրինակք. այլ
 առաւել քան զամենեւին զսոսա
 զարմանալի էր տիրամայր կոյսն
 Սարիամ, և առաւել քան զսոսա
 յՄտուծոյ սիրեցեալ, Աւ կա-
 ըի իսկ քաջ. զի եթէ առ որս
 քանն Մտուծոյ եղէւ՝ այսքա-
 նեաց արժանի եղէն շնորհաց, իսկ
 զինչ արդեօք նա որոյ որովայնն
 օթարան էր միաճնին, և կուսա-
 կան արզանդն մարմնարան ան-
 բովանդակելոյ բնութեանն :
 Աջ արժան էր նմա աւելի սրբ-
 բութեամբ ծաղկել որ այսչափ
 փառաց եղէւ ժաման. և մարթ-
 ինչ իցէ սահմանել զսրբութիւն
 այնորիկ որ երեքսրբեանն է զօրու-

Թեամբ • վասն որոյ և եկեղեցի
անդատին յառաջին ժամանակաց
պատուէր 'ի վերայ եդ որդւոց
իւրոց զանսահման սրբութեամբ
մեծացուցեալն փառաւորել :

Եւ մի այնպէս ինչ Թուեսցի
կարծել իբր այն Թէ 'ի մայրու
Թեան կուսին եւեթ էր մեծու
Թիւնն աստուածահրաշ և սքան
չելի քաղաքավարութիւն նորա •
զի մայրութիւնն 'ի վարձ փո
խարինի էր առաքինի բարե
մասնութեանցն նորա : Վանզի
եթէ չէր նա լի շնորհօք, և ոչ գե
րազանց քան զամենայն մարդիկ
անարատութեամբն երեւէր, և
յանհնարիցն էր նմա յայն բարձ
տիրահրաւէր մայրութեան 'ի
վեր ելանել • վասն որոյ և խնամք
երկնաւորք անդուլ հսկեցին 'ի
վերայ նորա 'ի ժամանակէ անտի
յորում զնա յղացաւ Վննա մինչեւ
յօր փոխման կուսին : Եւ Թէ

զիարդ մեծարոյ կարծիք էին վարդապետացն եկեղեցւոյ զնմանէ, արժան համարիմ զնել աստէն զսրբոյն Վիոնիսեայ արիւպագացւոյ զբանս գովութեանց զորս առ երանելի աշակերտն Տիտոս գրեաց ըստ այսմ օրինակի. “Սանիցէ եղբայրութիւնդ քո, ով վսեմականդ Տիտէ, քան զի ըստ ժամանակին յորժամ հանդերձեալ էր ելանել յաշխարհէս և յաշխարհականացս, այս է յերկրաւոր Արուսաղէմէ, և մտանել ՚ի կայանս վերինն Արուսաղէմէ, անմեկնելի հրաժարմամբ յաւերժապէս առ ՚ի մէնջ տարփողական հոգւով սրբով աստուածամայրն, յայնժամ և դասք առաքելոցն սրբոց իսկ և իսկ ըստ ակնարկութեանն ՚ի բարձանց վսեմական կամացն աստուածային հրամանին համահաւաքեալ ՚ի վայրկենի ժամանակի,

ուր ենն վիճակեալք առ 'ի բոլոր
 ազգաց որ 'ի քարոզութիւն ա-
 ւետարանին , գտան գումարեալ
 համար միաբանութեան 'ի միա-
 սին սուրբք , արդարեւ ըստ այնմ
 եթէ ուր լուծումն մարմնոյ անդ
 և արծուիք ժողովեցին փարե-
 լով զամենալոյս և զկուսական
 մարմնովն , որոյ և յայնժամ աս-
 տուածամուխ և առաքելական
 դասուցն յանդիման և բոլոր սա-
 րակից հաւատացելոց սեռից հրա-
 ժարեալ յամենեցունց : Տարա-
 ծեաց սրբամատոյց և սրաթուիչ
 որ առ Մատուած աղօթիւք 'ի
 բարձունս զամենասուրբ և զան-
 հպելի զձեռս իւր , հայելով
 լուսափափագ տենչանօք առ որ
 ծնեալն 'ի նմանէ Մատուած մեր
 և որդի իւր , հատոյց որպէս
 խունդս , և աւանդեաց զամենա-
 սուրբ հոգին 'ի ձեռն տեառն :
 Այլ այնպէս սարազարդեալ սա

'ի հրեշտակական դասուց, վե-
 րացաւ որպէս փայլակն գերար-
 փի, և խաղաց 'ի փառս վերինն
 Արուսաղէմի. ուստի և յայն-
 ժամ արտօսրաթոր հառաչանօք
 և ողբերգակ ձայնիւք, մանա-
 ւանդ եթէ յուսապատար խըն-
 դութեամբ հրճուողական հընչ
 մամբ սրբոց առաքելոցն և բոլո-
 րիցն պտուտկեալ հաւատացե-
 լոցն, յօրինեալ բարեպաշտա-
 պէս զմարմինն աստուածընկալ
 ըստ օրինակի ննջեցելոցն, զկե-
 ցեալն 'ի վեր քան զօրէնս, հա-
 սարակ հոգեշնորհ երգով և ծաղ-
 կազարդ վարդապետութեամբք,
 զնոյն ասելն աստուածաբանական
 արտաճառութեամբք ըստ պատ-
 շաճն պիտոյից, և ձայնիւքն սաղ-
 մոսաց բարձեալ առաքելոցն 'ի
 վերայ աստուածարեալ բազկաց
 իւրեանց, զմարմինն ամենասուրբ
 ստուգապէս որպէս զմայր լու-

սոյն , և զգանձ անասականն պատ-
 ճառ կենաց ազգի մարդկան , զոր
 ըստ ակնարկութեան 'ի վերուստ
 հասարակաց փրկչէն ստորիջու-
 ցեալ վաղվաղակի հրացեալք
 աստուածամուխ հրոյն կայծա-
 կամբք , եղին 'ի տեղւոջն Վեթ-
 սեմանի կոչեցեալ , լսելով մինչեւ
 յերիս աւուրս 'ի վերայ ամե-
 նասուրք թաղմանն զսաղմոսեր-
 գութիւնս հրաշալուրս հրեշ-
 տակապետական ձայնից , և այլ
 ոչ եւս . վասն որոյ 'ի հաւատար-
 մութիւն այսոցիկ իրակերտու-
 թեանց գտաւ ոմն մի առ 'ի նո-
 ցունց իսկ յառաքելոցն սրբոց
 նուազեալ առ 'ի թուոյ նոցա 'ի
 ժամանակի զուգամասնութեան
 հաւաքմանն . որոյ եկեալ յետոյ
 և բռնազբօսեալ զառաքելալն
 առ 'ի ցուցանել նմա ակն յայտնի
 զգանձն անկողոպտելի զմարմին
 սրբոյ կուսին , հարկաւորեալ ա-

պա յայնժամ ընուլ զտարփումն
 եղբօրն , բացեալ զգերեզմանն
 գտին թափուր և ունայն առ 'ի
 սուրբ մարմնոյն . և զգացեալք
 անդուստ 'ի միտ առին եթէ յետ
 դադարելոյ հրեշտակական օր-
 հնու թեանցն փոխադրեալ եղև
 մարմինն սուրբ 'ի ձեռն նոցին
 իսկ հրաբուն զօրացն , գերաշ-
 խարհապէս 'ի տեղի մեծարգի և
 մեծապատիւ փառաց . որպէս գի-
 տէ ինքն միայն որ եւս հրաշիցն
 է Մստուած ծածկեալ առ 'ի բո-
 լոր զգայական աշխարհէ . :

Եւ յետ նորա բազումք յեկե-
 ղեցոյ վարդապետացն գովու-
 թիւնս բազմապատիկս զսրբոյ
 կուսէն գրեցին , և թէ զիարդ-
 արժան է հաւատացելոցս զնո-
 րայն մաղթել կարող բարեխօ-
 սու թիւն . և 'ի բազմաց անտի
 զսակաւուցն եղից աստէն յըն-
 թերցանելեացն խելամուտ թիւն :

Ի հարց Յուևաց .

Աթանաս սուրբ հայրապետն . “ Օրհնեալ ես ամենասուրբ կոյս , 'ի կանայս և յարս . և օրհնեալ պառուղ որովայնի քոյ որ տէրն է փառաց : Երանեն զքեզ ով ամենասրբուհի և միշտ կոյս՝ երկնաւորք և երկրաւորք, դասք հրեշտակաց և մարդկան , որ զուրախութիւն ազգեցեր . վասն որոյ և մեք ընդ հրեշտակապետին զուրախ լերն առձայնեսցուք . . . Ուրախ լեր բերկրեալ . որ զտրամուծիւն լուծեր , և ուրախ արարեր քերամամբն և փրկական տնօրէնութեամբն . . . որ զկեանս աւետարանեցեր կենսաբեր տնօրէնութեամբ , և զտրամականն փոխեցեր յուրախութիւն և 'ի խնդութիւն : Ուրախ լեր ամենասուրբ կոյս , բերող լուսոյն նստելոցս 'ի խաւարի և 'ի ստուերս մահու . . . արդարութեան նորոգող հրաշափառ տնօրէնութեամբն , և մեղաց քաւիչ . . . որ

զնախամօրն տրտմութիւնն բարձեր ,
 ծնանելով զմխիթարիչն ազանց... որ քոյին
 ամենասուրբ կուսութեամբզ զամենե-
 սեան զարթուցանես 'ի զգաստութիւն...
 սրբութեան ընդունարան և սարգևաբաշխ
 շնորհաց... որ զբանն Աստուած ծնար
 և ազատեցեր նովաւ զԾառայս : Արգ որ
 այսպիսեաց և այսբանեաց մեծ երանու-
 թեանց եզեր ընդունարան , ամենա-
 սուրբ կոյս Մարիամ աստուածածին . լեր
 բարեխօս առ որդի քո և Աստուած մեր ,
 փրկել զմեզ յաշխարհէ աստի չարէ , և
 հասանել յերկնաւոր առագաստն 'ի
 Քրիստոս Յիսուս 'ի տէր մեր , :

Դարձեալ . “ Աւրախ լեր Մարիամ
 սրբաբանեալ , կոյս շնորհաւորեալ , զի
 յանսերմն արգանգէ և յանփորձ ամուս-
 նութենէ ծնար զՆմմանուէլն և զինքնա-
 գոյ զօրութիւնն և զարարիչն ժամանա-
 կաց . որ սակս մերոյ փրկութեան փա-
 կեալ ընդ ժամանակաւ և խանձարրա-
 պատեցաւ , կաթնաբուծեցաւ , և մեր-
 օրէն զետեղեալ 'ի սուրբ արգանդիդ :
 Աւրախ լեր Մարիամ օթարան ուղիեան
 լուսոյն և թափանչոյլ իւղոյն , աստուած-
 իջակ մարմնառիկ տիրացելոյ . զի խկա-

կան Աստուածն 'ի քեզ ելով տնօրինե-
ցաւ, անհաս մարմնազգեցութեամբ և
անշփոթ միաւորութեամբ . . . Աւրախ
լեր Մարիամ, գուստր մարգարէին Դաւ-
թի, ծնեալ յարգարութեան ծնողաց և
անեալ 'ի սրբոց . զի ստացար զմարգա-
րիան պատուական զգանձն երկնաւոր,
զԹագաւորն Թագաւորութեանց զտէր
Յիսուս: Աւրախ լեր Մարիամ, . . . բու-
րաստան ամենածաղիկ սաղարթեալ,
. . . . զարգացեալ բուսոյ բանին,
ծայրարձակ, շառաւեղուղէշ, գաւազա-
նաբուղխ Թագաւորութեան Քրիստոսի,
չինեալ պողալիութեամբ և շտեմարանա-
պարար զեղուածօք . . . Ի ձեռն քո տե-
սաք զարգարութիւնն յերկնից խոնար-
հեալ, և լոյս 'ի խաւարի ծագելով յիմ
ապականութիւնս, և վերադիտողու-
թեամբ ծագողութեան . . . աշխարհի
պայծառութիւն, և յառաջ քան զյաւի-
տեանս հաստատեալ 'ի փառս . . . գու-
խակ ես փառք մեր և խնդութիւն, և
պսակ պարծանաց մերոց ընա Սողոմո-
նեան տառիցն, Թէ կին ժրագլուխ
պսակ է առն իւրում . . . օրհնութիւ-
նաբեր կոյս, զի 'ի քեզ օրհնեցան ամե-

նայն ազգք երկրի, և բարեբանեցին զքեզ
 դասերք թագաւորաց . . . Ո՛վ Մարիամ,
 փառաւորեալ Աստուածածին, սլասկ
 փառաց ամուսնաւորաց, զուգաց՝ տափ
 րակաց, որ Քրիստոսիւ զուգեցան. և
 մանեակ ոսկի կուսանաց, որք նմանեցին
 ձագուց աղաւնեաց, զի իցեն սուրբ հո
 գւով և մարմնով. ո՛վ Մարիամ, երկիր
 խոր և երկին բարձր. զի բարձրացար քան
 զերկինս և գեր ՚ի վերոյ գտար քան զքե
 ղովբէս . . . Մարիամ, երկիր կենաց և
 մայր ամենայն կենդանեաց . . . Զուար
 ճացիր Մարիամ և խնդա բերկրեալք ՚ի
 կանայս, հովանացեալ զօրու թեամբ, գե
 ղագունին աւետաբեր. և ցօլ՝ իջիւք հո
 գւոյն ՚ի վերայ գեղման, նորանշան յղաց
 ման և ծննդեան . . . Խնդրեա՛ բերկրեալք
 ՚ի կանայս, զի յԱստուծոյ ծնար և ոչ ՚ի
 մահկանացու մարդոյ, այլ ՚ի հօրէ հաս
 տատեալ մարմին . . . Զուարճացիր Մա
 ղիամ սարիսպ անպատերազմելի, աշտա
 րակ անմերձեհալի քաղաք ասպատանի և
 տուն ասպաւինի, որ ասպակէնդ իսկ ես
 մեղաց և հանգիստ աշխատելոց. բարե
 խօսեա Քրիստոսի, փրկել զմեզ շնորհօք
 ողորմութեամբ իւրով:

Եւ երանելին Բերանն ոսկի . “ Ի ձեռն
կնոջ հոսեցան 'ի մեզ յուրիքն , 'ի ձեռն
կնոջ աղբիւրանան 'ի մեզ լաւագոյնքն :
Ուրախ լեր բերկրեալք , մի ամաչեր որ
պէս 'ի պատճառս դատապարտութեանն .
քանզի մայր լինելոց ես շնորհօք բարձո
ղին զդատապարտութիւն . ուրախ լեր
բերկրեալք , այրի եղելոյ աշխարհի , ան
չաղախ փեսայածին . ուրախ լեր , որ 'ի
քում արգանդի զնախամօրն ընկղմեցեր
զմահ . ուրախ լեր հոգևոր տաճար Աս
տուծոյ . . . ծփելոց խարխախ և անքոյթ
նաւահանգիստ . . . շաղկապ խաղաղու
թեան , և սորտուցելոց հզօր սիրոյ ծած
կոյթ , , :

Գրիգորիոս Սքանչեւագործ Նէոկե
սարու հայրապետ . “ Այեւբար
զսուրբն Մարիամ յամենայն ազգաց՝
զնա միայն ընարեաց շնորհն . . . ոչ որ
պէս առաջին կոյսն Եւա միայն պարելով
'ի դրախտին , թոյլ խորհրդովք անքննա
բար զառ սկզբնաչար օձին ընկալաւ
զբանն , ապականեաց զստորին խոր
հուրդն , յորոց 'ի ձեռին հեղեալ նեն
գաւորին՝ զթոյնսն խառնեաց զմահ ա
ծելով յամենայն աշխարհ . յաղագս այ

տրիկ աշխատութիւն և հաս սրբոց . որոց
 յանցանքն՝ այսու միայն սրբով կուսիւս
 ուղղեալ . . . Ուրախ լեր բերկրեալ աղ-
 բիւր լուսոյ , որ լուսաւորեաց զամենայն
 'ի նա հաւատացեալս . . . արեւելք իմա-
 նալի արեգահան և ծաղիկ անթառամելի
 կենացն . բուրաստան լի անուշահոտու-
 թեամբ , մշանջենաճիւռ սյգի , որ ուրախ
 առնես զանձինս քոյոց փառաւորաց ,
 անմշակելի անգաստան և գեղեցկա-
 սլտուղ ողիոյդ . . . : Արդ եկայք ով սի-
 րելէք , 'ի Դաւթեան աստուածաշունչ
 քնարն յառաջեցուք երգաբանելով . Ա-
 ըրի տէր 'ի հանգիստ քո , դու և տասրն-
 նակ սրբութեան քո . քանզի տասրանակ
 ճշմարտութեան սուրբ կոյսն է , և ներ-
 քոյ և արաքոյ ոսկիացեալ , և զսլա-
 տուական զգանձն ընկալաւ , , :

Դարձեալ . “ Օրհնեալ էս դու 'ի կա-
 նայս . վասն զի դու ետուր մեզ համար-
 ձակութիւն մտանել 'ի դրախան , և զա-
 ռաջին զցաւսն հալածել . . . օրհնեալ էս
 դու 'ի կանայս , զի 'ի ձեռն քո ժառան-
 դորդք Եւայի ոչ երկնցին յօձին յանի-
 ծից . վասն զի Քրիստոս ազգի մերոյ
 փրկիչ և կեցուցիչ . . . 'ի քո սուրբ յար-

գանդէդ յառաջագայի . . . և բողորեցունց
անկագործն՝ քո յերկանց ստուղ ցու-
ցեալ լինի . . . Արդ քո գովութիւնդ
ո՛վ սուրբ կոյս, վերագոյն է քան զամե-
նայն բարեհամբաւութիւնս . . . քանզի
դու ճշմարտապէս աթոռ քերովբէա-
կան ցուցար, դու առ ծայրիւք իմանալի
արքայութեանն ճաճանչ լուսոյ փայ-
լատակես . 'ի ձեռն քո ո՛վ բերկրեալք,
էակից սուրբ Երրորդութիւնն յերկրի
ճանաչի . ընդ քեզ՝ և զմեզ արժանաւո-
րեա հաղորդութիւն ունել կատարեալ
չնորհօք քո » :

Եստիփան . “ Սա երկին և աթոռ և
տաճար գտանի . զի Մարիամն գտանի
տիրուհի և յոյս . քանզի ծնաւ զտէրն
յոյս ամենայն աշխարհի . . . Մեծ սքան-
չելիք տեսանեմք . զաղախին տեառն մայր
տեառն . և զերկրաւոր կոյսն, երկնաւոր
հարսն . քանզի հարսն և առագաստ և
մայր երևեցաւ յայրին . ուր յայնժամ
զմանուկն ծնաւ զՔրիստոս, ըստ մարգա-
րէութեան Եսայեայ թէ մանուկ ծնաւ
մեզ, որդի տուաւ մեզ . ո՛վ երկնաւոր
հարսն, երկին և աթոռ տաճար աս-
տուածութեան և անձառելի գրախախն

զարգ: Հրեշտակք Եւայի մեղադրէին .
 իսկ այժմ զՄարիամ փառաւորեն որ
 զտկարութիւն կանանց շուրջանակի փա-
 ռաւորեաց , որ զկործանեալն Եւա կան-
 գնեաց , և զգրաստն եբաց 'ի ձեռն ա-
 լազակին . դարձեալ զԱդամ ելոյծ ան-
 դրէն . 'ի ձեռն քո միջնորմ ցանկոյն քակ-
 տեցաւ և թշնամութիւն լուծաւ : 'ի ձեռն
 քո երկնաւոր խաղաղութիւն տուաւ
 աշխարհի . 'ի ձեռն քո խաղաղութիւն
 Յիսուս Քրիստոս տիեզերաց շնորհե-
 ցաւ . 'ի ձեռն քո մարդիկն հրեշտակք
 եղէն . 'ի ձեռն քո ծառայք՝ սիրելիք և
 որդիք Աստուծոյ կոչեցան . 'ի ձեռն
 քո գիտութիւն երկնաւոր և փառաբա-
 նութիւն յերկրէ յերկինս առաքէն : 'ի
 ձեռն քո խաչ ծագեաց ընդ ամենայն
 երկիր յորում որդին քո խաչեցաւ . 'ի
 ձեռն քո մահ կոխեալ լինի և դժոխք ա-
 լար հարկանի . 'ի ձեռն քո կուռք
 կործանեցան և գիտութիւն երկնաւոր
 դտաւ , 'ի ձեռն քո զմիածին որդին Աս-
 տուծոյ ծանեաք , զոր ծնաւ ամենա-
 սուրբ կոյս զտէր մեր Յիսուս Քրիստոս , :
 Գերմանոս . “ Ոչ ոք աստուած գի-
 տութեամբ լցեալ , եթէ ոչ 'ի ձեռն քո

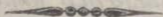
Դարձեալ . “ Առանց Մարիամու ոչ մահու մարթ էր 'ի փախուստ երթալ , և ոչ կենաց 'ի նորոգութիւն դառնալ , , : ”

Պետրոս Դամիանոս . “ Անչափ և անքնին եղէն 'ի Մարիամ շնորհք մեծ վայելչութեան հոգւոյն սրբոյ , և եղեւ նա բարեխօս ամենայն հաւատացեալ ժողովորդոց , , : ”

Հոգիւնկալ վարդապետն Բեռնարգոս . “ Երանուհի կոյս , լուսոցէ քոյդ ողորմութիւն , և ոչ 'ի գովել զքեզ առնուցումք , եթէ դք երբէք 'ի հողածնաց յուշ ածցէ՝ զի կարդացեալ առ քեզ , և գու ոչ լուար նմա , , : Եւ ապա դարձուցեալ զբանսն առ մարդիկ , խրատէ զնոսա և ասէ . “ Եթէ 'ի ծովու աշխարհիս այսորիկ ալեկոծ տանջիցիս , մարդ մահկանացու , յաստղն երկնից դարձո զաչս քո , կարդա զանունն Մարիամու . մի 'ի շրթթանց քոց և մի 'ի սրտէ քումմէ հեռի առնիցես զանունն զայն երանաւէտ . յայնժամ անշուշտ է փրկութիւնն , , : ”

Աւելորդ համարիմք կարգել ինչ ինչ և 'ի բանից սրբոց վարդապետացն մերոց . քանզի քաջայայտ է ամենեցուն , եթէ

զինորդ առանձինն գովութեանց բանիւք
 մեծարէ զնա Հայաստանեայց եկեղեցի
 'ի պաշտամունս իւր, և զինորդ անգատին
 յաւուրց սրբոյ Լուսաւորչին կարգեալ
 սահմանեցան յիշատակք տօնախմբու-
 թեանց նորա, բոլորից փրկութեան մայր
 և անիծից բարձող զնա դաւանելով, և
 զկարող բարեխօսութիւնն անգաղար
 հայցելով:

Յադագս բարեխօսութեան Սրբոց :

Մարդկայնոյ բնութեանս օրէնք են անհրաժեշտ և գեղեցիկ սովորութիւն , առանձինն չքով և մեծարանօք զայնոսիկ պատուել , որ վարուքն իւրեանց և կամ գործովք արժանի երևեցան յասլշութիւն զմիտս մեր և 'ի նմանութիւն կրթել : Ս անն որոյ և ազգաց իւրաքանչիւր խումբք դիւցազանց են և իմաստնոց , զորս սովորեցան յօրինակ բարի և 'ի խրախուսիչ գալոցն և ապառնեաց առաջի առնել որդւոց և ժողովրդեան : Ս ակեւ ազգ մարդկութեանս ինքնին 'ի գլխովին , որպէս յաստուածեղէն գրոցն խելամուտ լեալ ուսանիմք , ունիւր

զհսկայս դիւցընկէցս և արս աս-
տուածանմանս , որպէս այնր ժա-
մանակի որերոյ հաճոյ թուեցաւ
կարծել , որք իւիք իրօք անուանի
եղեն 'ի վերայ երկրի : Ապա ու-
րեմն համբաւ մարդոյ սեպհա-
կան ինչք են նորա . և յիշատակք
արութեանցն և քաջութեան՝
իբրու ժառանգութիւն անկա-
պուտ համարեալ է յաշխարհի :

Աւարդ որ 'ի մարդկայինքս
արդարութիւն թուի անհրա-
ժեշտ , ընդէր ապա 'ի հոգեւորսն
անօրէն բռնաբարութիւն և կեղ-
ծաւոր նենգութիւն համարել
զայն արժան իցէ : Այլ զայս ա-
հա հակառակորդք Քրիստոսի
ուղղութեան հաւատոցն՝ մեզ 'ի
դէմս ածեն , նորաղանդիցն գու-
մարք , և հարցասէր պնդու-
թեամբ պատասխանի առ 'ի
մէնջ պահանջեն : Քանզի կամք
են նոցա աղարտիչ մարդկայնոյ

բարեվայելչութեանս զՔրիստոսին առեալ մուծանել զհաւատս բարեպաշտութեան, յանարգ ցածութիւն զպարծանս նորա իջուցանելով, և ՚ի խոնարհ նկնութիւն զմեծարոյսն և զքաջանչելիս որք գերաշխարհիկք ՚ի կենցաղումս երևեցան, և ընդ ամենեւին անարգան և անխառն նակս զայնսոսիկ ՚ի համեմատութիւն ածել, որք ոչ միայն նախընթաց կարապետք ուղիղ դաւանութեանս մերոյ եղէն և հաւատոց, այլ և վարուք իւրեանց և գրովք օրինակ բարեաց թողին աստէն յաշխարհի, քաջութեամբ զմեզ սրտապնդելով՝ զի փոխանակ վաստակոց սրակք անանցականք մնան մեզ յերկինս, և ընդ վշտաց և նեղութեանց՝ խնդութիւնք և հրճուանք: Ազայս ոչ շատ համարեալ, ժպրհեցան և զկուսամօր Աստուա-

Ժածնին աղարտել զպարծանս
 փառաց, իբրեւ զի միջնորդ մեզ
 ընդ Մատուած և ընդ մարդիկ,
 միայն որդւոյն Մատուծոյ անկ է
 լինել և ոչ այլում ումեք ՚ի մահ-
 կանացուաց. վասն որոյ զՄա-
 րիամ կոյս ոչ սիրել արժան է, ա-
 սացին, և ոչ մեծարանս երեսացն
 նորա աղօթիւք և հայցուածովք
 դնել. զի և ինքն իսկ փրկիչն
 աշխարհի ոչ կամեցաւ սիրել
 զՄարիամ և ոչ մայր իւր զնա
 ճանաչել, որպէս յաւետարանսն
 նշանակեալ պատմի: ՂԺնդանկ
 և օտարալուր ողջախոհ լեւեաց
 հայհոյութեան բանքս են:

ՄԵՂ նոցա առաւել եւս յա-
 մառեալ ՚ի կարծիս մոլորութեան
 իւրեանց, ոչ միայն զսրբոցն բա-
 րեխօսութիւն դատապարտ առ-
 նեն, այլ և ընդ ստգտանօք կռա-
 պաշտութեան զմեծարողքս հա-
 մարին զերանեալ սրբոցն, և հա-

կառահամարտս ուղիղ հաւատոց
 զմեզ բամբասեն : Իսկ ո՞ր մէնջ
 անհանդուրժելի ստգտանացս
 ժուժկալել մարթասցի, գիտե-
 լով չարի, զի ոչ դոյզն մեղս զմեօք
 արկեալ ձգեն, այլ պարտաւորս
 յանցանացն համարին զոր ինքն
 Մտուած ատեաց, և գանակոծ
 խստիւ զպարտաւորսն պատու-
 հասեաց : Եւ իցէ՞ ինչ նոցա ար-
 ժան կռապարիշտս ոմանս կոչել
 զմկրտեալսն յանուն Վրիստոսի
 և զհաղորդեալքս մարմնոյ նորա
 և շնորհաց հոգւոյն :

Եւ արդ աղէ զայն նախ առցուք
 ՚ի քնին եթէ զինչ կռապաշտու-
 թիւնն իցէ : — Ընիրաւել պաշ-
 տամանն Մտուծոյ, զպատիւ փա-
 ռաց նորա և զերկրպագութեան՝
 արարածոց ընծայելով : Եւ զի
 հաւաստեալ կացցուք ՚ի վերայ
 եթէ արդարութեամբ ստգտա-
 նիցիմք յայլազգ խորհելեացն ,

արժան է նախ ցուցանել աստէն
եթէ խորիցեմք ինչ 'ի պաշտա-
մանէն Մատուծոյ, և ընծայիցեմք
զայն արարածոց :

Իսկ զինչ վարդապետութիւն
իցէ ուղղափառ եկեղեցւոյ յա-
զազս պաշտաման սրբոց, և պա-
տուոյ մեծարանաց զոր պատկե-
րացն նոցա ընծայիցեմք: — Ինչ
հակառակն ամենեւին բամբա-
սասիրացն ամբաստանութեանց
որովք զմեզ ստգտանել ակտոր-
թեն: Ինչ բացեալ տեսցեն աղա-
չեմ, զամենայն գիրս ուղղափառ
վարդապետութեանց հաւատոցն
մերոց, և քաջիկ խելամառու-
թեամբ առնուցուն 'ի միտ եթէ
զիանդ եղեան մեծ համարիմք
մեք՝ սրբոցն Մատուծոյ, և վե-
հազունիցն իսկ 'ի նոսա հրեշ-
տակապետաց զնմանօրինակն տե-
րունեան պատուոյն ընծայել .
քանզի պատիւ և փառք գերա-

գոյնք նմա միայնոյ 'ի դէպ են և պատշաճականք, որ միակ աղբիւրն է շնորհաց և վերակացու գործոց մերոց . և թէպէտ պատուեմք իսկ զսուրբս, այլ և վկայութիւն դնել ինչ ոչ խղճեմք զի խաիր մեծ ընդ նոսա և ընդ Մատուած ասեմք . քանզի և յոր ժամ զայր թագաւոր կամ զիշխանս նորա և կամ զԾնողս մեր, և որ 'ի նոցին սակի, մեծարիցեմք, ոչ եթէ անարգեմք ինչ զՄատուած զլացեալ զհրաշափառագոյն պաշտամունսն որ նմա միայնոյ 'ի դէպ են և պատշաճաւոր :

Մյս է աւասիկ վարդապետութիւն ուղղափառ եկեղեցւոյ յաղաղս բարեխօսութեան սրբոց : Մյս հաւատք դաւանութեան մերոյ են, զի սրբոցն Մատուծոյ չիք բացարձակ զօրութիւն և ոչ առանձինն իշխանու-

Թիւն 'ի վերայ ազգի մարդկան ,
այլ բարեխօսք են նոքա առ Մս-
տուած վասն մեր , և հայցուա-
ծովքն իւրեանց և խնդրուա-
ծովք զՀնորհս Մստուծոյ հեղուն
'ի մարդիկ : Ալ վիհ մեծ է ար-
դարեւ բարեխօս առ Մստուծոյ
զսուրբսն ասել և զաստուածա-
կանն կապտել զօրութիւն . զի
աղաչաւորք են նոքա խոնար-
հեալք առաջի աստուածութեն .
ժառայք երկրպագութեալք բարձրե-
լոյն և հրամանացն նորա կամա-
կատարք : Ալ աղաչաւորս զնոսա
կոչելով և բարձրելոյն կամակա-
տարս , խտիր մեծ և յոյժ մեծ
զնեմք , որպէս մեզ թուի , ընդ
տէրունեան ստորոգելիս : Ալ զի
զառաւելն եւս ասացից , ոչ եթէ
կապտեմք ինչ Մստուծոյ , այլ
մանաւանդ յաճախութիւն փա-
ռաց նորա գործեմք : Վանզի 'ի
հայցել անդ զբարեխօսութիւն

սրբոց և զաղօթս , սլացեալ վե-
րանան միտք մեր մինչեւ յեթերն
վերին՝ և անդ հոգւոյ աջօք իբրեւ
զսիրեցեալ աշակերտն ՚ի Յայտ-
նութեանն որ ՚ի Սատմոս , զընտ-
րելոցն նորա դումար տեսա-
նեմք , զճակատ և զգլուխս խո-
նարհեցուցեալ առաջի մեծի
վայելչութեանն , և ընդ ոտիւք
նորա զսրակս իւրեանց արկեալ
և զյաղթական ոստս , հոտս ա-
նուշից սփռեն առաջի նորա , զա-
ղօթս ասեմ՝ զեղբարց իւրեանց
զգինուորեալս եկեղեցւոյ , և
զՍատուծոյ ամենահօրն զթու-
թիւն վասն մեր պաղատին յի-
շատակաւ մահու և չարչարանաց
որդւոյ նորա : Իսկ եթէ այս
այսպէս , ապա աղօթքն որովք
զսրբոց բարեխօսութիւն մաղ-
թեմք , խունիք նուիրականք են
Սատուծոյ . վասն որոյ և հաս-
տատութեամբ հաւատալարժան

է մեզ զի չիք ինչ առաւել քան
 զայս հաճոյական բարձրելոյն . և
 չէ իսկ կռապաշտութիւն մեծա-
 րել զպատկերս սրբոց և զնշխարս
 ոսկերաց նոցա . քանզի որպէս
 կանխեցաք ասել , այն ամենայն
 Ղստուած 'ի վեր ձգին որ զնոսա
 ստեղծ և յերկնաւոր իառս վեր-
 առեալ բարձրացոյց : Այլ հաւաս-
 տի իսկ է զի մեծ է զօրութիւն
 արտաքին պաշտամանցս առ 'ի
 յորդորամիտ զժողովուրդն յաս-
 տուածպաշտութիւն առնել և
 յառաքինաջան վաստակս զնոսա
 խրախուսել : Այսոքիկ են աւա-
 սիկ կարեւոր հանգամանք վար-
 դապետութեան ուղղափառ ե-
 կեղեցւոյ յաղագս բարեխօսու-
 թեան սրբոց :

Այլ մինչ չեւ մեր 'ի խորս ճա-
 ուիցս մտեալ , թոյլ արասցեն բա-
 րեպարիշտ ընթերցասէրք , կան-
 խաբանել սակաւութ և յաղագս

պաշտամանն յոյր սակս ստղը-
 տեալ դարովիմք 'ի նորաղանդից :
 Քանզի ասեն նորա եթէ միօրի-
 նակ պաշտօն կոչեմք զսրբոցն և
 զՄատուծոյ, վասն որոյ և հաւա-
 սարապատիւս իսկ միմեանց զնո-
 սա առնեմք : Իսկ այլք ոմանք 'ի
 նորաղանդիցն թէպէտ ոչ մինչ 'ի
 սպառ վատթարել զպաշտօն սրբ-
 բոցն կամիցին, այլ մեղադիր ուղ-
 զափառաց լինին իբրեւ զի չարա-
 չար 'ի կիր զպաշտօն սրբոցն ար-
 կանեն . վասն որոյ և ամենեւին
 իսկ բառնալ պարտ է, ասեն,
 զայս ամենայն, և զի ողջախոհ
 միտք իցեն ժողովրդեան և ամե-
 նեւին զերծեալք 'ի կռապաշտու-
 թենէ, որպէս առ հնովքն էին
 քրիստոնեայք վարժեալք խրա-
 տու առաքելոցն և օրինակաւ
 նոցա խրախուսեալք : Աչ ինչ
 յուրաստ արկանել կարեմք զի
 յարեւմտեայ քրիստոնեայս, և

առաւել իմն օրինակաւ յՄտա-
 լացւոց աշխարհին, անչափ է-
 ռանդն բարեպարիշտ հաւատա-
 ցելոց, տարապայման իմն օրինա-
 կաւ գողցես յերկրպագութիւն
 ածէ զուամիկն արձանաց և պատ-
 կերացն Վրիստոսի և սրբոց. այլ
 այն արգասիք տգիտութեան նո-
 ցա են, և ոչ սրտիցն թիւրու-
 թեան. վասն որոյ և ոյր առողջ
 իցեն միտք և ոչ կանխակալոյ
 չարութեամբ պաշարեալ, մեղա-
 դիր տգիտութեան նոցա լինի
 և զեռանդն աստուածպաշտու-
 թեան գովէ. քանզի և գիտէ իսկ
 եթէ չէ արժան վասն զեղծանե-
 լոյ ուրեք ժողովրդեան բարեաւն՝
 ամենեւին իսկ բառնալ զայն ՚ի
 նմանէ. զի ոյր իցէ անմիտ իմաս-
 տութիւնդ բայց թշնամեաց խա-
 չին Վրիստոսի :

Օ ի իցէ որ ՚ի նորազանգիցն որ
 միանգամ յանձին կալցի զսրբա-

խօս տառնն և զաստուածաշունչ
մատենանս ամենեւին իսկ յերկրէ
անհետ կորուսանել, զի չարաչար
սովորութիւնս եղև 'ի մարդիկ'
զ'ստուծոյ զհոգեխրատ բաննս
պատրուակ իւրեանց չարութեան
առեալ, առաթուր զխրատս պա-
տուիրանաց նորա արկանել. և
բանքն աստուածադրոշմք՝ խաղա-
ղութեան և սիրոյ աւետաւորք՝
վեր 'ի վայր արարին զաշխարհ
'ի պատճառս մոլէնախանձ կրից
մարդկան և սղիտութեան : Աւ
ո՞ ժպրհեսցի յաղագս այսորիկ
զաստուածային գրոց կարճել
գրնթերցումն. և զի մի սակաւք
ումանք քայթակղէսցին, զամենե-
սին միանգամայն 'ի գեհեանն
արկեալ ձգեսցէ :

Ասուցանէ մեզ մայրս մեր ե-
կեղեցի զի բարեխօսեն սուրբք
վասն եղբարց իւրեանց որ 'ի զի-
նուորեալս եկեղեցւոջ, վասն ո-

րոյ և 'ի դէպ իսկ է մեզ զնոցայն
բարեխօսութիւն յաղերս ան-
կեալ պաղատել: Օ ի և 'ի հան-
գանակի անդ զհաղորդութիւն
սրբոցն մեծաձայն խոստովա-
նիւք . և զոր առաքեալքն դաւա-
նեցին և աշակերտքն նոցա ,
զնոյն ապա լռելի արար ընդ տիե-
զերս և նիկիականն աշխարհա-
գումար սիւնհոդոս : Աւ զինչ
հաղորդութիւնս այս իցէ ընդ
սուրբս Մտուծոյ և ընդ մեզ . և
իցէ ինչ արժան հաղորդակիցս
միմեանց զեղբարսն կոչել և զըն-
տանեացն գումար , եթէ փոխա-
դարձ հատուցմունք ոչ իցեն առ
նոսա բարեաց և ընչից և արա-
րոյ : Ասն որոյ եթէ յուղղա-
փառացն զոք հարցանիցես եթէ
զինչ հաղորդութիւնդ այդ իցէ
սրբոցն զոր բարձրագոյ 'ի հան-
գանակի դաւանես յեկեղեցւոջ ,
աներկմիտ հաստատութեամբ և

անվեհեր զպատասխանին քեզ
 կշուեսցէ եթէ դարձուած իմն
 փոխարինի է այն ընդ սուրբս որ
 յերկինս են և ընդ արս բարիս
 որ 'ի զինուորեալս եկեղեցւոջ՝
 առ 'ի զյաղթականն ընդունել
 պսակ զսրբոցն . այս ինքն է , զի
 բարեխօսեն նոքա վասն մեր յեր-
 կինս , և կարեկից գթովք 'ի ջանս
 և 'ի վաստակս մեր ակնարկեն և
 'ի վիշտս վտանգաց . և զբարեկա-
 մութեանն շնորհս զոր ունին առ
 Մատուծոյ , զօրավիպն իւրեանց
 առեալ , և զբարձրեալն ազաչեն
 ժամանել 'ի թիկունս որոց 'ի վիհս
 թափառական պանդխտիմք փոր-
 ձութեանց և մարդկեղէն տկա-
 րութեանց : Այլ մարդիկ առ 'ի
 փոխարինել սիրոյ նոցա , մեծարեն
 զսուրբսն Մատուծոյ , զարմանան
 ընդ նոսա և սիրեն . քանզի ոչ
 օտարոտիս ոմանս 'ի մէնջ զնոսա
 համարիմք , այլ եղբայրակիցս՝

որոյ զկենցադոյս աւարտեալ զըն-
 թացս , ժառանգք յաւիտենից
 վարձուցն եղեն . վասն որոյ և հա-
 մարձակագոյնս զնոսա աղաչեմք
 վասն մեր բարեխօս առ տէրն
 իւրեանց լինել և Մտուած . և
 պաղատանօքս մերովք ստիպեմք
 իմն զսէրն նոցա և զբարերարու-
 թիւն :

Մէտարանին վարդապետու-
 թիւն ոչ ուրեք հակառակ ինչ
 հնոյ ուխտին և աւետեացն քա-
 ըողեաց . այլ , որպէս յայտ է ,
 կատարելութեան զգեցոյց նմա
 կերպարանս և լրումն հնոյ օ-
 ըինացն եղեւ , զի մի ասացից շա-
 րայարութիւն : Այլ ահա քա-
 ջայայտ անդանօր նկատեմք , զի
 որովք բանիւք վարին գիւրք
 յորժամ զերկրաւոր եկեղեցւոյն
 Վրիստոսի խօսիցին , զնոյն ՚ի
 կիր առնուն և յաղագս երկնաւո-
 ըին և թագաւորելոյ սրբոցն ընդ

Լստուծոյ : Եւ արքայութիւն
 Լստուծոյ զԹագաւորութիւնն
 կոչեն զհօր և զՔրիստոսին ,
 այս է զերկրաւորս եկեղեցի , զոր
 հաղորդակից ասեն երկնաւորին .
 զայս եւեթ խտիր 'ի մէջ ար-
 կեալ զի նորա փառաւորք են և
 երջանիկք , և մեք դեռ եւս 'ի
 փորձութեանց շուրջ պար առեալ
 և 'ի վշտաց : Հեթանոսաց վար-
 դապետ աստուածային առա-
 քեալն Պաւղոս Աբրայեցւոց
 Թղթին յորժամ զերկնաւոր և
 զերկրաւոր եկեղեցեացն ճառ
 արկեալ խօսիցի , անջրպետ 'ի
 մէջ ոչ զվիհն զայն արկանէ որ
 ընդ գոգն Լբրահամու էր և
 ընդ դժոխս , ընդ երանեալն Վա-
 զարոս և ընդ չարաբաստիկն մե-
 ծատուն . այլ այժմէն իսկ հա-
 ղորդակիցս մեզ գնոսա կոչէ խըն-
 դակիցս և երգակիցս 'ի վերինն
 Երուսաղէմ . քանզի « Եստու-

ցեալ էք, ասէ, 'ի Սիոն լեառն
 և 'ի քաղաք Մատուցոյ կենդա-
 նոյ Արուսաղէմ յերկինս, և 'ի
 քիւրաւոր քանակս հրեշտակաց
 և յեկեղեցիս անդրանկաց գրե-
 լոց յերկինս, : Վարձեալ և այլ
 ուրեք ուսուցանէ եթէ Վրիս-
 տոս զմիջնորմն ցանկոյն քակեաց
 և արար զերկոսին մի, մահուամբ
 խաչին զթշնամութիւնն բար-
 ձեալ և զանէծս :

Վանգի ոչ եւս հաւատոց և
 յուսոյ առաքինութեանցն պէտս
 ունին երանեալք, այլ սիրոյ եւ-
 եթ. և սէր ոչ վարկաբարազի,
 այլ որ հաստատուն զբարեբա-
 տութիւնն նոցա գործիցէ : Մա-
 քէն և հնար ինչ իցէ կարծել զի
 մանուկ մատաղ 'ի խանդաղա-
 կաթ զրկաց ծնողացն քեցեալ
 մահուամբ, և յաղցաւոր կենաց
 աստի ճանապարհ յանտրտումն
 գործեալ, անդէն զսիրով և զկա-

Թողին սիրեցեալսն 'ի մոռացօնս
 արկցէ . և կամ 'ի սիրայօղ բա-
 րեկամացն ոք զընթացս կատա-
 րեալ զառաքինասէր վաստակոցն,
 և հրեշտակի բարւոյ յանձն ա-
 րարեալ զհոգին երթիցէ հանգ-
 ջել 'ի խաղաղաւէտ կայանս եր-
 ջանկաց, և բարձի Թողի զբարե-
 կամն լքեալ՝ ոչ ինչ ամենեւին
 զառաջին սէրն յիշեսցէ: Աւ յոր-
 ժամ յերկրի աստ անհրաժեշտ
 պարտս անձանց մերոց համարիմք
 յաղագս սիրելեացն և կարեւոր
 բարեկամաց զտէր աղաչել և զնու-
 րա մաղթել զգօրավիպն շնորհաց,
 ոչ ինչ ամենեւին ընդ միտ ածեալ
 զի այնու նախատինս Մտուծոյ
 դնեմք և ապախտ զմիջնորդու-
 Թեամբն առնեմք Վրիստոսի,
 ընդէր ապա կալցուք յանձին կար-
 ծել եթէ մերժեալ բացընկեցիկ
 իցէ յերկնից երկնաւորս այս ա-
 ռաքինութիւն սիրոյ: Աս մա-

նաւանդո՞չ զհակառակն առաւել
 մարթիցէ կարծել և զհաւանա-
 կանագոյն, եթէ քանզի առա-
 ւել մշտեռանդն է անդանօր սէր
 և առաւել բոցավառ, վասն որոյ
 և զօրաւոր իսկ յերկինս քան ՚ի
 վերայ երկրի. և որ կարացն վեր-
 առեալ ամբառնալ զիղծս մեր և
 զսիրտ, զվարակեալն շղթայիւք
 մարմնոյ, և զխոճնկս պաղատա-
 նաց վասն բարեկամաց իւրոց ա-
 ռեալ ածել, որչափ եւս առաւել
 յերկնից ՚ի պատրաստ բնակու-
 թենէն գորովք սիրոյ նորա և
 խանդաղատանացն յուզիցին,
 յորժամ զմարմնոյ աչացն բրժ-
 ժանս ամենեւին ՚ի բաց ընկե-
 ցեալ՝ յստակատես զբազմազգի
 չարութիւնսն նշմարիցէ և զփոր-
 ձանս ազգի ազգիս, որք զսիրելին
 իւր ըստ հոգւոյ եկեալ շուրջ պա-
 տեալ պաշարեալ իցեն : Այլ հո-
 գեակն այն աստուածանուէր որ

առաւել քան զՎոլսէս երես առ
 երես ընդ Մատուծոյ խօսեսցի
 և լրութեամբք շնորհացն նորա
 զուարճացեալ բերկրեսցի, զիա՛րդ
 ոչ զմաքուր և զանարատ հայ-
 ցուածս իւրոյ սրտին՝ առաւել
 քան զբուրումն անուշից ընդ
 ոտիւք ամենակալին սիւռեսցէ
 վասն իւրոց սիրելեացն որ դեռ
 եւս ՚ի վերայ երկրի դեգերեալ
 տագնապեսցին . և զիա՛րդ ասի-
 ցեմք հաւատալ զի Մատուծ ոչ
 լինի նոցա ունկնդիր, և զպաղա-
 տանս խնդրուածոցն նոցա արհա-
 մարհէ : Այլ առողջ ոք մտօք
 զայսոսիկ նկատեսցէ, քաջայայտ
 տեսանէ զի չիք ինչ ՚ի վարդա-
 պետութեանս որ ուղղութեան
 հաւատոցն վաստաբեր լինիցի .
 այլ մանաւանդ Մատուծոյ զը-
 թալիր խնամոցն առատութիւն
 զայն համարեսցի, որ զերկնա-
 ւորն իւր եկեղեցի ընդ եր-

կրաւորիս այսպէս շաղկապեալ
զօղեաց :

Բայց զի զառաւելն քան զայ-
սոսիկ հակառակասիրացն ածեալ
կացուցից առաջի, նա ինքն Բս-
տուած բազում ուրեք յայտնու-
թեան բանիւք եցոյց մեզ եթէ
կամակար ընդունի զաղօթս սրբ-
բոցն իւրոց և զհրեշտակաց, ո-
րոց առաջի նորա անկեալ և յա-
ղագս մարդկայնոց բնութեան
զինամն սիրոյ նորա աղերսեն ե-
թէ օղորմեան մի կորուսաներ :
Բայտ դաւանութիւն էր հեբրայ-
եցւոցն աստուածընտիր ժողո-
վրդեան, և նոյն 'ի նորումն
հաստատեցաւ : Բանզի և քաջ
իսկ հրեիցն վասն իննգրոյս զօրմէ
մեր բանքս են, տեսանի ճշմար-
տութիւն 'ի սրբախօս տառնն,
և յայնոսիկ մանաւանդ որ 'ի
վերջին ժամանակս առ գերու-
թեամբ կամ յետ այնորիկ յե-

ըիւրեալ դրոշմեցան : Աւանիկ 'ի
 պատգամաց գիրսն ցանկալոյ
 առն Ղանիելի մարգարէի ըն-
 թեռնուիք յաղագս հրեշտակաց
 եթէ առաքին նոքա յերկնից յու-
 սուցանել զմարդիկ . և զիշխա-
 նաց ուրոյն առանձինն բանք լի-
 նին , որովք ազգաց և գաւառաց
 հրեշտակք նշանակին * : Աւ 'ի
 Տովբիթայ պատմութեանն ճա-
 նապարհացոյց հրեշտակն Տու-
 բիայ՝ ընդ աստուածասիրացն նո-
 րա ծնողաց և բարեգործից զայս-
 օրինակ բարբառեալ խօսէր ե-
 թէ “ Յորժամ կայիր դու
 յաղօթս և նուն քո Սառա ,
 ես մատուցի զյիշատակ աղօթի-
 ցն ձերոց առաջի սրբոյն . և
 յորժամ թաղէիր դու զմե-
 ուեալսն՝ ես ընդ քեզ էի . և
 յորժամ ոչն դանդաղեցար 'ի

* Ղանիէլ է . 16 . Թ . 21 . Ժ . 13 .
 ԺԲ . 1 .

յառնեն ի և ՚ի թողուլ զճաշն քո ,
 զի երթիցես և ամփոփիցես զմե-
 ռեան . ոչ մոռացայ զքեզ յոր-
 ժամ զբարինս գործէիր . այլ ընդ
 քեզ էի . . . Ես եմ Հռափայել
 յեօթանց անտի ՚ի սրբոց հրեշ-
 տակաց՝ որք հանեն մատուցանեն
 զաղօթս սրբոցն , և մտանեն ա-
 ռաջի փառաց սրբոցն * , : Օհոյն
 և ՚ի Մակաբայեցւոց գիրսն տե-
 սանեմք . յորում պատմի եթէ Ռ-
 նիաս քահանայապետ մեծ Հեբ-
 րայեցւոցն ժողովրդեան՝ երեւե-
 ցաւ Յուդայի Մակաբէ զի բազ-
 կատարած զտէր Մատուած վասն
 որդւոցն Իսրայելի պաղատէր :
 Յետ նորա երեւեցաւ և այլ ոմն
 ծերունազարդ աւարտահասակ
 այր լի փառօք և գեղեցկու-
 թեամբ , և յաւելեալ Մնիայ ՚ի
 բանս իւր ասէ զՄակաբէ .

* Տակրիթ ԺԲ . 12-15 .

“ Աղբայրասէրս այս , սա է որ
 բազում աղօթս անպակաս յա-
 ճախ մատուցանէ Աստուծոյ . Ա-
 րեմիա մարգարէ Աստուծոյ , :
 ‘ Կարձեալ և ինքն Մակաբէոս
 զվատասրտել և զտկարանալ զօ-
 րացն իւրոց տեսեալ զի զՏէտ ու-
 նայնու թեանց զակատեալք յու-
 ու թուլունս և բժժանս ՚ի ներ-
 քոյ հանդերձից նոցա գտանէր .
 “ Քաջութեամբ խորհրդովք
 չորս հազար սատերս կրկին ժողո-
 վէր , և տայր տանել Արուստղէմ ,
 մատուցանել պատարագս վասն
 մեղացն . կարի բարւոք իմաստու-
 թեամբ . զի վասն յարութեան
 մեռելոց խորհէր առնել զոր առ-
 նէր : Օ ի եթէ յարութեան
 ակն ոչ ունէր , անկելոցն ՚ի պա-
 տերագմէն զուր տարապարտուց
 լինէր վասն մեռելոցն աղօթս
 մատուցանել : Այլ հայեր նա
 ուղիղ , ննջեցելոցն գեղեցիկ պա-

Տեալ զչնորհս պարգևաց . արու-
թեամբ քաջութեամբ վասն մե-
ռելոցն զմտաւ ածէր այց լինել
մեղացն թողութեան * , : —
Դարձեալ խօսեցաւ Մատուած
ընդ Երեմիայ մարգարէի և ա-
սէ . « Եթէ կայցեն Մովսէս և
Սամուէլ առաջի երեսաց իմոց ,
ոչ եղիցի անձն իմ ընդ նոսա . . .
Ո՞ խնայեսցէ ՚ի քեզ Երուսա-
ղէմ , կամ ո՞ տրտմեսցի ՚ի վերայ
քոյ , կամ ո՞ դարձցի հարցա-
նել զխաղաղութենէ քումմէ . զի
դու դարձար յինէն , ասէ տէր ,
և յետս երթիցես ** , : Մառու-
րեմն յայտնի է ՚ի բանից աստի Մա-
տուծոյ եթէ մարթ էր Մովսէսի
և Սամուէլի բարեխօսել վասն
Խորայելի , և զի տեառն չէ մարթ
լսել նոցա , քանզի անօրինեցան

* Բ . Մակարայեց . ժե . 12 , 14 .
ժ . Բ . 43 :

** Երեմիա ժե . 1 , 5 :

ընդդէմ Մատուծոյ : Ալ ժողովուրդք Հերթայեցւոց 'ի գերուի 'ի Վաբելոն երթեալք զտէր ազաչէին ասելով . “ Օ ի դու ես հայր մեր , զի Մբրահամ ոչ գիտաց զմեզ և Մսրայէլ ոչ ծանեալ զմեզ . արդ դու տէր հայր մեր փրկեա զմեզ , զի 'ի սկզբանէ անուն քո է 'ի վերայ մեր * ” :

Իսկ յաւետարանան ոչ ինչ ամենեւին հակառակութիւն է վասն բանի խնդրոյս այսորիկ . այլ օգտակար մանաւանդ փրկարար բանն ուսուցանէ մեզ , յորժամ զառակս գիւտի դրամոցն և զօջխարաց պատմեալ , ապա յաւելու 'ի բանան և ասէ , 'ի կշիռ ընդ երկնայնոյ ուրախութեան զայն ածելով , եթէ “ Մյսպէս է ուրախութիւն յերկինս վասն միոյ մեզաւորի որ ապաշխարիցէ , քան

* Եսայի 49 . 16 :

վասն իննսուն և ինն արդարոց որոց
 չիցէ պիտոյ ապաշխարութիւն* , , :
 Եւ եթէ հաղորդութիւն ինչ ոչ
 իցէ ընդ զինուորեալս և ընդ
 յաղթական եկեղեցի , բնաւ և
 ընդէր իսկ ուրախութիւնս այս և
 զեղումն հրձուանաց մուտ յեր-
 կինս գտանիցէ : Ըսէ և այլ ու-
 ընք փրկիչն , յորժամ զանհա-
 ւանսն յարութեան կշտամբէր ,
 եթէ սուրբք Մտուծոյ իբրեւ
 զհրեշտակս են յերկինս : Վա-
 րողեաց եթէ միոյ միոյ ՚ի մարդ-
 կանէ առանձինն հրեշտակք պա-
 հապանք կարգեալ են , և հրա-
 մայեաց զգոյշ լինել մի արհա-
 մարհել զմի ՚ի փոքրկանցն Վրիա-
 տոսի , և մի զնոսա յուղղութեան
 ճանապարհէն գայթազղեցուցա-
 նել . քանզի հրեշտակք նոցա հա-
 նապազ տեսանեն զերեսս հօր

* Ղուկ . ժե . 7 :

իւրոյ որ յերկինս է : Ղարձեալ
 և 'ի Ղուկայ աւետարանին .
 “ Արարէք ձեզ բարեկամս 'ի
 Սամոնայէ անիրաւութեան . զի
 յորժամ պակասիցէ այն , ընկալ
 ցին զձեզ 'ի յարկսն յաւիտենա
 կանս ” . և զիւրդ բարեկամս
 մեզ կարիցեմք զնոսա ունել , ե
 թէ ոչ բարեխօս վասն մեր յեր
 կինս անցեալ բազմիցին առաջի
 հօրն երկնաւորի : Աոյնպէս և 'ի
 մեծատանն առակի պատմեաց
 Քրիստոս , եթէ աղաչէր նա 'ի
 տանջանս անդ զԵհէնին զՄբրա
 համ առաքել զՂաղարոս , զի
 երթեալ պատմեսցէ եղբարց իւ
 ըոց զգեհէնին տանջանս դառ
 նութեան :

Աստանօր զնորաղանդիցն վար
 դապետս աղաչեմ զի ընդ Քրիս
 տոսի բանիցն և զմեր հաւատս
 'ի կշիռ ածեալ ձգեսցեն . և եթէ
 նշմարիցեն ինչ ստղտանաց ար

Ժանաւոր , յայնժամ ապա յի-
 րաւի առ 'ի նոցանէ բամբասի-
 ցիւմք : Բնդէր իցէ մեզ զգոյշ լի-
 նել 'ի մեղաց զի մի զհրեշտակնս
 Թշնամանիցեմք , և ընդէր զգայ-
 ԹագդուԹիւնն կարճեալ արդե-
 լուցու Քրիստոս , զայս պատ-
 ճառս 'ի մէջ ածեալ , զի
 զորս սայԹաքեցուցանեմքն՝ նոցա
 հրեշտակքն հանապազ տեսանեն
 զերեսս Մտուծոյ . եթէ ոչ , զի
 հրեշտակաց մեծ է զօրուԹիւն
 յերկինս , և մարԹ է նոցա պա-
 տուհասս անհնարինս յեղեռնա-
 ւորացն ածել Թափել 'ի գլուխ .
 քանզի և մաղԹանաց ձայնից
 փառաբանչացն իւրոց՝ յանհնա-
 րիցն է եթէ անլուր լինիցի Մ-
 տուած , և ոչ զառաքինին մեծա-
 րիցէ և կամ ընդ պատժովք պա-
 տուհասից զչարագործսն արկցէ :
 Բայց 'ի Տեսլեան գիրսն Յով-
 հաննու աւետարանագրի աւելի

իմն յայտնութեամբ այս բանք
 յիշատակին, եթէ աղօթք մեր
 իբրեւ զխունկս անուշից են՝ զորս
 հրեշտակք և սրբոցն գումարք
 Մատուծոյ ընծայեն բարձրելոյ :
 Քանզի պատմէ նա եթէ յերա-
 նելեացն ոք առաջի խորհրդական
 սեղանոյն կայր և « Անէր խըն-
 կանոց ոսկի . և տուաւ նմա
 խունկ բազում՝ զի մատուցէ
 զաղօթս ամենայն սրբոց, 'ի վե-
 րայ ոսկեղէն սեղանոյ առաջի ա-
 թոռոյն : Աւ եւ ծուխ խնկոցն,
 աղօթք սրբոցն, 'ի ձեռաց հրեշ-
 տակացն առաջի Մատուծոյ, » : Աւ
 ոչ միայն հրեշտակք, այլ և քսան
 և չորս երիցունքն անկանէին ա-
 ռաջի աթոռոյն Մատուծոյ . և ար-
 կանէին զխունկ աղաչանացն իւ-
 րեանց առաջի բարձրելոյն : Աւ
 զի՛նչ այլ բանքս նշանակիցեն,
 բայց զի զաղօթս մեր նորա մա-
 տուցանեն Մատուծոյ, և բարե-

խօսք վասն մարդոյ են յերկինս :

Վստուծոյ սուրբք Վստուծոյ և հրեշտակք գիտեն քաջ զինչ անցք 'ի վերայ երկրի անցանեն , և տեսանեն զվիշտս մեր և զհառաչանս լսեն . քանզի եթէ չէր այսպէս , ոչ ընդ գործս բարեացն մերոց խնդային և ոչ ընդ վշտաչարչար տառապանսն տրտմէին :

Եւ երկրորդ անգամ , նոքա զխունկս հայցուածոց մերոց մատուցանեն Վստուծոյ , և վասն մեր բարեխօսեն :

Վր քաջ եւս խելամտել իրացս , արժան է 'ի բուն իսկ վարդապետութիւն եկեղեցւոյ զակն յառեալ , զնախնի վարդապետացն ածել 'ի մէջ զթուիս . քանզի և նոքա իսկ աւանդապահք ուղղութեան հաւատոցն կացին , և լսելի ընդ ամենայն տիեզերս զայն արարին : — Վնայն ոք որ

զՀռովմայեցւոց զմեծ քաղաքն
 տեսեալ իցէ, 'ի նկուղս անդ
 մթին և խաւարչուտ բանտիցն
 զնախնեացն քրիստոնէից դրոշ-
 մեալ զպարծանս նկատէ և զթը-
 շուառութիւն, որ երանութիւնն
 էր վասն Վրիստոսի սիրոյն. 'ի
 գետնադամբանան ասեմ, յորս
 մարմինք սրբոց վկայիցն ամփո-
 փեալ պահին: Վաղմաց 'ի նոցա
 նէ կնքեալ և փակ են գերեզ-
 մանք, և 'ի վերայ բազմաց ար-
 ձանագիրք դրոշմեալ տեսանին,
 և կամ ոստ մի արմաւենւոյ՝ որով
 զվկայականն յաղթական մահ
 սովորեցան նախնիք նշանակել:
 Վեռ եւս տեսանին սրբոց վը-
 կայիցն արիւնք հեղեալք, և գոր-
 ծի տանջանացն նոցա և չարաչար
 մահուն: Ալ որք զնոսա 'ի թա-
 ղումն ածէին հաւատացեալք,
 յառաջ քան զհինգերորդ դար
 եկեղեցւոյ կացին, և ոչ իբրեւ

զմերոց ժամանակաց զուղղա-
 փառքս՝ զառածեալք զհետ սնո-
 տեացն սաշտաման, որպէս նոր-
 աղանդքն ասէն. և քաջ իսկ ի-
 րազէկ լեալ զիտէին նորքա եթէ
 զիարդ զՔրիստոս արժան է
 փառաւորել, և կամ զնր պատիւ
 մեծարանաց վկայիցն նորա ըն-
 ծայել. և թուի ինձ եթէ յան-
 հնարիցն է մեզ հաւատարմա-
 դոյն վկայս հաւատոցն նոցա՝ ի
 մէջ կացուցանել, քան զորս վասն
 Քրիստոսի զարիւն իւրեանց հե-
 ղին. և կամ այլ վեհագոյն վար-
 ժապետս՝ քան որք զանձինս իւ-
 րեանց կամակար նուիրեցին՝ ի
 վկայութիւն փառաց անուան նո-
 րա: Տեսցուք ապա եթէ զիարդ
 զեղբայրակիցս իւրեանց պատու-
 էին նորքա, յորժամ՝ ի մահու շի-
 րիմս եղեալ՝ և ի վերայ գերեզ-
 մանաց նոցա զակնկալիս յուսոյ
 իւրեանց և զցաւոցն դրոշմէին

յարձանի . քանզի աղօթք և պա
ղատանք 'ի վերայ գերեզմանի
նոցա նշանակեալ կան՝ որովք սո-
վորեցան հաւատացեալք զբարե-
խօսութիւն սրբոցն և զվկայից
թախանձանօք մաղթել յԱ՛ս-
տուծոյ : Վանզի յամին 1694
զՍաբատեայ ուրումն վկայի գը-
տին հաւատացեալք զգերեզման՝
'ի դամբարանսն Վորդիանոսի
և Նայիմաքեայ . և 'ի վերայ կա-
փարչին դրոշմեալ կայր ոստ ար-
մաւենւոյ և պսակ յաղթական ,
և անձանագիր հռովմայեցւոց
բարբառովն .

ՍԵՐԱՏԵԱՅ ՀՈԳԵԱԿ ՍԻՐԵՑԵԱԼ ,

ՊԱՂԱՏԱՆՍ ՎԱՍՆ ԵՂԲԵՐՑ

ԵՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑԱՑ

ՅԵՍՏՈՒԾՈՅ ՄԱՂԹԵԱ

Մա ռւրեմն և առ նախնեօքն
սովորութիւն էր զաղօթս սրբոց

մարտիրոսացն և զբարեխօսու-
թիւն հայցել:

Եւ 'ի Ապլլիստեայ դամբանսն
այլ արձանագիր է տեսանել՝ ոչ
ինչ նուազ երէց ժամանակա-
քան զառաջինն .

ԱՏՏԻՎԷ ,

ԳՈՒ Ի ՍՈՒՐԲՍ ՀԵՆԳՈՒՑԵԱԼ ԵՍ ,

ՄԱՂԹԵԱ ՁՏԻՐ

ՎԱՍՆ ՔՈՅՈՑ ԾՆՈՂԱՑԴ

Իսկ 'ի Աիրակեանսն անուա-
նեալ գետնագամբանս , այլ իմն
արձանագիր գոյ նմանօրինակ ա-
ռաջնոյն , եթէ

ՅՈՎԻԱՆԷ ,

Ի ՏԷՐ ՎԵՑՑԵՍ , ԵՒ ՅԱՂԱԳՍ ՄԵՐ

ՁԱՍՏՈՒԱԾ ԱՂԱԶԵԱ

Եւ 'ի Պրիսկիղեայսն զայս գո-
րովաշարժ արձանագիր տեսա-
նեմք , յորում հայրն կաթողին 'ի

սիրեցելոյ որդւոյն զրկեալ, զսփո-
փանս իւր և զսէր ընդ կափարիչ
վիմաւն արկանէր և զակնկալու-
թիւնն 'ի վերայ նորա դրոշմէր .

ԵՆԱՏՈՂԻՈՍ ,
ՍԻՐԵՑԵԼՈՑ ՈՐԴԻՈՑՆ
ԶԱՅՍ ԿԱՌՈՅՑ ՇԻՐԻՄ ,
ՈՐ ԶԵՒԹՆ ԱՄ ԵՏԵՍ ԶԱՐԵՒ ԵՇԽԱՐՀԻՍ . . .
ՀՈԳԻ ՔՈՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՆԳԻՑԷ ,
ԵՒ ՎԱՍՆ ՔԵՌ ՔՈ ԶՏԷՐ ԱՂԱԶԵԱ

Ղարձեալ և 'ի վերայ շիրմի
ուրումն վկայուհւոյ այս բանք
դրոշմեալ տեսանէին Էթէ

ԳԵՆԻԱՆԷ ,
ՅԻՇԵՍԶԻՐ ԶՄԵԶ ՅԱՂՕԹՍ ՔՈ ,
ՔԱՂԶԻ ԳԻՏԵՄՔ
ԵԹԷ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՍ ԴՈՒ

Եւ բազումք յարձանագրացս
այսոցիկ 'ի վերայ շիրմաց մար-

տիրոսաց են դրոշմեալ, որք ան-
 դէն յառաջնումն դարու քրիս-
 տոսական հաւատոց վկայեցին :
 Եւ գրեցին զարձանագիրսն ըն-
 կերակիցք նոցա հաւատացեալք,
 որք ահանատեսք վկայական մա-
 հու նոցա եղեն . և յորոց
 բազմագոյնք եւս ապա նմանօրի-
 նակ մահուամբ ելին յաշխարհէ՝
 զանձկալին իւրեանց տեսանել
 զՔրիստոս . և ոչ ընդ միտ ան-
 գամ ածէին, զի զնոցայն մաղ-
 թելով բարեխօսութիւն՝ նախա-
 տինս փառաց անուանն Մատու-
 ծոյ դնէին և միջնորդութեանն
 Քրիստոսի :

Գարձեալ յԱռաքելական կա-
 նոնան գրեալ կայ . “ Արգեցին
 առաքելքն և եղին հաստա-
 տութեամբ՝ թէ ոք ելանիցէ
 յաշխարհէ ճշմարիտ վախճանաւ
 և կամ խողխողեալ յանօրինաց,
 վկայ հաւատարիմ վասն անուան

փրկչին՝ խոստովանելով զՎրիստոս 'ի նեղութիւնսն որ վասն անուան նորա լինի, արասցեն զյիշատակս նոցա յաւուր մահուան նոցա. և զնշխարս ոսկերաց նոցա 'ի պատիւ առեալ՝ փառաւորեսցեն զՎրիստոս. որ էս նոցա զայնպիսի համբերութիւն 'ի յորդորումն և 'ի թողութիւն մեղաց մերոց :

„Արդեցին առաքեալքն և եղին հաստատութեամբ՝ թէ օր շաբաթուն եղիցի տօն և պաշտօն ընդ ամենայն տիեզերս, և եղիցի յիշատակ ամենայն մարտիրոսաց. պատարագ մատուցեն 'ի նմա քահանայքն և ուրախութեամբ սաղմոսեսցեն. վասն զի կարապետ է մեծի արքային գալստեանն. պարտ է ամենայն սրբոցն ուրախ լինել ընդ առաջ Վրիստոսի „ :

Իսկ եթէ 'ի յիշատակաց աստի

նախնական քրիստոնէութեան 'ի
 բուն իսկ բանս հարցն սրբոց
 զակն յառեսցուք, զնոյն և 'ի
 գիրս նոցա տեսանեմք իմաստս :
 Քանզի յերկրորդումս դարու
 սուրբն Արանոս Սուգդոնացոց
 քաղաքին հայրապետ 'ի Հեր-
 ձուածոց գիրսն ասէ եթէ "Օր
 օրինակ նախամայրն Աւա խո-
 նարհեցաւ 'ի կեղծաւորութիւն
 բանսարկուն բանից, և վրիպե-
 ցաւ և վրիպեցոյց 'ի դրախտէն
 և յԱստուծոյ, այսպէս և եր-
 կրորդն Աւա՛ կոյսն Սարիամ,
 ուսոյց հնազանդել բանից տէ-
 րունի պատուիրանացն, և եղև
 բարեխօս և պաշտպան անկեղոյ
 մարդկութեանս * " :

Վարձեալ 'ի նոյն Հերձուածոց
 գիրսն պատմէ, եթէ քահանայ

* Ընդդէմ հերձ . Գրք Ե . ԳԼ .
 ԺԹ :

ումն քան զնա երիցագոյն, որ և զսուրբ աւետարանիչն տեսեալ էր զՅովհաննէս, ասէր եթէ
 «Վահագնապետք և մարգարէք հնոյ ուխտին՝ Քրիստոսիւ զփրկուածիւն ժառանգեալք՝ աղաչեն զՄատուած վասն մերոյ փրկութեան*» :

Սուրբն Իզնատիոս առաքելական հայրապետ յԱփեսացւոց թղթին ասէ. «Նղէց ես ՚ի զոճ յարդարութիւն և ՚ի քաւութիւն Նփեսացւոց եկեղեցւոյն, որ հռչակաւորագոյնն է ընդ ամենայն աշխարհ» : Նւ զխնորդ մարթ էր նմա լինել յարդարութիւն և ՚ի քաւութիւն Նփեսացւոց, եթէ ոչ բարեխօսութեամբ :

Հեղեսիւպպոս որ ՚ի վերջ

կոյս երկրորդի դարուն եկեաց ,
 'ի խօսել անդ զբարեկամաց
 Վրիստոսի և զազգակցաց ուրբ
 վկայեցին մահուամբ , ասէ .
 “Նորա նախագահք և նախա-
 թուք բազմին 'ի տիեզերական
 եկեղեցւոջ իբրեւ վկայք և ազ-
 գականք փրկչին ,” :

Արողինէս ասաց եթէ “Յոյժ
 'ի դէպ և կարիյիրաւունս է մեզ
 կարծել եթէ ամենեքին նորա ու-
 ըոց երկնակրօն քաղաքավարու-
 թեան վարս յանձին բերեալ և
 յաշխարհէ ելին , գթութեամբ
 'ի ստորինքս 'ի մեզ ակնարկէն և
 խնամատարք փրկութեան եղ-
 բարց իւրեանց լինին , և աղօ-
 թիւքն և բարեխօսութեամբ
 օգնական և զօրավիզն լինին մեզ
 առաջի Մատուծոյ : Վանգի 'ի
 Մակաբայեցւոց գիրսն գրեալ
 կայ եթէ սա է Արեմիա մարգա-
 րէն Մատուծոյ որ աղաչէ վասն

Ժողովրդեանն , : — Վարձեալ
 և յՈղբս զայսօրինակ բարբա-
 ոեալ խօսի , եթէ “ Վ դու ձս
 անկայց ես բազմամեղս , և ոչ
 կարացեալ աղօթիւք զՄտուած
 ողորբել , զբարեխօսութիւնն մաղ-
 թեցից զամենայն սրբոց , : Եւ
 ապա զբանսն առ նոսա դարձու-
 ցեալ գոչէ . “ Օ ձեզ աղաչեմ ե-
 րանեալք Մտուծոյ , հառաչա-
 նօք և արտասուօք . դուք ընդ իմ
 անկեալ յոտս փրկողին՝ և վասն
 եղկելոյ մեղաւորիս զնա աղաչե-
 ցէք , : — Եւ ՚ի դիրսն որ ընդ-
 դէմ Վելսոսի ասէ . “ Վ քաղցրա-
 հայեաց լինել նորա , որ է ՚ի վե-
 րայ ամենայնի Մտուած , քաղ-
 ցրահայեաց և զնորա զամենայն
 բարեկամս ունիմք առ մեզ զհրեշ-
 տակս և զողիս . վասն զի իրագէտ
 լինին արժանաւորաց Մտուծոյ
 բարեգթութեանն . և ոչ միայն
 և ինքեանք բարեգութ առ ար-

ժանաւորս լինին, այլ և գործակից որոց կամիցինն պաշտել զ'ի վերայ ամենայնի զԱստուածն, և արգահատեն և աղօթակից լինին և պաշտօնակից, : —

Պարձեալ և յԱղօթից գիրսն .

“ Ոչ եթէ քահանայապետն եւ եթէ որ մաղթէ, այլ աղօթակից են ընդ նմա և հրեշտակք և հոգիք սրբոցն մեռելոց, : Եւ յայլ գիրս իւր որ կոչի Յորդոջ 'ի Տարբերաստանին, ասէ . “ Հոգիք այնոցիկ որք մեռան վասն վկայութեան անուանն Քրիստոսի, ոչ եթէ վայրապար ինչ առաջիկայ գտանին երկնաւոր սեղանոյն, այլ ընդունին զքաւութիւն մեղաց այնոցիկ որոց վասն պաշատին . . . Ի թողուլ անդ քո մտադիւրութեամբ զկողակիցն քո և զորդիս և զեղբարս, և յերթալդ հանգչել 'ի ծոց Յիսուսի որ զքեզ կոչեաց, աւելի

Իմն խնամով կարասցես բարերա
 րել այլոց՝ ընտանի և բարեկամ
 Մատուծոյ լինելով : Այլ խելա
 մուտ իցես դու յայնժամ եթէ
 զիարդ առաւել մարթ է սիրել
 զքոյսն և իւ, և վասն այնորիկ
 զտէր աղաչեսցես : — Գար
 ձեալ և այլ ուրեք . « Արիւն
 վկայիցն, ասէ, իբրեւ զարիւնն
 Աբելի յերկինս՝ ի վեր աղաղա
 կեալ գոչէ . և որպէս մեք ա
 րեամբն Վրիստոսի փրկեցաք,
 այսպէս և մարթ է կարծել՝ զի
 և ոմանք արեամբ մարտիրոսաց
 զփրկութիւն ժառանգեսցեն » :
 Այլ զայս ասելով, ոչ եթէ զար
 դիւնս Վրիստոսի նուազեցուցա
 նել կամեցի, այլ մանաւանդ ասէ
 իսկ յայտնապէս եթէ և մարտի
 րոսացն արիւնք հեղեալք՝ ար
 գասիք եւեթ են Վրիստոսի ա
 րեանն . և զի արիւնն փրկչին ա
 ռաւել գոչէ քան զՎաբելին : —

Եւ այլ ուրեք դարձեալ. « Եթէ
 Մտուծոյ սիրոյն արժանաւորք
 ոմանք երևեսցուք, բարեկամք
 և միջնորդք մեզ են և հրեշտակք
 սուրբք և երանելեացն հոգիք .
 քանզի և զիտեն իսկ նոքա քաջ
 եթէ ոյք ոմանք իցեն արժա-
 նաւորք Մտուծոյ բարեկամու-
 թեանն . վասն որոյ և օգնական
 լինին այնոցիկ որք զՄտուած
 փառաւորել կամիցին, և զիւ-
 րեանց մաղթանս ընդ մերոցն
 խառնեալ՝ բարեխօսեն վասն մեր
 և մաղթեն , » :

Եւ երանելի հայրապետն Սի-
 պրիանոս որ առ ժամանակօքն Ո-
 րոգինեայ եկաց՝ զրէ՛ի թուղթ-
 սըն եթէ « Յաղօթս մեր յի-
 շատակ զմիմեանց արասցուք .
 միով հոգևով և միաբան սրտիւ
 յաշխարհի աստ և ՚ի հանդեր-
 ձելումն, և փոխանակաւ վասն
 միմեանց աղաչեսցուք՝ օգնական

և սատար ընկերացն լինել 'ի վիշտս և 'ի հեծութիւնս : Ալ որ այսպէս սիրող իցէ ընկերին , և յառաջ քան զնա հանդերձելոց բարութեանցն ժառանգորդ լինիցի , ոչ դադարի նա հայցուածովք զտէր աղաչել . և մաղթանք նորա վասն եղբարց իւրոց և քերց՝ ոչ լռեն յերկինս : Այսպէս թէպէտ զկեանս մերկացեալք , այլ անմուաց զսէրն ունին . և վասն յերկրի պանդրխտելոցն՝ հանապազօր զերեսս Աստուծոյ պաղատին , :

Ալ 'ի չորրորդումն դարու Ալ սերիոս կեսարացւոց հայրապետ այսպէս խօսի . “ Արթ իսկ է մեզ արժանի լինել փրկութեան՝ աղօթիւք և բարեխօսութեամբ ամենայն սրբոց , ” : Ալ 'ի նմին դարու սուրբն Ալուրդոս Արուսաղէմի՝ զպատարադամատոյց գրոցն առեալ խօսել , յաւելու 'ի բանսն

և ասէ . “ Մտա յիշատակ զայ-
 նոցիկ առնեմք՝ որք յառաջ քան
 զմեզ արժանաւորք հանդերձեալ
 կենացն եղէն , զհայրապետացն ,
 զմարգարէից , զառաքելոց և զմար-
 տիրոսաց , խնդրելով զի աղօ-
 թիւք նոցա ընկալցի Մտուած
 զմաղթանս մեր : Մտութեմք դար-
 ձեալ և յաղագս հարց և եպիս-
 կոսոսացն մերոց հանգուցելոց և
 ամենայն հաւատացեալ ննջեցե-
 լոց , գիտելով չափ զի ողիք
 նոցա սիրտանս անչափ և մխի-
 թարութիւն հայցուածովքս մե-
 րովք ընդունին , ՚ի ժամու անդ
 սուրբ և ահաւոր զոհիս որ
 ՚ի վերայ սեղանոյն մատչի . , :
 Իսկ սուրբն Մասիլիոս՝ խմաստ-
 նագոյնն և ճարտարախօս քան
 զամենայն վարդապետս որ ՚ի
 չորրորդումն դարու կացին , այս-
 պէս ՚ի ներբողենին խօսի Սե-

բաստացւոց քառասուն մանկանցն :

« Կնախանձելի բարերարութիւնքն , անծախելի շնորհքն , պատրաստական օգնականութիք քրիստոնէից , ժողով վկայից , գունդ յաղթութեան նշանակի , դաս փառաբանողաց : Արչափ ինչ արդեօք աշխատելիր , զի մի ոք գտցես որ վասն քո թախանձեցուցանէ զտէր . իսկ այժմ քառասունք են որ միաբան հանեն զօրհնութիւնն : Ի՞նչ ուր երկու կամ երեք ժողովեալ են 'ի մի վայր յանուն տեառն , անդ է 'ի միջի նոցա տէրն . իսկ ուր քառասունք են , ո՞վ յերկուացի յԱստուծոյ գալստենէն : Արնեղեալն է 'ի քառասունսն ապաւինի . որ ուրախանայն՝ առնոսա ընթացեալ անկանի . մին զի զլուծումն գտցէ դժնդակութեանցն . իսկ միւսն զի պահեալ

Եղիցին նմա պիտանացուքն : Եստ
 կին բարեպաշտ վասն որդւոյ ա-
 ղօթելով հասանէ , 'ի յուղի եր-
 թեալ զառն դարձ խնդրէ՝ հի-
 ւանդացելոյ զփրկութիւն : Բնդ
 վկայիցս Եղիցին խնդրուածք
 ձեր. երիտասարդք՝ սրատանեկացն
 նմանողք Եղիցին . հարք , այնպիսի
 որդւոց հարք լինել աղօթեացեն .
 մարք , զբարւոյ մօրն սրատմու-
 թիւն ուսցին : . . . Ո՛վ սուրբ
 դաս , ո՛վ ժողով նուիրեալ , ո՛վ
 վահանակցու թիւն անբակ , ո՛վ
 միահաւան պահապանք ազգի
 մարդկան . բարի կցորդք հո-
 գւոց , աղերսականայ դործակիցք ,
 հրեշտակք զօրաւորք , աստեղք
 տիեզերաց , ծաղիկք եկեղե-
 ցւոյ : Օ ձեզ ոչ երկիրս ծած-
 կեաց , այլ երկին ընկալաւ . բա-
 ցան ձեզ դրախտին դրունք . ար-
 ժանի տեսակ հրեշտակացն զըն-
 դին . արժանիք հայրապետաց ,

մարդարեւից, արդարոց արք նմին
 ծաղկի երիտասարդութեան կե-
 նացս եղեալք զոր արհամարհե-
 ցիք. քան զճնողս և քան զորդիս
 զտէր սիրեցիք : Ի նմին իսկ հա-
 սակի կենաց զերիտասարդու-
 թիւն ունելով, արհամարհելով
 զառժամանակեայ զկեանս, զի
 փառաւորեսցեն զՄստուած ան-
 դամօք իւրեանց. տեսիլ եղեալ
 աշխարհի և հրեշտակաց և
 մարդկան : Օ զլորեալն կանգ-
 նեցին, զբեկեալն հաստատե-
 ցին, զբարեպաշտիցն ցանկու-
 թիւն կրկնեցին ՚ի սպասաւորս
 բարեպաշտութեանն. ամենե-
 քին կանգնեցին նշան յաղ-
 թութեան. միօմն յուսով և
 փառացն պսակաւ զարդարեցան
 ՚ի Քրիստոս Յիսուս ՚ի տէր
 մեր :

Ի նմին ՚ի չորրորդումն դարու
 եկաց և Ափրեմ խուրին ասորի,

և անուանի ընդ ամենայն ա-
րեւելս սրբութեամբ վարուցն և
ողջախոհ վարդապետութեամբ
լեալ, ընդ մեծարոյ վարդապետս
եկեղեցւոյ համարեցաւ և նա . և
բանք նորա այնչափ զօրաւորք են
քան զմեր աղօթից բանս, որպէս
զի խիթալ մեզ զի մի պարզա-
մտացն գայթաղեցին լսելիք :
“ Արդմնեցուցանեմ զձեզ, վը-
կայք սուրբք, աղաղակէ նա,
որ այնչափ չարչարանաց վասն
տեառն համբերեցէք, բարեխօս
վասն մեր առ Մատուծ իննել՝
զի զլիութիւն շնորհացն իւրոյ
մեզ պարգևեցէ ” : Մտ ոչ ինչ
աւելի առնէ, բայց աղաչել
զսուրբս և զնոցա մաղթել բարե-
խօսութիւն . այլ լուր, զինչ և
զինի այնորիկ ասիցէ . “ Ի քո
բարեխօսութիւնդ ապաստան լի-
նիմք սրբուհի մայր Մատուծոյ .
առ զմեզ ընդ հովանեաւ թւոյ

ողորմութեան և գթութեան քո
 Տաղումողորմ Մտուած, բա-
 րեխօսութեամբ երանուհւոյ կու-
 սին Մարիամու, և ամենայն
 հրեշտակաց և սրբոց, գթացեալ
 ողորմեսցիս յարարածս քո, :
 Եւ 'ի բանս գրոց սրբոյ վարդա-
 պետիս՝ այլ բազմապատիկ բանք
 են զօրաւորագոյնք յոյժ յոյժ քան
 զորս 'ի մէջ ածաք, յորոց
 զոմանս եւեթ կամք եղեն ինձ
 նշանակել աստէն՝ յընթերցանե-
 լեացն տեղեկութիւն . քանզի
 զՄտուածածին կուսէն իօսուե-
 լով, դարձուցանէ զբանսն առ նա
 ինքն և ասէ . «Վ քեզ ազգ մարդ-
 կան յուսացաւ, սուրբ Մտուա-
 ծին, որ բարեխօսդ ես վասն մեր
 առ որդին քո . և դու յոյս և
 հաստատութիւն ես ապաւինե-
 լոցս 'ի քեզ : Վասն որոյ և ես
 ինքն ջերմեռանդն յուսով առ
 քեզ ապաւինիմ, սուրբ Մտ-

տուածածին . և ոչ համարձակե-
լով առ որդին քո մատչել , բա-
րեխօսութեամբ քով զփրկու-
թիւն իմ պաղատիմ : Մի արհա-
մարհեր զծառայ քո , որ ամե-
նեւին զյոյս իւր եդ 'ի քեզ . մի
արկաներ զիս 'ի վտանգս կենցա-
ղոյս , որ շուրջ զինեւ պաշարեալ
կան . այլ ողորմեա 'ի վերայ իմ ,
քանզի գթած ես և ողորմածին
Մատուծոյ մայր , : Ի մաղթանս
յայս աղօթից զամենասրբուհի
Մատուածածինն լրումն կոչէ մար-
գարէական տառից , ճարտարա-
խօս բերան առաքելոց , թագա-
ւորաց զօրութիւն , պարծանք քա-
հանայութեան , թողութիւն մե-
ղաւորաց , դատաւոր արդար , ա-
պաստան գայթագղելոց և քաւ-
չարար մեղաւորաց : Իսկ յայլ
աղօթս նորա այս բանք են առ
փառաւորեալն Մատուածածին .
“Յետ երրորդութեան , դու տէր

Ես ամենեցուն , յետ մխիթարչին
 միակ մխիթարիչ , և յետ միջ-
 նորդին միջնորդ ամենայն աշ-
 խարհի . : Աթէ երանեալս այս
 վարդապետ և ասորնական եկե-
 ղեցւոյ պարծանք և բարեկամ մե-
 ծին Քասիլիոսի առ մեւք կայր ,
 արհամարհ անշուշտ 'ի նորաղան-
 դից լինէր , և չար քան զամե-
 նայն կռապարիշտս համարէր :
 Քանզի բանք նորա , որպէս
 կանխեսցի ասացի , զօրաւորա-
 գոյնք են յոյժ յոյժ քան զամե-
 նայն բանս մաղթանացն ուղղա-
 փառաց . այլ նա մեծարոյ և պա-
 տուական եղեւ միշտ 'ի Սիւրիա
 և ընդ ամենայն արեւելս , ոչ ուղ-
 զափառաց եւեթ հաճոյական գո-
 լով՝ այլ և նեստորեանցն և միա-
 կամեայց և այլոց ամենեցուն ա-
 րեւելեայ հերձեւոց , որք յետ
 աւուրց ժամանակացն նորա կա-
 ջին : Աւ Վրիգորիոս Նիւսեայ

պանծալի ներբողենիւ զնա փա-
 ռաւորեաց, և Ղաասիլիոս զխո-
 նարհութենէ նորա և զսրբա-
 կենցաղ վարուցն խօսելով պատ-
 մէ եթէ զիարդ ոչ կամեցաւ և
 ՚ի քահանայական ելանել աշտի-
 ճան: Ղարձեալ նա ինքն երա-
 նելի Ղիւսացին արձանական բա-
 նիւք զսուրբն Ղփրեմ վերասրա-
 տուեալ, այսպէս ընդ նմա խօսի.
 «Ղու որ առ աթուով կաս, ա-
 սէ, անմահին Ղստուծոյ, և ընդ
 հրեշտակացն պարու նուէրս տն
 կենաց հանես և սրբոյ երրոր-
 դութեան, յիշեա զմեզ, և խն-
 դրեա զթողութիւն յանցանաց
 մերոց»: Ղանզի և «Ղր նա
 շնորհալից, ընտրեալ յորովայնէ՝
 իբրև զմեծն Ղրեմիաս սրբեալ
 Ղստուծոյ. մանաւանդ թէ ի-
 բրեւ զերանելին Ղաւղոս անօթ-
 ընտրութեան տեառն, անդատին
 ՚ի նմանէ ընտրեցաւ կրել զանունն

նորա առաջի հեթանոսաց և թա-
գաւորաց • քանզի նովաւ յամօթ
առնելոց էր զամենայն հերեօի-
կոսս , և լուսաւորելոց զամենայն
ուղղափառ հաւատացեալս՝ ճա-
ռագայթարձակ վարդապետու-
թեամբ իւրով* , :

Մ. յս ահա վարդապետու-
թիւն էր յայնժամ յամենայն
յեկեղեցիս յարեւելս և յարեւ-
մուտս :

Երանելի այրն Մատուծոյ
Գրիգորիոս Մնձիանձու , զվախ-
ճանել բարեկամին իւրոյ տե-
սեալ զմեծին Րասիլիոսի , սրբ-
տակաթ ընդ նմա բարբառէր և
ասէր • « Եւ այժմ՛նա՛ ՚ի յեր-
կինս անդ՝ զյաղագս մեր , թուի
ինձ , ընծայէ զպատարագսն , և
վասն ժողովրդեան աղօթէ • քան-

* Ի ճառընտիրս , ՚ի պատմութեան սրբ-
բոյն Եփրեմի :

զի և ոչ թողլով զմեզ ամենեւին
 ելիք: — Ընտ քեզ 'ի մէնջ, ու
 Ռասիլիէ, 'ի հեշտալոյս քեզ
 երբեմն 'ի լեզուոյ, 'ի համապա-
 տուէ և 'ի հասակակցէ. եթէ
 յարժանաւորութիւն մերձ քո
 այս շնորհ. վասն զի վստահանա-
 լով յաղագս քո զբանս հաստա-
 տեցի: Ըստ թէ հեռի և յոյժ
 'ի բացեայ յուսոյն, զինչ պարտ
 է ինձ կրել ծերութեամբ և հի-
 ւանդութեամբ, և քով անձկով
 հաշեցելումն: Սակայն Ըստու-
 ծոյ սիրելի ըստ կարողութեան.
 բայց դու 'ի մեզ նայեսցիս 'ի
 վերուստ, ո՛վ աստուածային և
 պատուական գլուխ, և տուեալ
 մեզ Ստուծոյ զխաչ մար-
 մնոյ, զմեր դաստիարակութիւնս
 կամ դադարեցուցես քո բարե-
 խօսութեամբդ, և կամ հաւանե-
 ցուցես ժուժկալութեամբ բե-
 րել, և զամենայն զվարս մեր յօ-

րինեսցես առ 'ի լաւագոյնն : Աւ
 յորժամ փոփոխիցիմք , ընկալցիս
 և այդր զմեզ 'ի քո խորանսդ
 իբրեւ ընդ իրեարս զ'ի միասին
 կեցեալս : Աւ զտեսողս 'ի միասին
 զսուրբ և զերանելի երրորդու
 թիւնն , զմաքրագոյնն և զկա
 տարելագոյն , զորոյ այժմ չափա
 ւորապէս ընկալաք զՏնչումնն , :
 Աւ սուրբն Վրիգորիոս Վիւ
 սեայ եղբայր մեծին Մասիլիոսի ,
 այսպէս 'ի ներբողենին խօսի
 երանելոյ վկային թէոզորոսի .
 “ Մեզ զյիշատակ մրցանաց նա
 հատակութեանն՝ ջանի մրցանաց
 եթող 'ի վարդապետութիւն .
 զժողովուրդս հաւաքելով , զեկե
 ղեցի խրատելով , զհրեշտակ խա
 ղաղութեան կոչելով . հայցելով
 յԱստուծոյ վասն մեր զպատ
 շաճն և զօգուտն . բժշկա
 րան հիւանդութեանց զանա
 զան՝ զտեղիս զայսոսիկ բացա

գործեալ . նաւահանգիստ նաւակոծեալ նեղեալ աղքատաց , փարթամաց շտեմարան , ճանապարհորդաց յանձնառական օթեւան . տեղի տօնից տօնելոց անպրաւ և անյազատէս . զի օթեւան և տարեւոր տօնիւք զօրս զայստօսիկ կատարեմք , այլ ոչ երբէք աղաւաղեալ յանկեալ լինի փութով եկելոցն բազմութիւն . զմըջեանց բերելով զնամանութիւն աստանօր ամբօխաբերին . իսկ ոմանց ելանելով , և ոմանց տեղի տալով եկելոցն : Արդ մեք այսուհետև ո՛վ երանելի , ՚ի կատարումն բոլորեալ շրջագայութեան ամիս հասանելով մարդասիրութեամբ արարչին՝ հաւաքեցաք քեզ զտօնս , զսրբազան վկայասիրացս զգունդ , հասարակաց տեառն երկրպագելով և զյաղթանակն ընլով քոյոց մրցանացն զյիշատակ : Այլ դու առ

մեզ հասեալ եկեսջիր ուր և ի-
 ցես արդեւք տօնի վերատեսուչ
 լինելով . քանզի կոչելով զքեզ և
 կրկին կոչիցեմք , եթէ 'ի բար-
 ձրագոյն եթերն իցես կառավա-
 րեալ և եթէ առ երկնային կա-
 մարն ճեմիցիս , կամ ընդ հրեշ-
 տակացն պարուն դասեալ տեառն
 առաջի կալով , կամ ընդ զօրու-
 թեանցն և իշխանութեանցն որ-
 պէս ծառայ հաւատարիմ երկրր-
 պագես . փոքր ինչ զանդանօրդ
 հրաժարելով , հասիր առ պա-
 տուողս քոյոյս յիշատակի , անե-
 րևելի բարեկամ . . . քանզի որ-
 չափ յայնժամ ժողովուրդ պա-
 տուհասիցն տեսողս ունէիր , այն-
 չափ այժմիկ պատուոյս պաշտօ-
 նեայք : Պէտս ունիմք բազում
 երախտեաց , մաղթեա վասն
 հայրենական ժառանգութեանս
 քո առ համայնիցն հասարակաց
 թագաւոր . քանզի հայրենիք է

վկայիցն՝ չարչարանացն գաւառ .
 և քաղաքացիք և եղբարք և
 ազգակիցք անփոփոխք և սլա- /b
 տուողք և ունողք . ակն ունիմք
 նեղութեանց , կասկածեմք վըշ-
 տաց . զի ոչ են հեռի սպանող
 Ակիւթացի բարբարոսքն 'ի վե-
 րայ մեր զմարտն երկնելով . ի-
 բրու զինուոր Վրիստոսի մար-
 տիր վասն մեր . որպէս վկայ՝
 վասն ծառայակցացս 'ի կիր արկ
 զհամարձակութիւն . թէպէտ և
 վերափոխեալ են 'ի կենցաղոյս ,
 այլ գիտես զպէտս և զկիրս
 մարդկութեանս . հայցեա խա-
 ղաղութիւն , զի տօն քո այս մի
 զկայ առեալ յանգեսցի . . . զի
 մի կոխեսցեն զսրբութիւնս քո
 պիղծքն և անօրէնքն . քանզի
 մեք և վասն որոյ անչարչարս
 մնացաք , քեզ համարիմք զե-
 րախտիսն . այլ հայցեմք և վասն
 հանդերձելոցն զգուշութիւն :

Թէ պէտք լինիցի յուրազոյն
 մաղթանաց, ժողովեալ զուսմա-
 րեա զպարն քոյոց եղբարց և
 վկայակցաց, և հանդերձ ամե-
 նեքումբք աղաչեա... Ծանո՛ մե-
 ծին Պետրոսի և գլխաւորին
 գնդի առաքելոցն և վիմին հա-
 ւատոյ. յարո՛ զանօթն ընտրու-
 թեան զՊաւղոս, նոյնպէս և
 զՅովհաննէս զաստուածաբա-
 նողն և զսիրելի աշակերտն, զի
 վասն եկեղեցեացս որ հաստա-
 տեցին մի անփոյթ արասցեն.
 վասն որոյ զերկաթեղէնն զգե-
 ցեալ եղեն զկապարան, վասն
 որոյ զվիշտս և զմահ կրեալ համ-
 բերեցին. զի մի կռապաշտու-
 թիւն զգլուխն ամբարձցէ՛ի վե-
 րայ մեր, և մի փուշք հերձուա-
 ծոց՛ի յայգւոջս բուսեալ լիցի.
 մի որոմն գտեալ հեղձուսցէ զցո-
 րեանն. մի վէմ ապառաժացեալ
 գտցի առ մեզ սրակասեալ՛ի ցօ.

դոյն ճշմարտութեան , և անար-
մատացուցէ զբարեպաշտ բանին
զօրութիւն . այլ զօրութեամբ
քոյոց մաղթանաց և որոց ընդ
քեզ , սքանչելիդ և գերափայ-
լեալդ 'ի վկայս , արօրադրեալ
լիցի հաւատացելոց 'ի Քրիստոս
քաղաքավարութիւն , կալով մնա-
լով 'ի պարարտագոյն և 'ի քաջա-
պտուղ հաւատոցս հովտի , միշտ
պողաբերելով զկեանսն յաւի-
տենականս , , :

Երանելի հայրապետն Առ-
տանդնուպօլսի սուրբն Յովհան
Ոսկեբերան 'ի Աօկիսոն փոքուն
հայոց տարագիր մերժեալ , զհա-
ւատոցն մեր հայր զՎրիգորիոս
լուսաւորիչ եպիսկոպոսապետ 'ի
գովել առեալ , խօսէր ընդ նմա
և ասէր . ⁶⁶ « Ո՛վ հայր սուրբ , և
առաջնորդ փրկութեանս ամե-
նայն հաւատացելոց . որպէս ոչ
պակասեցար 'ի քոյոց սիրելեաց՝

փոխադրելով յաշխարհէ . այլ զի թէպէտ և զհասարակաց ըզպարտան հատուցեր դու զքնու թեանս օրինաց , սակայն յիշատակ քաջութեան քո մնայ առ մեզ յաւիտեան : Աոյնպէս և յայսմ հետէ , աղաչեմ , ոչ եւս մեկուսանալ հոգևորական այցելութեամբ առ 'ի մէնջ , այլ յիշել զմեզ անմոռաց , խնդրելով 'ի հասարակաց յուսոյ փրկութեանս մերոյ , զի զպատահումս սակաւագոյն վշտացս համբերութեամբ կատարեսցուք . քանզի ըստ առաքելոյ , որ զփորձ առեալ է , կարող է փորձանաւորաց օգնական լինել , :

Իսկ Միգուլեցւոց հայրապետն Մաթրոսիոս 'ի գիրան որ զՄ. յրեաց գրէ . « Պետրոս և Անդրէաս բարեխօսք եղեն վասն կնոջն այրւոյ : Արանի է մեզ եթէ զայսպիսիս ոմանս միջնորդս

մեզ ունիցիւք . սակայն ճշմարտութեամբ է ասելը , զի որք վասն ազգականին իւրեանց բարեխօս առ տէրն եղեն , զնոյն և վասն մեր առնեն : Արժան և յոյժ 'ի դէպ է 'ի թիկունս մեզ ըզհրեշտակսն կոչել զպահապանս և զվկայս , և զնոցայն մաղթել պաշտպանութիւն : Արոց արիւն զմեղսն մաքրեաց , կարող է մաղթել և զթողութիւն յանցանաց . քանզի առաջնորդք մեր են նոքա և հանդիսադէտք դորձոց մերոց . վասն որոյ և ոչ ամաչել արժան է մեզ , այլ փութալ և ապաստան 'ի նոցա անկանել օգնականութիւն , :

Այսպէս ահա ամենայն վարդապետք եկեղեցւոյ միաբան ընդունէին զսրբոցն բարեխօսութիւն և յորդորամիտ զժողո-

վուրդն բանիւք քարոզութեան
իւրեանց առնէին :

Եւ զի քաջայայտ ցուցից աս-
տէն եթէ զոր խտիր նախնիքն
դնէին եկեղեցւոյ վարդապետք
ընդ պաշտամունս սրբոց և ընդ
բարեխօսութիւնս , և ընդ պաշ-
տօն միոյն Աստուծոյ , օրինակս
ինչ յեկեղեցւոյ պատմութեանցն
դնեմ աստէն : Սուրբն Ապիւփան
եկեղեցւոյ վարդապետ զՏերե-
սիովտայցն գումարս ըմբերանե-
լով , որք նուէրս և պատարագս
տիրամօր կուսին հանէին և զնա
պաշտէին , այսպէս ասէ . “ Թէ
պէտ անօթ ընտիր էր նա սրբու-
թեան , այլ կին մարդ՝ մերոյ
բնութեանս հաղորդակից . և
արժանաւոր ամենայն պատուոյ
զոր սրբոյն Աստուծոյ ընծայէ եկե-
ղեցի . քանզի ՚ի վեր է նա քան
զամենայն սուրբս , և ՚ի նմա
լրումն երկնաւոր մարդեղու-

Թեան խորհրդոցն եղև : Բայց սրբոցն Մատուծոյ մեք պաշտօն ոչ հարկանեմք . վասն որոյ պատուել արժան է զՄարիամ, այլ երկիրպատանել Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ . զի և ոչ ոք 'ի հասարակելոյ ծոնի գնէ անուանն Մարիամն , : Օնոյն և Հիպպոնայ հայրապետն Մկրտիմոս վկայէ 'ի գիրսն զոր ընդդէմ Փաւստինեայ գրեաց . « Քրիստոնեայք տօնախումբ հաչակեն , ասէ , զյիշատակ մարտիրոսացն . զի յորդորամիտք լինիցին նմանող նոցա լինել և վարձուցն հազորդակիցք . և աղօթից հայցուածովք զնոցա օգնութիւն ընկալցին . բայց ոչ մարտիրոսաց , այլ Մատուծոյն եւեթ մարտիրոսաց սեղանս կառուցանեմք 'ի յիշատակ նոցա : Քանզի ո՞ լուաւ երբէք զի եպիսկոպոս յորժամ զտաճարաց հիմնարկէսն առնի-

ցէ, զայս եղանակ բանից 'ի
կիր առնուցու եթէ քեզ Պե-
տրէ, կամ, քեզ Պաւղէ, և կամ,
քեզ Միաբիանէ զայս ձօնեմք
նուէր: Օ ի 'ի տեղւոջ անդ
թէպէտ և մարմինք վկայից
հանգուցեալ իցէն, այլ Մտու-
ծոյ եւեթ հանեմք ձօնիս պա-
տարագաց • զսրբոց մարտիրո-
սացն զպատուական ոսկերսն տե-
սեալ և քաջալերիմք յանձինս
նմանել նոցա, և թիկունս
մեզ օգնականութեան յամենա-
տեառնէն ինդրեմք որով վկայքն
զօրացան: Աւ զոր օրինակ մե-
ծարեմք յերկրի զայնոսիկ որք
վասն աւետարանին ճշմարտու-
թեան ընդ վիշտս անցին և ընդ
տանջանս, առաւել եւս զայնոսիկ
պատուել արժան է որք յաղ-
թանակեալ մտին յարքայական
փառս • վասն որոյ և առաւել մե-
ծարեմք զնոսա զի յաղթեցին

վշտօք, և ընդ բանասարկուին մարտուցեալք զերանութիւնս ժառանգեցին: Օ այս պաշտօն հելլենացիքն լաւիւնս իւրեանց բարբառովն կոչեն: ... Մ. յ. Ա՛ստուծոյ եւեթ նուէրք ողջակիզաց ՚ի դէսլեն. և որք կուսապաշտիցենն, նոցա մեծ մեղք են, վասն որոյ և մեք ոչ զոհս նուիրեմք վկայիցն և սրբոց և կամ հրեշտակաց. և եթէ որ յայնպիսի եղեուն անհնարին կործանեսցի, ողջամրտացն ամենեցուն զաղաղակ բարձեալ և դատապարտ զյանցաւորն առնեն: Ս՛ինչ չեւ ՚ի քնին զբանս սրբոյ վարդապետիս առեալ, ածից ՚ի մէջ և այլ ինչ ՚ի բանից նորա, յորում և յազազս Ս՛աքրարանի կամ Քաւարանի լինին բանք. « Աչ անօգուտ ինչ յաղազս մեռելոցն, ասէ, համարիմք՝ առ սրբոցն շիրմօք թաղել զնոսա. այլ մեռե-

լոցն զինչ օգուտ իցէ եթէ զհո-
գիս վախճանելոցն ոչ յանձն առ-
նիցեմք սրբոցն աղօթիւք: Ասան
որոյ և զսիրելոյն մերոյ և
զմտերմի տուեալ հողոյ զմարմին՝
առ շիրմաւ պատուական և մեծ-
արդոյ վկայի, զհողի նորա յանձն
առնեմք աղօթից երանելոյն :
Բայց քաջայայտ է և այս զի ոչ
ինչ օգնեսցեն պաղատանք՝ եթէ
ոք վարս արժանաւորս յերկրի
ոչ իցէ ցուցեալ յանձին ։

Եւ արդ ՚ի բանից աստի սրբոց
վարդապետացն քաջ խի տեսա-
նեմք եթէ զիանրդ խտիր ընդ
պաշտօնն սրբոց դնէին հաւատա-
ցեալք և ընդ մեծարանս Աստու-
ծոյ : Ինձ այսպէս թուի եթէ
ոչ ոք ՚ի նորազանդից ժպըր-
հեսցի ասել եթէ և հարբդ այ-
դոքիկ և եկեղեցւոյ մեծարեալ
վարդապետք՝ որք սիւն և հաս-
տատու թիւն ուղղափառ դաւա-

նութեանս մերոյ եղէն, ընկըղ
 մեալք իցեն իբրեւ զմեզ, որ
 պէս յանդուզն ամբաստանեն,
 ՚ի կռապարիշտ պաշտամունս .
 քանզի և անմտութիւն մեծ է
 կարծել զի անդստին յառաջին
 և յերկրորդ և ՚ի չորրորդ դա-
 րուց՝ զհետ սնտեացն պաշտա-
 ման կործանեցաւ եկեղեցի յԱ-
 տալիա, ՚ի Հոյնս, ՚ի Սիւրիա և
 ՚ի Սիջազետս . զի ոչ զսակաւուց
 ոմանց բանքս են և ոչ վասն փո-
 քու հօտի և ժողովրդեան, այլ
 ամենայն աշխարհի ուր միան-
 գամ լուր քարոզութեան աւե-
 տարանին Քրիստոսի հասեալ
 ժամանեաց : Բա՛բէ, նորալուր
 և նորահրաշ սքանչելեացս . ա-
 պականեալ վատթարացաւ ամե-
 նայն երկիր, և զունայնութեան
 դնացին զհետ . ՚ի զուր կենարար
 փրկչին արիւնն հեղաւ, ընդու-
 նայն քարոզութիւնքն նորա և

աշակերտացն եղեն . 'ի զուր և սրբոց վկայիցն ապաժոյժ արիւնք գետահետեալ ուռուկեցին զերկիր . առն ուրումն աննշանի սպահեալ էին երկինք զբաղղն մեծ . քան զամենայն վարդապետսն զարմանալի | ուտեր երևեցաւ , և խառնաւար կենօքն և ամբարըշտու թեամբ զայն ինչ հաստատեաց յոր չեղեն բաւական քարոզութիւնք առաքելոց և կենցաղ անարատութեան նոցա : Սա և զառաւելն եւս ասացից 'ի յանդիմանութիւն մեծի ճշմարտութեանս . ոչ միայն չեղեն բաւական 'ի բարեկարգութիւն 'ի վերածել զեկեղեցի , այլ և ինքեանք իսկ կռապարիշտք ոմանք էին , թէպէտ և շատք 'ի նոցանէ զարիւն անգամ ետուն մտադիւր վասն Քրիստոսի հաւատոցն : Ակեսցէ կացցէ առաջի որ միանգամ խղճէ և ոչ ունի յանձին

Իբրև զսուրբս ոմանս և զհա-
 ճոյականս Մատուծոյ վերապա-
 տուել զարսն հանգունատիպս
 Բասիլիոսի, Մզոստինոսի, Նե-
 րոնիմեայ, Մթրոսիոսի և Արա-
 նոսի: Մնցցէ նա աղաչեմ ընդ
 բանս գրոցն նոցա, և կարկեսցի
 Ժպիրհ բերանն որ զՄատուծոյ սի-
 րեցեալն յանդգնի ընդ բամբա-
 սանօք կուսպաշտութեան արկա-
 նել: Ոչ նոցա բանք 'ի հաստա-
 տութիւն Քրիստոսի հաւատոցն
 իցէն. ոչ նոքա գեղեցիկս զե-
 ռանձնեայ տէրութենէն ճառ
 արկեալ խօսեցան և զաստուա-
 ծութենէն Քրիստոսի. և զիարդ
 կարացին անարատ զհաւատսն
 պահել և ինքեանք կործանե-
 ցան անկան 'ի կուսպաշտութիւն:
 Մի աղաչեմ, այդպիսի բանդա-
 գուշանաց բանիւք զարդարադատ
 սրամտութեանն Մատուծոյ զշան-
 թիս 'ի գլուխ ձեր թօթափիցէք:

Օ այստսիկ 'ի բաց թողեալ,
 և այլ ինչ կարևորագոյն յաւել
 ցուք ասել: Այն ապաքէն էջ յեր
 կնից Վրիստոս, 'ի վերայ աւե
 րակաց կուսպարիշտ պաշտամանցն
 կայկայեալ ամրացուցանել զՏի
 մունս եկեղեցւոյ սրբոյ. և զինչ
 օգուտ 'ի քրիստոսածագ լուսոյն
 լինէր, եթէ յետ երկերիւր ա
 մաց, որպէս համարեցան և ու
 սուցին նորադանդք, միւսանգամ
 դառնայր 'ի խաւար: Արդա
 պետն մերում դաւանութեանս
 Վրիստոս սրտալիր յիւրում քա
 ըողութեանն աղաղակէր. «Հուր
 եկի արկանել յերկիր, և զինչ,
 կամիմ թէ արդէն իսկ բորբոքէր,
 և մկրտութիւն մի ունիմ մկրր
 տիլ, և զիանդ փութամ մինչև
 կատարեսցի», . ապա ուրեմն ըն
 դառնայն վաստակք փրկողին էին.
 քանզի այն ինչ հուրն աստուա
 ծեղէն սիրոյն և սրբութեան

հաւատոց ընդ երկիր ծաւալէր ,
 և ահա շիջանէր մինչ 'ի սպառ ,
 և բանսարկու գազանն ահեպա-
 րանոց , զոր ճշմարտութեամբ
 նկուն արար Վրիստոս , միւսան-
 գամ 'ի վեր զչարաբար գլուխն
 առնոյր՝ դորդեալ յաւեր և յա-
 պահանութիւն դնել զաշխարհ .
 և մինչ չեւ էին ատորացեալք
 սերմունք վարդապետութեանն
 Վրիստոսի , խորշակն խամբա-
 գործ ծախէր սպառէր զնոսա :
 Եւ ոչ արհամարհիցեմք այսու
 զբանն և զորդին Մտուծոյ , և
 նախատինս մեծ վայելչութեան և
 զօրութեան նորա դնեմք , փոխա-
 նակ զի ոչ կարաց մինչ 'ի սպառ
 կանգուն յոտին զվարդապետու-
 թիւն հաւատոցն իւրոց ունել :
 Վիտեմ զի չառնուն յանձն նոր-
 աղանդք ստգիւտ զՎրիստոսիւ
 արկանել . այլեթէ զնախնի վար-
 դապետս ստերիւրեալս 'ի ճշմար-

տուժենէ հաւատոց ասիցեն , ա-
նիրաւին միանգամայն և առ-
վարդապետն նոցա :

Բայց մի 'ի դէմն մեզ ած-
ցեն եթէ ողջատոհմ մտօք խօ-
սեցան հարքն զոր խօսեցան .
քանզի և ընդ միտ անգամ ոչ
ածէին եթէ նախատինս այնու
Վրիստոսի միջնորդութեանն
դնիցեն , որ մեռաւ և յարեաւ
վասն զմեզ արդարացուցանելոյ :

— Օ՛ր քաջ իսկ զիտէին նոքա
զի մարդ եթէ աղօթս 'ի մարդոյ
խնդրիցէ , ոչ ինչ մեղանչէ առ
Մատուած . նա մանաւանդ խե-
լամուտ իսկ էին զի չիք ինչ առա-
ւել աստուածավայելուչ՝ քան
զսրբոցն և զերանելոց նկատել
գումար՝ որք փառս և օրհնու-
թիւնս արարչին հանիցեն , և
վասն մեր բարեխօսք առ աս-
տուածութիւնն լինիցին : Այլ
զի առ նոցա ժամանակօք ոչ 'ի

վեր երևեալ էին հակառակորդք
բարեխօսութեան սրբոց, վասն
որոյ և նովին իսկ բանիւք զՄս-
տուած և զսուրբս մեծարէին :

Ի բազմախուռն օրինակաց ան-
տի զմին եւեթ առեալ ածից ես
'ի մէջ, զարձանագիրն ասեմ որ
առ մեւք 'ի հռովմայեցւոց քա-
ղաքին գտաւ, յորում այսպէս
դրոշմեալ կայ լատին տառիւք և
բարբառով... « Մնիկիոս Մւ-
քէնիոս Տասոս հիւպատ և կին
նորա հոնորատա և որդիք նոցա,
Մստուծոյ և սրբոցն նորա պաշ-
տօնասէրք » : Եւ ոչ ոք 'ի հա-
կառակողացն կարծեմ և ընդ միտ
անգամ ածցէ բնաւ՝ եթէ որք
զայս այսպէս դրոշմեալ գրեցին,
ոչ ինչ խտիր ընդ Մստուած զնէին
և ընդ սուրբս նորա :

Իսկ թէ զիւրդ մեծարէին
հաւատացեալք զյիշատակ սրբ-
բոց, արժան համարիմ զմեծի

առն զՖլէօրեայ ածել 'ի մէջ
զբանս . “ Պատուէին , ասէ ,
և զտօնս սրբոց մարտիրոսաց ,
և բազմաթողով կատարէին զայ-
նոսիկ : Օ ի թէպէտ զկիւրա-
կէս և զայլ տէրունական տօնս
ամենայն ոք յեկեղեցւոջ իւ-
րում կատարէր 'ի միասին ընդ
եպիսկոպոսի իւրում , բայց առ 'ի
տօնախմբել զյիշատակս սրբոց
վկայից 'ի գերեզմանս նոցին ըն-
թանային յամենայն կողմանց ,
մինչեւ բազում անգամ յօլովից
եպիսկոպոսաց 'ի միասին հան-
դիպել : Մ'ի միայն օրինակ շատ
է առ այս՝ իմաստասիրել անտի
և զայլս : Սուրբն Պաւլինոս յի-
շէ յանուանէ քսան և աւելի
քաղաքս և գաւառս Վտալիոյ ,
ուստի գային ամի ամի խումբ
խումբ բազմութեան հաւատա-
ցելոց կանամբք իւրեանց և որ-
դուվք 'ի քաղաքն՝ Նորա 'ի տօնի

սրբոյն Փելիքսի 'ի չորեքտասան
 յունուարի, 'ի ցրտագին աւուրս
 ձմերայնոյ, յայցելութիւն միոյ
 ուրուք եւեթ 'ի խոստովանողաց:
 Իսկ զի՞նչ եւս ասացից զհանուրց
 քրիստոնէից. զի՞նչ զտօնից սրբոյն
 Իպպողիտեայ և Վաւրենտեայ,
 և առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի
 'ի հռովմ: Անդր 'ի հեռաստանէ
 գային խոնէին յամենայն
 ժամանակի. ուստի սկսան
 պանդխտութիւնք ուխտաւորաց:
 Սուրբն Աղեքսանդր յորժամ
 եպիսկոպոս Արուսաղէմ կացուցաւ
 ընդ սրբոյն Վարկիսեայ՝
 անդ ուրեմն 'ի սկիզբն երրորդի
 դարուն, 'ի Վասպաղովկիոյ
 անդր եկեալ էր յայցելութիւն
 սուրբ վայրացն: . . . () 'ի տեսանել
 'ի մօտոյ զնշխարս ուրուք
 'ի սրբոց, զգերեզման նորա,
 զբանտն, զշղթայս, և զտանջանարանս
 մարտիրոսութեանն՝

այլ ազգ յոյժ զմիտան հարկանէր
քան զհամբաւն 'ի հեռաստա-
նէ . . . :

„Սինչ չեւ սկիզբն եղեալ սո-
վորութեան բաժանելոյ զնըշ-
խարս, 'ի դէպ իսկ էր պատուել
զսուրբս 'ի տեղւոջ անդ խոստո-
վանութեան նոցա : Ի Յունաց
սկսաւ սովորութիւնս այս . զի 'ի
հռովմ մինչեւ 'ի ժամանակս
սրբոյն Վրիգորի, որպէս ինքնին
վկայէ, փոխանակ նշխարաց սրբ-
բոց առաքելոցն յղէին կտաւս
կամ թաշկինակս հպեալս 'ի
գերեզմանս նոցին . և կամ առա-
քէին բանալիս ոսկեղէնս՝ ամիո-
փեալ 'ի նոսա խարտուածս 'ի
շղթայից սրբոյն Պետրոսի : Եւ
զովուրդ իւրաքանչիւր նախան-
ձաւոր էր 'ի պահպանութիւն
նշխարաց սրբոց իւրոց իբր առ-
հաւատչելից հովանաւորութեան
նոցին, և աստուածային օրհնու-

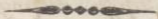
Թեանն առատանալոյ 'ի վերայ
քաղաքին և գաւառին, յորմէ և
մարմնաւոր իսկ օգուտք սկսան
յաճախել նոցա . . . :

» Այ ինչ զանգիտեալ երկըն-
չէին մերձեալ առ վկայսն 'ի տան
ջանս անդ, և ժողովել կտաւովք
և սպնդօք զարիւնն որ հոսէր 'ի
վիրաց նոցա, և արկանել 'ի շիշս
զորս դնէին ապա 'ի տասպանս
նոցա : . . . Սեծապէս ջանային
ժողովել և զմարմինս նոցա, կամ
զմնացուածս մարմնոց նոցա, զի
բազում անգամ ոսկր և աճիւն
նոցա եւեթ մնայր . որպէս յոր-
ժամ 'ի հուր ընկեցեալ լինէին,
կամ առաջի գազանաց, յորմէ և
սովորութիւն եղեւ նշխարս կո-
չել զմարմինս նոցա : Այ ագա-
հէին յարծաթ առ 'ի թափել
զմարմինս նոցա 'ի ձեռաց դահ-
ճաց, և ամփոփել զնոսա պա-
տուով 'ի գերեզմանի, թէպէտ

և բազումք մահ այնու 'ի վերայ
 անձանց ածէին. այլ և ոչ սակաւք
 նահատակեցան վասն համբու-
 րելոյ զմարմինս վկայից, վասն
 խնամելոյ զի մի անարգեսցին
 դիակունք նոցա, վասն խոյզ և
 խնդիր առնելոյ ոսկերաց նոցին,
 և վասն թաղելոյ զնոսա: Աւ-
 կէսք 'ի լուալիս ընկեցան՝ փոխա-
 նակ զի արտաքս հանեալ էր
 նոցա անտի զմարմինս սրբոց:
 Սուրբն (Թ)էոդիտոն պանդոկա-
 պետ սարանաւ վասն հանելոյ 'ի
 լճէն զմարմինս եօթն կուսանաց
 ջրահեղձոյց կատարելոց անդ:
 Աւ զնշխարս սրբոյն Ագնատիոսի
 'ի հռովմայ մինչ յԱնտիոք ա-
 ծին աշակերտք նորա: . . . Մազ-
 մագոյնք 'ի նշխարաց սրբոց պա-
 հեցան անկորուստ ջերմ եռան-
 դեամբ հաւատացելոց, կամ
 սքանչելեօք իսկ զոր առնէր Աս-
 տուած յայնպիսում ժամանակի:

Պատուէին զշիրիմս յորս դնէին
մարմինք նոցա : Բազումք 'ի
սրբոց կալեալ նահատակեցան 'ի
հսկելն կամ յաղօթել առ տա-
պանօք վկայից , կամ 'ի կատա-
րել զտօնս նոցա . քանզի որպէս
վկայէ Տերտուղիանոս և սուրբն
Արարիանոս՝ յամենայն ամս տօ-
նախմբէին զյիշատակ նոցա .
վասն որոյ և խնամով նշանակէին
զօր կատարման նոցա ,^{*} :

* Ֆլէօրի , Կենցաղ Քրիստոնէից :

ԳԼՈՒԽ Ը .

Վարդապետութիւն Հայաստանեայց
եկեղեցոյ յաղագս բարեխօսութեան
սրբոց :

Որք միանգամ տեղեակ ի-
ցեն Հայաստանեայցն եկեղեցոյ
պաշտաման կարգաց , գիտեն
քաջ զի որպէս առ Յոյնս , և
առ արեւմտեայ ազինս՝ նոյնպէս
և առ մեզ մեծարոյ և պատուա-
կան համարեալ է միշտ վարդա-
պետութիւն սրբոցն բարեխօ-
սութեան : Բայց զի ամբողջ
զկարգ բանիցն մերոց ածցուք ,
'ի դէպ համարեցաք և յաղագս
այսորիկ ասել ինչ դոյզն բա-
նիւք :

Բաջայայտ է ապաքէն ե-
թէ զիւրդ երանելի առաքեալն
Թադէոս քարոզութեամբ եհաս

յաշխարհն մեր, և զՄ.բգարիոս
 թագաւոր բժշկեալ զնաց ապա
 և առ Սանատրուկ քեռորդի նո-
 րա, և զփրկութեանն պատմեալ
 նմա ճանապարհ՝ զամենեւին յան-
 աստուած անգիտութենէ դար-
 ձոյց 'ի լոյս ճշմարիտ աստուա-
 ծածանսթութեան: Մայց յետ
 մահուան Մ.բգարու՝ քանզի Սա-
 նատրուկ ոչ էր 'ի սերտ սրտէ
 հաւատացեալ սրբոյ աւետարա-
 նին վարդապետութեան, հրա-
 ման ետ քանալ վերստին զմե-
 հեանս կռոյց, և միւսանգամ
 պաշտօնատար նոցա լեալ՝ ան-
 հետ 'ի միջոյ զՄ.բիստոսի հա-
 լատոցն բառնալ զուղղութիւն:
 Եւ քանզի գիտէր եթէ պատ-
 մող աւետարանին էր նա ինքն
 թաղէոս, որ և զդուստրն նո-
 րա զՍանդուխտ 'ի մնտեացն
 պաշտամանէ ուծացոյց, հրաման
 ետ թագաւորն զերանելի առա-

քեալն և զսուրբ կուսանն զՍանդուխտ միանգամայն մահու չարաւ բառնալ յաշխարհէ : Արցա՛ի հաստատութեան հաւատան անդրդուելի կացեալ՝ զմահ քան զկեանս ընտրեցին . վասն որոյ յորժամ յաշխարհէ աստի յերկնաւորն փոխէր նախավկայուհին Սանդուխտ , Սանատրուկ հայրն նորա մոլեալ զհետ ունայնութեան՝ հրամայէր և զվարդապետն նորա զՍաղէոս սպանանել : Այլ մինչ ածելն զնա առ թագաւորն , սուրբ առաքեալն աւետարանին խրատուսէր զհաւատացեալս . « Աս ահա , ասէր , փոխիմ առ տէրն իմ Քրիստոս . և աղաչեցից զնա զի առաքեսցէ զհրեշտակ զօրութեան իւրոյ , և սպահեսցէ զձեզ ՚ի չար լծոյ ծառայութեան հեթանոսական մոլորութեանն՝ ուստի հառն զձեզ » : Իսկ հաւատացեալքն

յարտասուս լինէին և զոտս նորա
 համբուրեալ աղաղակէին . «Տէր
 և հեցուցիչ հոգւոց Տէրոց , աղօթեա
 լանն Տէր , և խնդրեա 'ի Քրիս
 տոսէ զի ոչ թողցէ զմեզ 'ի ձե
 ոանէ » : Ապա առ Սանատրուկ
 ածեալ , իբրեւ յանդիմանեաց
 զմոլորութիւն նորա , 'ի սրամը
 սուութիւն բարկութեան բրդե
 ցաւ թագաւորն , և հրամայեաց
 ածել զնա 'ի դղեակ պարսպին
 ուր մարդակեր գազանքն էին :
 Իսկ և անդէն ամենայաղթ նշա
 նաւ խաչին և աղօթիւք սրբոյն՝
 շղթայք յոտից և 'ի ձեռաց նորա
 թօթափէին . և առիւծունք ե
 կեալ առ նա և զհողաթափս ո
 տիցն լիզուին և ոռնային քծնե
 լով . և աստուածային հողմով՝
 հրախառն հնոցին խորտակեալ
 կորնչէր զօրութիւն . ապա աղօ
 թիւք և զմեռեալն յարուցանէր
 զՕ եմենտոս : Այլ յորժամ զվկայ

ականն ընկալաւ նա զմահ, շար-
 ժումն մեծ լինէր, և վէմք պա-
 տաւեալք ամիոփէին զնշխարս
 մարմնոյ սրբոյ առաքելոյն, զի մի
 լիցի 'ի պղծութիւն անհաւա-
 տից:

Եւ եկաց մնաց այնպէս ծած-
 կեալ յԱրտազ գաւառի, ուր և
 պարթեւն բնակեցաւ Մնակ,
 յորժամ 'ի հրապուրելոյ Ար-
 տաշրի գայր հասանէր 'ի հայ-
 աստան աշխարհ, սպանանել
 զՍոսրով. «Եւ անդ, ասեն,
 զպղծութիւն մօր՝ սրբոյ և մեծի
 Սուսաւորչին. վասն որոյ և զնու-
 ըին առաքելոյ շնորհն ընկալեալ,
 որ առ հանգստարանաւ նորին
 զլինելութիւնն էառ, զնորին ե-
 լից զհոգևոր մշակութեանն պա-
 կասութիւն* »: Վանգի և ե-

* Խորենացի 'ի Պատմութեան գիրան,
 Գլխք Բ:

զէւ նա “ Ժառանգորդ հայրենի սեպհական հօտին , պարզեական զաւակ նշխարաց Թաղէտսի սուրբ առաքելոյն , շառաւիղ շնորհաց՝ աղօթիւք հայցեալ* , ” :
 Լսյա յաւուրս Թարգմանչաց յայտնէին նշխարք ոսկերացն նորա ՚ի ձեռն Արաւիոսի ուրումն ճգնազգեաց կրօնաւորի , որպէս ՚ի Յայտնաւորսն մեր և ՚ի ճառընտիրս նշանակեալ պատմի :
 Վտցեն խնդրողք և ՚ի լիակատար պատմութեան վարուց սրբոյ :

Վարձեալ և յետ մահու սրբոյն Մարթողիմեայ , որ և նա հայր հոգևոր եղէւ հայաստան աշխարհի , զԱստուծոյ զբանսն պատմելով , արհաւիրք անհնարինք ՚ի վերայ պահա-

* Յերգս շարականաց սրբոյ Լուսաւորչին :

պանայ և դահճացն հասա-
 նէին որք զսուրբ առաքեալն
 մորթազերծ սպանին, զի պարապ
 գտցեն քրիստոնեայք ամփոփել
 զնշխարս նորա : Աւ լինէր որո-
 տումն սաստիկ, և յայնմ պահու
 բազում ախտաժէտք առ բժիշկն
 ճարտար անկեալ դիմէին, և
 « լուան խուլքն և բժշկեցան,
 որպէս ճառնտիրքն ասէն, տե-
 սին կոյրք զփայլատակունան և
 լուսաւորեցան, համերքն խօսե-
 ցան և ամենեքեան յիւրա-
 քանչիւր ախտից բժշկեցան, և
 հաւատացին նոքա 'ի տէր Աի-
 սուս, 'ի ձեռն սրբոյ առա-
 քելոյն Տարթուղիմեայ, որ 'ի
 կենդանութեան իւրում և 'ի
 մահուան եղել պատճառք լուսա-
 ւորութեան հոգւոց բազմաց » :
 Օ սորա եւս զպատուական նըշ-
 խարսն յետ ժամանակաց եզիտ
 սքանչելեօք վկայասէր հայրա-

պետն Մարութա, որ զՄարտիրոսաց քաղաքն շինեաց Ղևփըրկերտ, և զբազմութիւն նշխարաց սրբոցն ամփոփեաց անդահոր :

Նշխարացն սրբոց մեծարող երեւեցաւ և սուրբ հայրն մեր Վրիգորիոս և բանիւք և գործով . քանզի ասաց 'ի Յաճախապատում գիրսն . “ Ըմենայն ժողովուրդք որ ժողովին 'ի յիշատակս սրբոցն, 'ի միտ առցեն հաւատով և սուրբ սիրով զհանդէս նահատակութեան նոցա . և նոցա բարեխօսութեամբ աղաչել զՄատուած Ջերմեռանդ արտասուօք հսկելով զտիւ և զգիշեր 'ի սլաղատանս սուրբ սրտիւ՝ զի զերծուցէ յաշխարհէ աստի չարէ առաքինասէր վարուք՝ որպէս զսուրբան զայնոսիկ, որոց յիշատակքն կատարին 'ի փառս Մատուծոյ . . . Օ, 'ի այս խակ են

սրբոցն կամք, զի և ժողովուրդք՝
նոցա բարեխօսութեամբն՝ յԱս-
տուծոյ պաշտօնն յորդորեսցին .
և այնպէս առնուն զաշխատու-
թեան փոխարէնս յամենասուրբ
երրորդութենէն : Օ ի և Պաւ-
ղոս և Տառնաբաս արարեալ
նշանս յանուն տեառն : } Խսուսի
Վրիստոսի, զառ ՚ի մօրէ զկաղն
բժշկելով և զարմացուցեալ զա-
մենեսին . . . Նա ամենայն սուրբք
իւրեանց առաջնորդութեամբ
ճշմարտեալ խոնարհութեամբ
առ տէրն ՚ի բարձունս ընթա-
ցուցանեն զամենայն հաւատա-
ցեալս յԱստուած . զի արժանի
լիցին յամենեցունց տեառնէն
փրկութեան և քաւութեան
սխալանացն բարեխօսութեամբ
սրբոցն . և այլ մի եւս դառնալ ՚ի
դժնդակ վարս սատանայի . այլ
լսել զիւրաքանչիւրոցն նահատա-
կութիւնս և զկատարեալ սուրբ

սէրն , որ առ Մատուած էր յոյսն
 նոցա համբերութեանն . նա-
 խանձ ունել Վրիստոսիւ , որ
 հրով և ցրտով , ջրով և սառա-
 մանեօք , քերանովք և հարուա-
 ծովք , բանդիւք և կապանօք ,
 սովով և ծարաւով , սրով և մա-
 հու , սպառնալեօք և ողորանօք...
 Մըդ զհետ երթիցուք կոչողին
 զհետ սրբոցն սուրբ սիրով . . .
 զի ճշմարտեալ սիրովն որ առ
 Մատուած՝ կարասցուք մասին
 սրբոցն աւետեացն արժանի լի-
 նել՝ յետ զկեանս աշխարհիս
 լուծանելոյ : Օ ի այսպէս՝ ի ժո-
 ղովս սրբոց հաղորդեսցուք , և
 տօնեսցուք ՚ի փառս ամենակա-
 լին Մատուծոյ , որ ետ նոցա
 զյաղթութիւն առ չար բռնա-
 ւորս , և փառաւորեցան յերկինս
 և յերկրի որ կան և մնան . . .
 Մյսպէս է իմանալ զսրբոցն բա-
 րեխօսութիւն առ հաւատա-

յեալ ժողովուրդն . զի իւրեանց
մտերիւմ վաստակովքն, որք զմար
մինս իւրեանց պատարագեցին
յերկրի վասն անուանն Մատու
ծոյ 'ի հօտ անուշից, և սուրբ
հոգիք նոցա հոգեոր բարեխօսու
նէամբն՝ զԱստուած յողորմութեան
աշխարհի ածեն. և նշխարք ոսկերաց
նոցա քրչութեան շնորհք ընծայեն 'ի
ժողովս հասարակելոյ : **Օ** ի այս
պիսի շնորհք տուան յՄատու
ծոյ . . . ընտրելոց սրբոց յերկրի
աստ և 'ի յերկինս : զի նոցա ա
ռաջնորդական հանդիսիւքն և
առաքինասէր վարուք հաճոյաս
ցուք Մատուծոյ . և նորա պատ
ճառք լինին մեզ փրկութեան և
կենաց միշտ բարեխօսութեամբ
իւրեանց , * :

Ուսոյց դարձեալ և գործով .

* Ճառ ժԶ, վասն մարտիրոսաց վար
գապետութիւն ուսման :

զի յորժամ յետ հնգետասանա-
մեայ վշտացն յօձակուլ վիրա-
պին, Մատուծոյ հրամանաւն ար-
տաքս ելանէր սրբել զմարդիկ
'ի մեղացն չարութենէ, այն ինչ
զվշտագինն տեսանէր ժողովուրդ
զի գային դիմէին խուռներամ
զբժշկութիւն խնդրելով, զհոռ
փսիմեանցն անդէն և անդ զնոսա
հարցանէր, որք վասն տեառն
վկայական մահուամբ յաշխար-
հէ ելին. «Ուր եղիք, ասէ,
զմարմինս վկայիցն Մատուծոյ՝
որք վասն տեառն մեռան 'ի
ձէնջ», : Աւ իբրեւ ցուցանէին
նմա զվայրն, դիմեալ ընթանայր
ժողովել և ամփոփել զմարմինս
նոցա, և զՄատուծոյ զմեծ զօ-
րութիւնն ժողովրդեան ցուցա-
նէր եթէ զիարդ գիտէ պահել
զիւրսն, և ոչ թողուլ զի և յետ
մահուան՝ ապականութիւն մեր-
ձեցցի առ նոսա : Աւ զթագաւո-

րին և զիշխանաց զհեկեկալիք
 արտասուենն տեսեալ առաջի
 պատուական նշխարաց վկայիցն
 Մատուծոյ, մխիթարէր զնոսա, և
 զմիտսն լքեալս քաջալերեալ սըր-
 տապնդէր. «Վարձարուք, ասէ,
 և ծաներուք զտէր, զի ողորմեսցի
 և կեցուցէ զձեզ. և զսպանեալ
 կենդանիսն բարեխօս արարէ. զի
 կենդանիք են և չեն մեռեալք.
 և ծաներուք զՄատուած, զի նա
 ինքն է տէր ամենայնի, : Տես
 եթէ զիարդ զճառս բարեխօսու-
 թեան սրբոց յայտ յանդիմանու-
 թեամբ եցոյց. ոչ ինչ Մատու-
 ծոյ փառացն յաիշտակեաց, զի
 զնա տէր կոչեաց ամենայնի, և
 ոչ ումպէտ ինչ զսրբոց կուսա-
 նացն համարեցաւ զբարեխօսու-
 թիւն : Սաղաւորն և նախա-
 րարք ՚ի գետին ընդ մոխիր թա-
 ւալեալք, որպէս Մգաթանգեղ
 ասէ ահանատես վիպագիրն,

ձեռն զօձիւք արկեալ զպատմու-
 ճանսն պատառէին . և արտա-
 սուօք զՎրիգորիոս աղաչէին զի
 աղօթս արարեալ և ջնջեսցէ
 զմեղացն չարութիւն զոր անգի-
 տութեամբ մեղան . “ Վասն
 մահուան երանելեացն այնոցիկ ,
 ասէր Սուսաւորիչն սուրբ , որոց
 արիւն նոցա հեղեալ 'ի յերկրի
 ձերում՝ որք արժանի եղէն , աս-
 տուածութեան շնորհաց պատա-
 րագեցան : Վասն որոյ և ձեզ
 այց և խնդիր արարեալ Հայաս-
 տան աշխարհիս՝ վասն նոցա ար-
 դար արեանն հեղլոյ . և ձեզ
 քաւութիւն շնորհի աւաղիկ
 ձերով ապաշխարութեամբ . յա-
 մենապարգեւէն Մատուծոյ . . .
 Օ ի թէպէտ սպանէք դուք
 զնոսա , սակայն կենդանի են նո-
 քա Մատուծոյ , և յաւիտեան
 կենդանի են լինելոց : Մըդ նո-
 ցին բարեխօսութեամբ հաճե-

ցարուք ընդ Մատուծոյ ըստ խրատուն Պաւղոսի որ ասէն թէ մեւք հաճեցարուք ընդ Մատուծոյ 'ի ձեռն մահու որդւոյ նորա . զի որդին Մատուծոյ մեռաւ և եկեաց : Սոյնպէս և վկայք նորա սիրելիքն կենդանի են և ձեզ քարեխօս . . . Մշա թագաւորեալք որք պարծեցան 'ի խաչելեալ փրկիչն . որք և վկայք են նորա աստուածութեանն : Որք մեռան ընդ Վրիստոսի , ընդ նմին և թագաւորեն . զի մատնեցան 'ի մահ վասն անուանն Մատուծոյ , զի և կեանքն Յիսուսի յայտնի լիցին ահաւասիկ 'ի մահկանացու մարմինս սիրելեացն Վրիստոսի : Որք և յայտնի մեռեալք և 'ի ծածուկ կենդանիք . որք քարոզենն յայտնի զկենդանութիւն իւրեանց , և տան զկենդանութիւն ըմպել ձեզ՝ որ մեռեալ էք 'ի մեղս ձեր . . .

Եւ վկայքս այս լինիցին ձեզ ու
 զորմու թեամբ նորա բերդ ամուր,
 և աշտարակ հզօր ամրու թեամբ,
 վերակացուք բարեխօսու թեամբ,
 հեղմամբ արեամբն քաջացեալք,
 նահատակու թեամբն իւրեանց
 զձեզ առ Մատուած մատուցանի-
 ցեն. որ պահեալք զձեզ, զիւ-
 րեանց նահատակու թեան մար-
 տին ցուցին ձեզ յաղթող զօրու-
 թիւնն .» :

Մյա տեսիլ ետես երանելի
 խօստովանողն Վրիգորիոս շինել
 զվկայարանս սրբոց կուսանացն .
 և յորդորամիտս աստուածախօս
 քարոզու թեամբն զթագաւորն
 և զժողովուրդն առնէր շինել
 զտաճարան, և « փոխել, ասէ,
 զվկայսն 'ի հանգիստ, զի և սո-
 քա զձեզ փոխեսցեն 'ի նորոգու-
 թիւն .» : Օտրմանալի տեսիլն
 էր արդարեւ, յորում նա ինքն
 Վրիգորիոս զլար 'ի ձեռն ա-

և եալ զվկայարանացն երանե-
 լեաց զՏիմուէսն ձգէր, և Տըր-
 դատէս 'ի լերանց բարձանց զքա-
 րինս մեծամեծս բարձեալ բերէր,
 յորում տիկնանց տիկինն Մշխէն
 և զարմանուհին Ասորովիզուխտ
 արտասուօք խնդրէին իշխել Տա-
 ւասարել գործոյն. և զտապա-
 նացն առեալ չափ՝ փոսէին փորէին
 զտեղին 'ի հանդիստ սրբոցն. և
 ըստ բրել բրողին 'ի հանգերձս
 իւրեանց ընկալեալ զհողն և ար-
 տաքս պեղէին: Աւ ահա նոյն
 տաճարք կան մնան մինչև ցայսօր
 ժամանակի 'ի միաճնաէջ վայրսն.
 և հաւատացելոցն բազմութիւնք՝
 խուռներամ անդր դիմեալ եր-
 թան զսրբոց վկայիցն տեսանել
 զհանդիստ զՎայիանեանցն և
 զՀռոփսիմեանց, զի նոցա ար-
 ժանահայց մաղթանօքն զփրը-
 կութիւն ժառանգեսցեն: Յայտ-
 նի է սպաքէն եթէ զխորդ

զորքոց կուսանացն զմարմինս
անհիփեալ յարկեղ երանելոյ
առնն Վրիգորի, և երգեաց 'ի
պատիւ նոցա զմաղթողականն
զայն բան, եթէ "Մտուած
մեծ, հզօր և փառաւորեալ,
լուսաւորիչ սրբոց և 'ի սուրբս
հանգուցեալ, զձգնութիւն սրբ-
բոց հռոփսիմեանցն բարեխօս
ունիմք առ քեզ, աղաչեմք", և
որ յետ այնորիկ կարգին բանք,
զորս և ցայսօր հայաստանեայցս
եկեղեցի 'ի կիր արկեալ եղա-
նակէ :

Վարձեալ և զսրբոյ Վարապե-
տին և զՄթանագինեայ սահ-
մանեաց երանելիս զտօն յիշա-
տակի, զորոյ զգիւրդն նշանակել
արժան է համառօտիւ :

Վանգի յորժամ 'ի հրամանէն
Մտուծոյ կալու յանձին Վրի-
գորիոս զեպիսկոպոսութեան առ-
նուլ զաստիճան, Տրդատէս թա-

գաւոր և ամենայն նախարարք
 առաքեցին զնա առ կեսարացւոց
 հայրապետն Վեռնոզիոս, զի նա
 դիցէ ձեռն ՚ի վերայ սրբոյ Սու-
 սաւորչին : Եւ իբրեւ եհաս
 Վրիգորիոս ՚ի կեսարիա, մեծա-
 պատիւ մեծարեաց զնա Վեռնո-
 զիոս ՚իբրեւ զխոստովանող Մու-
 սուծոյ : Բայց յորժամ զհայ-
 րապետութեանն ընկալեալ զաս-
 տիճան, և կամէր դարձ առնել
 Վրիգորիոս ՚ի հայաստան աշ-
 խարհ, աղերս արկեալ խնդրեաց
 վասն իւր և ազգին ՚ի Վեռնո-
 զեայ հայրապետէն զմասն ինչ ՚ի
 նշխարաց սրբոյ Վարապետին զոր
 առ իւր ունէր, և զերանելոյ
 եպիսկոպոսին Մթանագինեայ :
 Հաճոյ թուեցան բանքն սուաջի
 սրբոյ հայրապետին, և տայր
 նմա զոր խնդրէր . քանզի և ՚ի
 տեսլեան գիշերի հրեշտակ Մու-
 սուծոյ ստիպէր զնա մի իւրք

ընդդէմ դառնալ բանից խըն-
դրուածոց | ուսաւորչին :

Եւ խնդացեալ Վրիգորի խըն-
դութիւն մեծ , ետ նմա և ինքն
պարգեւս մեծամեծս , և ընդ իւր
զնախարարսն առեալ՝ դարձ 'ի
հայրենի աշխարհն առնէր :
Վայր հասանէր մինչեւ յ'նն-
ակնեան տեղիս ուր բազինքն
էին Վեմետրի և Վիսանեայ .
և դեռ եւս համարձակութիւն
էր դիւացն , զի մշակին Մատու-
ծոյ և խաղաղութեանն աւետա-
րանչի՝ շեւ էին անդանօր հա-
սեալ . ոտք : Իբրեւ զգարչու-
թեանն զայն վայր տեսանէր
Վրիգորիօս՝ հրաման տայր իւ-
րոցն վաղվաղակի հարկանել
տապալել զտուն կռօցն , և փո-
խանակ դիւացն բնակութեան՝
տուն և տաճար Մատուծոյ շի-
նել զվայրն : — Մայց իբրեւ
պաշտօնեայքն ամբարշտութեան

զգաստք խորհրդոց մտացն Վրի
 գորի լինէին, յասի յերկիւղի
 լեալք սլատրաստէին տալ պա-
 տերազմ ընդ նմա, 'ի թիկունս
 իւրեանց կոչելով և զքուրմս Վա-
 հեվահեան մեհենիցն և Ոսկիա-
 հատ Ոսկիամօր և Մտողկան գից:
 Սեծ էր սլատերազմն անդէն 'ի
 տեղւոջն, և բազումք յանօրի-
 նաց անտի մահու չարաւ զրա-
 լեալք անկանէին մեռեալք:

Իբրեւ զայն լուաւ Վրիգո-
 րիս, յոյժ 'ի խոր խոցեցաւ,
 զի նոյա հոգիքն զյաւիտենից
 հրոյն ընկալան զսլատուհա-
 էառ 'ի ձեռս զորբոյ Վարապե-
 տին զնշխարս, և տեառնա-
 գրեալ զկողմամբք գաւառին,
 բարեխօսու թեամբ նորա զփր-
 կութիւն աշխարհին յՄտուծոյ
 մաղթեաց. «Նղիցի, ասէ,
 աջ տեառն 'ի վերայ երկրիս
 արսորիկ սլահել 'ի թշնամեաց.

և թէ վասն մեղաց տանջեցան 'ի
 տեառնէ , սակայն թշնամիք սո-
 րա մի յերկարեացեն , այլ չարեօք
 սատակեցին : Ալ մի հերձուա-
 ծողք բնակեացեն յայսմ աշ-
 խարհիս . աջ սրբոյ Կարապետին
 եղիցի կնիք և պահապան , և
 միանգամայն եղիցի տանս այս
 շինուած յաւիտենական յազգաց
 յազգս . : Ալ արդարև 'ի զլուխ
 ելանէին այս օրհնութիւնք հայ-
 րական սրտի Կրիզորի մեծի մե-
 րոյ հօր , եթէ նովին հոգևով
 բարեպաշտէին յաստուածակոյս
 կողմն հայաստան ժողովուրդք ,
 և ոչ 'ի հեստել աստուածազդե-
 ցիկ դիտացն բարբառոյ զվճիռ զա-
 ւակին : Յակոբայ ձգէին յանձինս :

Օ այն տեսեալ դիւացն չարու-
 թեանն ահաբեկ լեալ երկիւղիւ
 սասանէին . աղաղակէին 'ի ձայն
 մեծ եթէ վայ մեզ զի ոսկերք
 մեռելոց մերժեն հալածեն զմեզ

'ի տեղւոջէ աստի յայսմանէ և
 իբրեւ զպիծակս անհուն բազ-
 մութեամբ, որպէս հայր վանիցն
 Վլակայ ականատեսն Օ Էնոր
 վկայէ, կամ որպէս Թանձրամաժ
 տաղտարափս փախստեայ տարա-
 դէմ երթային: Յայնժամ Վրի-
 գորիոս հրաման ետ շինել զտա-
 ճարն, որ և եղեւ առաջին վկայ-
 արան կառուցեալ 'ի սրբոյ Մու-
 սաւորչէն. « Եւ զյիշատակս
 վկայիցն բերելոց ժամադրեաց
 տօն մեծ հռչակել՝ յառաջա-
 գոյն կարծեալ սնոտեայն պաշ-
 տաման՝ 'ի ժամանակի դիցն ա-
 մանորայ ամենաբեր նորոց պրա-
 ղոց տօնից հիւրընկալ դիցն վա-
 նատրի, զոր յառաջագոյն իսկ 'ի
 նմին տեղւոջ պաշտէին յուրա-
 խութեան նաւասարդ աւուր: Օ
 ի ժողովեալ 'ի յիշատակ մեծի
 երանելոյն Յովհաննու, և սուրբ
 վկային Մատուծոյ Մթանագինի,

յայնմ աւուր խմբեցեն 'ի նմին
յաւանի * , : Հաւանութեան
թուի եթէ 'ի սոյն ալագս սահ-
մանեցաւ և Ղլխարհամատրանն
կոչեցեալ հանդէս տօնի , յո-
րում ամ ըստ ամէ գային ժո-
ղովէին յամենայն սահմանաց
Հայաստանեայց թագաւորն և
Իշխանք՝ մեծահանդէս հռչա-
կել զյիշատակ սրբոյ Վարապե-
տին : Մտա երանելին Ղրիգո-
րիոս գրեաց թուղթ և առ Ղե-
ւոնդիոս հայրապետ , յորում
չնորհս զխնամոց նորա կալեալ
յաւելու 'ի բանսն և ասէ ե-
թէ " Արկին գոհութիւն ձեւք
Մտուծոյ մատուցանեմք , զի
զգանձն կենաց շնորհեցէք եր-
կրիս Հայոց , զմիջնորդն Մս-
տուծոյ և մարդկան՝ զնշխար
սրբոյն Յովհաննու մկրտչին . ու

* Ագաթանգեղոս :

ըով և ցնծայ յոյժ երկիրս Հայոց
 սորա գալստեամբս, որպէս և
 անդ Քրիստոսի գալստեամբն
 'ի Յորդանան . . . զի որպէս
 Քրիստոսի իջմամբն 'ի ջուրն՝
 մահ կորեալ, նոյնպէս և աստ
 'ի սուրբ գալստեանն՝ դժոխոց
 դրունքն խորտակեցան * : Ե-
 կաց յաղօթս և առաջի պա-
 տուական նշխարաց սրբոյն և ա-
 զաղակեաց . “ Առաւել քան
 զորս յայսմ՝ աշխարհի արարեր
 զկամս ողորմութեան քո 'ի ձեռն
 սուրբ Արապետին, որ բաժա-
 նեաց իւր մարմնովն զամենայն
 աշխարհս : Անաւանդ զի ա-
 ռաւելապէս դժութիւնդ քո հա-
 ճեցաւ բնակիլ 'ի տաճարս յայս-
 միկ, որ առաջին հիմնարկու-
 թիւնն շնորհեցաւ ինձ յակնար-
 կութեանէ քումմէ՝ առնել 'ի տե-

* Զենոբ Գլակայ :

ղւօջս յայսմիկ, յոր հիմն հաւա-
տոյս մերոյ խարսխեալ մնասցէ
անդրդուելի մինչեւ 'ի վերջին
օրն՝ յորժամ գաս և նորոգես
զնա անապական դու տէր * , , :

Ղարձեալ յորժամ զնաց 'ի
հռովմ սուրբ Առսաւորիչն մեր
ընդ Տրդատայ թագաւորի՝ յող-
ջոյն և 'ի մեծարանս Սեղբես-
տրոսի և Արստանդիանոսի, և
կնքեցին զգաշն երդման և խա-
ղաղութեան, սուրբ հայրապետն
հռովմայ ետ նմա 'ի պարգելի
մասին զնչխարս ինչ ոսկերաց մե-
ծի առաքելապետին և զհարա-
ղատին նորա Անդրէի զահեակ
թեւն, և աստուածարեալ Առ-
սաւորիչն մեր՝ շինեաց վկայարան
'ի սահմանս հարօնոյ, կարգեաց
պաշտօնեայս եկեղեցւոյն, և Ար-
ղիազարու վանս զվայրն զայն կո-

* Զեհոբ Գլահայ :

չեաց յանուն նախկին առաջնորդին : Այլ յետ ժամանակաց յանուն սրբոց առաքելոց վայրն այն կոչեցաւ , որպէս մինչեւ յաւուրս մեր :

Գրեալ իսկ է 'ի յայսմաւուրս եթէ Աթենադորաս ոմն մանուկ որդի Սուրենայ նախարարի և Սալահունեաց իշխանի յերիզա , տեսեալ զչարչարանս սրբոց Սուսաւորչին և զպնդութիւն Տաստատութեան նորա 'ի հաւատս Քրիստոսի , հաւատաց 'ի Քրիստոս և ընկալաւ զմկրտութիւն 'ի ձեռն Վասիոսի ուրումն պաշտօնէի Մտուծոյ : Այլ լի եղել սրտմտութեամբ հայր մանկանն , յորդորէր , ողորբէր և ստիպէր զնա մի արհամարհեալ ընկենալ զկուռսն հայրենականս : Այլ իբրեւ ոչ իւրք գամագիւտ լինէր փոխել զնա 'ի խորհրդոց մտացն , սպան զնա սրով և արկ

'ի ձորակն կոչեցեալ Սեղեմնուտ :
 Իսկ քահանայն Ղաասիոս 'ի ծա-
 ծուկ թաղեաց զերանելի նահա-
 տակն : Եւ իբրեւ սուրբն Վրի-
 գոր ելեալ 'ի վիրապէն բժշկեաց
 զամենեսին և քարոզեաց զուղ-
 զութիւն հաւատոց , տեսին լոյս
 'ի վերայ գերեզմանի սրբոյ նա-
 հատակին . և երանելի Նուսառ-
 ըին շինեաց վկայարան վայելուչ ,
 և հրամայեաց պատուել զնա :

Յետ սրբոյ հօրն մերոյ Նու-
 սաւորչի , նոյն հաւատք անարատ
 վարդապետութեան կացին մնա-
 ցին 'ի հայաստանեայց եկեղե-
 ցւոջ . քանզի անդէն զկնի մա-
 հու նորա իբրեւ վկայական մա-
 հուամբ յաշխարհէ ելանէր ե-
 րանելի մանուկն Վրիգորիս ,
 սարկաւադունք նորա զմարմինն
 պատուական 'ի փոքրն Սիւնիս
 ածեալ բերէին , և դնէին պա-
 տուով յեկեղեցւոջ յաւանն Մ

մարաս . և յետ ժամանակաց
 յաւուրս բարեպաշտ արքային
 Վղուանից Վաչագանայ՝ յայտ-
 նէին նշխարք մարմնոյ նորա , և
 բազում ախտաժէտք զբժշկու-
 թիւն ընդունէին : Նոյնպէս և
 զՍըստակեայ և զՎրթանայ և
 զՅուսկան և զՎանիելի մեծա-
 րանօք ամիօփեցին զմարմինս ,
 որպէս տեղեկացն յայտնի է մե-
 րոյ տոհմիս պատմութեան : Վ-
 լելորդ համարիմ ասել առ տե-
 ղեաւս և յաղագս սրբոյ և մեծի
 առն՝ Ներսիսի, եթէ զիարդ իբրեւ
 զնոր ոմն Սովսէս տարածեալ
 զթեւս առ Վստուած ունելով,
 յաղթահարեալ նկուն առնէր
 զհաւատոցն և զհայրենի աշ-
 խարհին սխերիմ թշնամիս , և
 որ յօտարութեանն ՚ի Սուլիս՝
 հրաման տայր ձկանց ծովու ,
 և աղբերս բարեհամս յանջրդի
 վայրացն գնացուցանէր : Վսկ և

երանելին Սահակ և Մեսրոպ
 և երանաչնորհ աշակերտքն նո-
 ցա՝ զկարգս ուղղութեան հայաս-
 տան եկեղեցւոյ սահմանեալ, 'ի
 սրբոցն տաճարի զտէր աղաչէին՝
 'ի նոյն քաջապէս զմեզ կրթելով,
 եթէ “ Մաքեա 'ի մեզ զբա-
 զում գթութեան քո՝ զողորմու-
 թիւն՝ բարեխօսութեամբ սրբոյ
 նախավկային քո և ողորմեա ” .
 և զի “ Սուրբ երրորդութիւն
 անմահ, աղօթիւք սրբոց քոց
 կարդամք առ քեզ, լուր ձայնից
 մերոց ” . և եթէ “ Օ արժա-
 նահաս մահտարաժամ 'ի ցաս-
 մանէ քում հրամանի՝ բարձ 'ի
 մէնջ, բարեխօսութեամբ և ա-
 ղօթիւք սրբոյն Յակովբայ . . .
 Օ ձգնութիւնս սորա առ քեզ
 ունիմք բարեխօս, և աղաչեմք՝
 սովաւ հրաշագործեա յերկրի
 զբժշկութիւն հիւանդաց ” :
 'Ի արձեալ “ Մաղթանօք, մե-

զուցեալքս , հայցեմք 'ի քէն ա-
 մենասուրբ երրորդութիւն , զի
 ներեցես մեղաց մերոց աղաչա-
 նօք Վիկողայոսի : — Փափաքա-
 նօք մերձենամք առ սուրբս քո ,
 հաշտեաց ընդ մեզ սոցին բարե-
 խօսութեամբ : — Օ աղաչանս
 մեր մի անտես առնէր բարեխօ-
 սութեամբ սրբոց քոց , և ողոր-
 մեա : — Վարեխօսութեամբ
 սրբոց մարտիրոսացն մի կորուսա-
 ներ զմեզ երրորդութիւն սուրբ :
 — Օ ճգնութիւն սրբոց մարտի-
 րոսացն բարեխօս ունիմք առ բա-
 րերար որդիդ Մատուծոյ , զի շնոր-
 հեսցես աշխարհի զանշարժ զխա-
 ղաղութիւն , և պահեսցես հաս-
 տատուն սուրբ զեկեղեցի . . . զի
 խաղաղասցին խռովութիւնք , դա-
 դարեսցին յարձակմունք թշնա-
 մեաց , տնկեսցի սէր և արդա-
 րութիւն 'ի յերկրի . . . աղաչա-
 նօք սրբոց մարտիրոսացն նայեա

Երկրպագութիւն ժողովելոցս
 և շնորհեա մեղաց թողութիւն ,
 պարզեւեա երկրի մերում զքաղ-
 ցրախառն օդ և զուարճալի
 զբոյս , առ 'ի լցումն լինել ամե-
 նայն հարկաւոր պիտոյից մե-
 ռոց , : Վարձեալ և զսուրբսն
 աղաչելով . “ Պարծանք եկեղե-
 ցւոյ և ուրախութիւն հրեշտա-
 կաց ո՛վ սուրբ հայր Մատն , զա-
 ղաչանս մեր հանապազ մատո
 սուրբ երրորդութեանն : — Ո՛վ
 երջանիկ ճառագայթ , . . . սուրբ
 Ստեփանոս , հաստատութիւն 'ի
 Վրիստոսէ հայցեա սուրբ եկե-
 ղեցւոյ : — Մաքեալք Մտու-
 ծոյ , սիւնք հաւատոյ . . . բարե-
 խօսեցէք շնորհել զխաղաղու-
 թիւն ամենայն աշխարհի : —
 Իւրժելոցս մեղօք տառապեալ
 որդեացս աստուածագութ ծնող
 հայր Վրիգորիոս , հայցմամբ ա-
 ղօթիւք առ հայրն երկնաւոր ,

խնդրեա կատարել զընթացս
 մեր ուղղափառութեամբ : —
 Արդ եկայք հաւատացեալք ,
 կատարեսցուք զյիշատակ սրբոց
 վկայիցն , զի 'ի ձեռն սոցա
 բացցի մեզ դուռն ողորմու-
 թեան , ունելով միշտ բարեխօս
 առ տէր վասն անձանց մերոց :
 — Սուրբ զԱստուածածինն և
 զամենայն սուրբս բարեխօս ա-
 րասցուք առ հայր 'ի յերկինս ,
 զի կամեցեալ ողորմեսցի և զթա-
 ցեալ կեցուսցէ զարարածս իւր :
 Բնկալ տէր զաղաչանս մեր , բա-
 րեխօսութեամբ սուրբ Աստուա-
 ծածնին անարատ ծնողի միածնի
 որդւոյ քոյ , և աղաչանօք ամե-
 նայն սրբոց :

Բնթիւ են օրինակք ըն-
 ծայութեան 'ի գիրս մեր յա-
 զագս բանի խնդրոյս . այլ մեք
 զսակաւս 'ի բազմացն նշանա-
 կեալ՝ կնքեմք զբանս : Օայս

միայն յաւելցուք ասել աստանօր ,
 զի որպէս առ Յոյնս՝ նոյնպէս
 և առ մեզ տօնք յիշատակի սրբոց
 կարգեցան , յաւուրց սրբոց
 Լուսաւորչին մինչեւ ՚ի սուրբն
 Սահակ և Սեբրովպ , և անտի
 ՚ի Սկայասէրն Գրիգորիոս , և
 ապա ՚ի Սերսիսեանս՝ ՚ի կլայեցին
 և ՚ի լամբրոնացի . որք բազմապատիկ
 կանոնս կարգաց մուծին
 յեկեղեցի , և կան մնան
 մինչեւ ցայսօր :

ԳԼՈՒԽ Թ .

Յաղագս սաշտաման նշխարացն
 սրբոց :

Օ սրբոցն բարեխօսութեան
 ճառս ՚ի լրումն ածեալ , արժան
 է մեզ յերկարել ՚ի բանս և
 յաղագս սաշտաման նշխարացն

նոցա և ոսկերաց , զորս դարձեալ արհամարհեն նորադանդք , զգրոցն սրբոց կամակորեալ եղծանելով զիմաստս , իբրեւ զի ծածկեաց Մատուած զգերեզմանն Սովսեսի , զի մի ոսկերք նորա ՚ի սնտոխասէր ժողովրդենէն զերկրրպագութիւն ընկալցին . և զի ինքն Վրիստոս վայիւք արհամարհեաց զՆրէայսն , փոխանակ զի զչիրիմն մարգարէից պատուեալ մեծարէին , անուանկրն զիր լեալ խրատուց պատուիրանացն նոցա : Օ այսոսիկ նոքա : Սան որոյ և մեզ արժան է բանիւք գրոց սրբոց և վարդապետաց յաղթահարեալ ամաչեցուցանել զնոսա :

Մըդ նշխարս սրբոց կոչեմք զմասն մարմնոյ նոցա կամ զոսկերացն և զհանդերձից , և զայլ ամենայն՝ յոր հուպ եղեւ մարմինն նոցա , և կամ առին զայն ՚ի

կիր . և հաւատամք աներկբայ
 եթէ արժան է պատուել զնոսա
 օրինաւոր յարգութեամբ : Պա-
 տուել արժան համարիմք եր-
 կրրպագութեամբ և զխաչն տե-
 րունական՝ յորում որդին ծոցա-
 ծին բեւեռեցաւ առ ՚ի բառնալ
 զմեղս մեր , և խտիր զնեմք ընդ
 ոսկերս սրբոցն և ընդ փայտ
 խաչին , փոխանակ զի մին անմի-
 ջաբար միջնորդ եղել փրկու-
 թեան մերոյ , իսկ սրբոցն ոս-
 կերք երկրորդաբար : Այլ զայ-
 սոսիկ ոչ վարկպարագի ինչ խոր-
 հըրդովք . այլ զի հաստատու-
 թեամբ եղեալ են ՚ի մտի ուղ-
 զափառք եթէ առանձինն մե-
 ծարանաց արժանաւորք են այն
 ամենայն զոր ՚ի կիր արկին արքն
 վառեալք սիրովն Աստուծոյ , և
 ՚ի փառս անուան նորա ծանունց
 տարան վշտաց : Այլ ոչ առ ուղ-
 զափառս միայն , այլ և ընդ ամե-

նայն աշխարհ օրէնք են այսոքիկ
 անհրաժեշտք . զի և յաղագս
 անգղիացւոց պատմեն նորաղան-
 դից եթէ յեկեղեցւոջ Սուր-
 թերուսրթի մեծարանօք պա-
 հեն մինչև ցայսօր ժամանակի
 զաթոռն Սիկեփայ և զբեմք
 քարոզութեան նորա և զմասն մի
 ՚ի վերարկուէն : Աւ առ ինչ
 արդեւք . բայց զի նշխարք են
 նշանաւորի առն և վարդապետի
 հաւատոցն իւրեանց Սիկեփայ :
 Իսկ զնշխարս մարմնոյ վկայիցն
 և սրբոց մեծարեն ուղղափառք ,
 ոչ միայն յաղագս այնորիկ եւեթ
 զի արս արժանաւորս ամենայն
 պատուոյ զնոսա համարին , այլ
 զի և հաւատան եւս եթէ հա-
 ճոյական ինչ գործեն նովաւ Սու-
 տուծոյ , և ՚ի մեծարել անդ զոս-
 կերս նոցա՝ քաջալերեալ խրա-
 խուսին ՚ի նոյն վարս սրբու-
 թեան թեւակոխել :

Աստանօր զաղաղակ ընդդէմ
 բառնան նորաղանդք եթէ վայ-
 րապար կրօնիւք լի է բանդ: Աւ
 ժուժկալել աղաչեմ առ վայր մի-
 ասասցեն նորա եթէ զինչ վայրա-
 պար կրօնքդ և աւելորդապաշ-
 տութիւնդ այդ իցէ, որովք
 այդպէս յաճախապոյնս զուղղա-
 փառնս թշնամանեն: Ապաքէն
 սնապաշտութիւն զայն համա-
 րիմք, ընդ որ բազմաց ՚ի խա-
 ժամուժ ամբօխէն հաճեալ են
 միտք, իբրու եթէ գուցէ ինչ
 զօրուժիւն կամ իշխանուժիւն
 գերմարդկային ՚ի վեր քան զ՚ս-
 տուծոյ զօրուժիւնն: Ապա ու-
 րեմն ոչ ոք ՚ի մարդկանէ իբրեւ
 զսնապաշտս արհամարհիցի եթէ
 ուղղութեամբ սրտիւ զ՚ստուած
 աղաչէ, զյոյս իւր և զակնկալու-
 թիւն հաստատութեամբ եղեալ
 ՚ի նա: Այլ զի օրինակաւ զբա-
 նիցս ճշմարտութիւն ածեալ կա-

ցուցից առաջի, սնապաշտ է նա՝
 որոյ յուռութուլունս և բժժանս
 ՚ի պարանոց իւր արկեալ, օգնու-
 թեան և պահպանութեան առ
 ՚ի նոցանէ ակն կալցի ընդդէմ
 խօթութեանց և ազգի ազգի
 փնասուց չարեաց, կարծելով ե-
 թէ զօրութիւն իմն է աստուա-
 ծեղէն ՚ի բժժանան: Մայց դե-
 ղըս ապաքինիչս ՚ի կիր առնուլ՝
 զորս Մատուծոյ յառաջախնամ
 տեսչութիւնն յօգուտ մեր սահ-
 մանեալ կարգեաց, ոչ սնապաշտու-
 թիւն ինչ է: Աւ զի զառաւելն
 ասացից, ընդ ստգտանօք ունայ-
 նատուր սնապաշտութեան մարթ-
 էր զձրէից ազգ արկանել, եթէ
 դնէին ՚ի մտի զի ՚ի խաճուածոց
 օձից հնար էր նոցա բժշկել՝
 հայելով միայն յօճն պղնձի. բայց
 զի Սովսէս՝ Մատուծոյ հրամա-
 նաւն զփրկութեանն զայն բարձ-
 րացոյց զփայտ, այնուհետև բառ-

նայր ամենայն սնապաշտութիւն.
 և որ ՚ի հարուածելոց անտի յօձն
 նայեր, ոչ ՚ի պղինձն՝ այլ ՂԿ-
 տուած զակն իւր և զյոյս ե-
 դեալ, և ՚ի նմանէ ըղձանայր
 զբժշկութիւնն ընդունել: Ե-
 թէ իսրայելեանք էին որ զեր-
 կուս քերոբիսն ՚ի վերայ տա-
 պանակին հաշտութեան եդեալ,
 և առաջի նոցա անկեալ եր-
 կիր պագանէին, միջնորդս ընդ
 ՂԿտուած և ընդ մարդիկ զայ-
 նոսիկ համարելով, անհնարին
 սնապաշտութեան իրքն էին,
 և մարթ էր նոցա անկանել ՚ի
 կռապարիշտ պաշտամունս, որ-
 պէս առ Յերովաբաման եղեւ
 Իսրայելի արքայիւ որ կանգնեաց
 զերկուս երինջսն ոսկիս ՚ի Բե-
 թել և ՚ի Ղան: Բայց զի ՂԿ-
 տուած հրամայեաց զարձանսն
 զայնոսիկ շինել, և աթոռս գը-
 թութեան իւրոյ և ողորմու-

Թեան զնոսա կոչեաց, և ասաց
անտի լսել զպաղատանս ծառայից
իւրոց, և անդ զնուէրս ողջակի-
զացն քահանայապետն առեալ
ածէր, ապա այնուհետև ոչ
կուսպաշտու թիւն իրքն էին և
ոչ սնսպաշտու թիւն: Վարձեալ
անօրէն սնսպաշտու թեան խոր-
հուրդք են՝ քարինս պատուա-
կանս ՚ի վերայ կրծոցն դրոշմեալ
և բանս խորհրդականս ՚ի վե-
րայ նոցա քանդակել. բայց զի
Ղստուած հրաման ետ զուրիմն
կազմել և զթումիմ, և Վաւիթ
զեփուտն խնդրեաց՝ յորժամ
զտէր հարցանել խորհէր, ոչ
ինչ սնսպաշտու թիւն նկատեմք
՚ի բանսդ: Օ այս ամենեցուն
ընդ ուշի կապել արժան է, զի
մի յունայնու թեան քանդագու-
շանս խոնարհեալ անկանիցին:

Եթէ բարեպարիշտ ոք այր և
մաքուր սրտիւ աղօթս յառան-

ձին տեղւոջ մատուցանիցէ՝ զոր
 առաւել ՚ի դէպ և պատշաճական
 աղօթից համարեցի, ոչ ինչ սնա-
 պաշտութիւն գործէ. զի թէ-
 պէտ ամենուրեք է՝ Ստուած, և
 տիեզերք համօրէն հրաշափա-
 ռագոյն քան զսողմոնեանն տա-
 ճար, այլ և նա ինքն երկնաւոր
 ճշմարտութիւնն ՚ի հրաշաճառս
 խրատուցն պատուէր ՚ի վերայ
 եդ հաւատացելոցն, զի աղօթել
 կամեցեալք՝ երթեալ մեկնեցին
 յառանձնութիւն սենեկին, և
 կայցեն յաղօթս ՚ի ծածուկ, զի
 յերկնաւոր հօրէն զյայտնի հա-
 տուցումն վարձուց ընկալցին :
 Ս ասն որոյ յորժամ աստուած-
 պաշտութիւն բարձր ՚ի գլուխ
 պարծէր, և սուսերք բռնաւորաց
 տեղի ետուն կենարար փայտին,
 սովորութիւն եղել տաճարս և
 տունս աղօթից ընդ ամենայն
 քաղաքս կառուցանել, և անդէն

երկիր պագանել տեառն հոգևով
 և ճշմարտութեամբ, և 'ի վար-
 դապետաց բանին զկենարար հա-
 ւատոցն առնուլ զճաշակ քաղ-
 ցրութեան: Այ եթէ զորմունս
 տաճարին շինածս համարեցան
 սքանչելագործս, որք զօրհնու-
 թիւնս երկնից ածեալ կուտես-
 ցեն 'ի գլուխս մեր, այլ զի առա-
 ւել 'ի դէպ զվայրն զայն տեսին
 աղօթից՝ յօրմէ իբրեւ գիտունկս
 անուշից ելանեն բարձրանան
 ուխտք սրտից և պաղատանք հա-
 ւատացելոց:

Օ սոյն զայս և յաղագս նշխա-
 րաց սրբոցն Մատուծոյ ասել ար-
 ժան է, զորս առանձինն մեծարեն
 հաւատացեալք 'ի տունս և 'ի
 տաճարս և յեկեղեցիս իւրեանց.
 և զմասն ինչ 'ի նշխարաց նոցա
 պահեն 'ի վերայ անձանց իւ-
 րեանց. զի եռանդն աստուած-
 պաշտութեան վառեալ բորբո-

քեսցի, և յուշ զվաստակս և
զառաքինութիւնս ածեալ զճա-
ռայիցն Մատուծոյ, աղօթիւք և
մաղթանօք զնոցա բարեխօսու-
թիւն հայցեսցեն: Եւ զի ոչ
ինչ աւելի կամ'ի վեր քան զաս-
տուածային զօրութիւն յօսկերսն
յայնոսիկ համարիմք, վասն որոյ
և ազատք եմք 'ի մնապաշտու-
թեանն սողտանաց: Քանզի
ողջամտաց արանց այս հաւատք
են դաւանութեան, զի սուրբք
Մատուծոյ գործի են մեծու-
թեան նորա և գթոյն առ ժողո-
վուրդ իւր. վասն որոյ որպէս 'ի
կենդանութեան նոցա մեծա-
րեմք զնոսա, այսպէս և զկնի
մեռանելոյն չէ արժան կասիլ 'ի
պատուոյն, գիտելով չափ զի
մարթ է Մատուծոյ զպատուա-
կանան մեծարգի հանդիսացու-
ցանել նա և յետ մահուան նո-
ցա: Քանզի 'ի ծննդոց գիրսն

պատմի եթէ նահապետն Յով
 սէփ երդմնի արար զորդիս ժո
 զովրդեան իւրոյ մի թողու
 յերկրին Ազիպտացոց զոսկերս
 մարմնոյն . « Յայցելու թեանն ,
 ասէ , յորում այց արասցէ ձեզ
 Մտուած , հանջիք և զիմ ոսկերս
 աստի ընդ ձեզ . » : Աւ ունկըն
 դիր եղեւ նմա Մովսէս , քանզի
 էառ ընդ իւր զոսկերս նորա և
 ամփոփեաց պատուով : Դար
 ձեալ որպէս 'ի թագաւորադիր
 մատեաննսն դրոշմեալ կայ , յա
 րոյց Մտուած զմեռեալն , զի
 կցեցան ոսկերք նորա ընդ ոսկե
 րաց սրբոյ մարդարէին Աղիսէի .
 և այն ինչ դնէին զմարմինն 'ի
 վերայ գերեզմանին , և ոսկերք
 նորա կցէին ընդ ոսկերաց մար
 դարէին և յառնէր մեռեալն :
 Դարձեալ և յԱռաքելոց Պրակ
 սըն պատմի զի 'ի քրտանէն
 Պաւղոսի թաշկինոսկս կամ վար

շամակս առ հիւանդս տանէին ,
 և մերժէին 'ի նոցանէ ախտքն
 և այսքն չարք ելանէին : Այս
 մեծարէին և նախնիք զնշխարս
 սրբոց կամ աստուածամերձից ա-
 ռանց : Քաջայայտ իսկ և անցք
 տեռատես կնոջն են , զորմէ
 յաւետարանսն պատմի , որոյ
 մերձեցեալ 'ի դրօշակ հանդեր-
 ձից փրկչին մերոյ և 'ի նմա-
 նէ զառողջութիւն գտանէր , և
 ցաւքն մերժեալ հալածէին : Այ-
 եթէ վարչամակն Պաւղոսի կամ
 դրօշակք հանդերձից փրկչին ու-
 նէին ինչ զօրութիւն առ 'ի զգեւս
 հալածել և բժշկութիւնս կա-
 տարել . այլ Աստուծոյ կամացն
 սքանչելիք էին յիրսն , որ և 'ի
 փոքունսն և յանարգս մեծապէս
 փայլեն : Սասն որոյ և տէրն
 զմեծահաւատ կինն տեռատես
 'ի գովել առեալ աղաղակէր .
 “ Քաջալերեաց դուստր , հա-

ւատք քո կեցուցին զքեզ, և
 ոչ ոք 'ի նախնի հաւատացելոցն
 և ընդ միտ անդամ էած պարսա-
 ւադէտ լեալ ստգտանել զայնո-
 սիկ որք թաշկինակս 'ի քրտանէն
 Պաւղոսի առեալ տանէին առ
 հիւանդս, և նոքօք զբժշկու-
 թիւն արտաժետացն գործէին :
 Եւ եթէ առաջնոցն այս խոր-
 հուրդք էին, իսկ ընդէր յետինքն՝
 նոր վարդապետք անցեալ բազ-
 միցին դատապարտ զնախնիսն
 առնել՝ զի և զհետևողքս գնա-
 ցից նոցա թշնամանեսցեն :

Ըստ իսկ ցուցեալ ցարդ ե-
 թէ նշխարացն սրբոց պաշտա-
 մունք ոչ միայն աստուածային
 պատուիրանացն ոչ հակառակին,
 այլ և աւանդք են անհրաժեշտք,
 մնայ արդ ցուցանել համառօտիւ
 եթէ այս վարդապետութիւն
 անդստին 'ի վաղնջուց ժամանա-
 կաց և յառաջին դարուց եկաց

մնաց յեկեղեցւոջ : Վանզի 'ի
 վկայագիրսն ընթեռնումք, որպէս
 և կանխեցաք ասել յառաջա-
 գոյն, եթէ զիարդ փոյթեռանդն
 խնամով ժողովէին զնշխարս մար-
 մնոց սրբոց վկայիցն : Վանզի
 այն ինչ վկայքն սուրբք զմահու-
 դատակնիք 'ի բռնաւորացն ըն-
 դունէին, ամենայն քրիստոնեայ
 հաւատացելոց խուռն 'ի տեղի
 նահատակութեան նոցա ըն-
 թացեալ և անբուն պահակե-
 րութեամբ և բազմադանձ ար-
 ծաթով զմարմինս նոցա զնոց
 առնուին . և բազում այն էր
 զի զարիւն անդամ նոցա ժո-
 ղովեալ և ամիռփէին յանօթս
 պատուականս : Արանելի այրն
 Վրուդենտիոս պատմէ զի 'ի գե-
 տնադամբանս երթեալ երբեմն
 և ետես անդէն զնկարագիր հան-
 դիսի նահատակութեան սրբոյն
 ՚իւպպողիաւեայնկարեալ 'ի պաս-

տառի, յորում զսուրբն Մատու-
 ծոյ ընդ քարչ ածել հրամայէր
 անողոքելի բռնաւորն : Արբոյ
 վկային մարմինն պատուական
 յօշ յօշ պատառէր, և բազումք
 ՚ի քրիստոնէից զհետ նորա դի-
 մեալ արչաւէին, ոչ միայն զի զնրչ
 խարս մարմնոյ նորա ամփոփի-
 ցեն, այլ և թաշկինակաւ և
 վարչամակօք զշիթս արեանն նո-
 րա ժողովէին . դարձեալ և այլք
 ոմանք զգործի տանջանացն նորա
 և զնահատակադիր մրցանացն
 խնամով առեալ պահէին, յորոց
 բազումք տեսանին ցարդ եւս
 ՚ի վատիկանեանն անուանեալ
 թանգարանի ՚ի հռովմայեցւոց
 քաղաքին, քանզի, որպէս հա-
 ւանութեան թուի, և զայնոսիկ
 եւս ընդ մարմնոց սրբոց վկայիցն
 հողոյ տային հաւատացեալք :
 Այլ ոչ այսոքիկ եւեթ էին
 մեծարանք քրիստոնէից, որովք

փառաւորէին նորա զախոյեանսն
 ուղղութեան հաւատոց . այլ և
 ՚ի պատիւ անուան նոցա տաճարս
 և եկեղեցիս կառուցանէին ան-
 դէն ՚ի տեղւոջն ուր զբարւոք
 վկայութիւնն վկայեցին : Սայս
 և Վարժագինեայ սիւնհոգոսն
 հաստատեաց , գումարեալ յամի
 տեառն 398 , զի ՚ի կառուցանել
 անդ զսեղանս՝ դիցին ՚ի նոսա
 և մասն մի ՚ի նշխարաց սրբոց
 վկայիցն : Աւ Միգուլեցւոց հայ-
 րապետն Վերոսիոս նամակա-
 զիր առ Մարկելինա քոյր իւր
 լինելով՝ պատմէ եթէ զիւրդ
 կամեցեալ նորա տաճար մի ՚ի
 քաղաքի անդ կառուցանել , ա-
 մենայն ժողովրդեանն զաղաղակ
 բարձեալ և խնդրէին ՚ի նմանէ
 ըստ օրինակի հռովմայ եկեղե-
 ցեայն սրբազանել զայն . և նա
 պատասխանի ետ ժողովրդեանն
 մտադիւր զխնդրեալն կատարել ,

միայն զի գտցէ ինչ 'ի նշխարաց սրբոց : Եւ այնուհետեւ աստուածայնովն վառեալ նախանձու՝ հրամայեաց պեղել զհողերկրին , և գտան պատուական մարմինք սրբոց վկայիցն Վերուասիոսի և Արտասիոսի , վկայութեամբք ստուգահաւատ մարդկան . վասն որոյ տօն մեծ հանդիսի կարգեաց երանելի հայրապետն , և փոխեաց զմարմինսն յամբրօսեանն կոչեցեալ տաճար , և բաղում սքանչելիք անդէն յեկեղեցւոյն գործեցան :

Եւ զի ամենեւին արժանահաւատ գրնծայութիւն բանիցս արարից , արժան է և վկայութիւնս ինչ 'ի հարցն սրբոց՝ ասէլ 'ի մէջ : Եւ նախ յաղագս եկեղեցւոյն Օ միւռնացւոց քաղաքի սկիզբն արասցուք խօսել , որ մի է յեօթանցն զորոց աստուածայինն խօսեցաւ Յովհան

նէս 'ի Տեսլեան գիրսն : Սուրբն
 Պողիկարպոս այնք քաղաքի դի-
 տապետ՝ աշակերտեալ էր առ
 ոտս սիրելոյ աշակերտին . վասն
 որոյ և յանհնարիցն թուի կար-
 ծել՝ եթէ զվարդապետութիւնն
 Քրիստոսի զոր աշակերտք նորա
 ընդհանուր ծաւալեցին , և յորոց
 նա ինքն ուսաւ Պողիկարպոս ,
 փութով 'ի մոռացոնս արկանէր :
 Եւ եղեւ յետ մահուանն նո-
 րա՝ հաւատացեալք եկեղեցւոյն
 Օմիւռնայ գրեցին թուղթ՝ զո-
 րոյ՝ զօրինակն կարգեալ եղից
 աստէն , Ալստեբեայ Ալկեղե-
 ցոյ պատմութեան գրոցն ա-
 ռեալ . . . “ Իսկ թշնամին չար ,
 քինաւորն և նախանձաւորն , որ
 կայր հակառակ ընդդէմ ամե-
 նայն տոհմին արդարոց , իբրեւ
 ետես զմեծութիւն վկայութեան
 նորա (Պողիկարպոսի) այն որ յա-
 ռաջագոյն անարատ էր , որպէս

պսակեցաւ անեղծ պսակաւն , և
 զյաղթութիւն զոր էառ նա
 առանց երկմտութեան : Աորա-
 մանկեցաւ , որպէս զի և ոչ մար-
 մին նորա շնորհեսցի մեզ . իբրու-
 բազումք ցանկային առնել զայս ,
 և հաղորդել ընդ մարմին սըր-
 բոցն : Վրգուցին այնուհետեւ
 ոմանք զԱնիկիտայ զհայր Հե-
 րովզի և զեղբայր Վեղկոսի՝
 զգացուցանել դատաւորին , զի
 մի տացեն մեզ զմարմինն նորա .
 զի մի թողցեն , ասէ , նոքա զայն
 որ 'ի խաչն ել , և սմա երկիր-
 պազցեն : Ալ իբրեւ գրգուցին
 նոքա , օգնէին ընդ նոսա և
 շրեայքն եւս , այնօրիկ որ և
 պահելով եւս պահէին զմեզ , զի
 մեք պատրաստեալ էաք առնուլ
 զնա 'ի հրոյ անտի : Օ ի ոչ գի-
 տէին նոքա թէ մեք զՎրիստոս
 երբէք ոչ կարեմք թողուլ , զայն
 որ չարչարեցաւն վասն կենաց

աշխարհի, այս ինքն՝ վասն այնու-
 ցիկ որք կամին կեալ. զի Վրիս-
 տոսի երկիրպագանեմք մեք և ոչ
 այլոց, նմա՝ որ էր որդի Մատու-
 ծոյ. իսկ զվկայսն սիրեմք մեք
 ըստ օրինի իւրեանց, զի նմա-
 նողք եղէն վկայութեան տեառն
 մերոյ, վասն դեղեցիկ և առա-
 ւել խորհրդոյն՝ զոր ունէին նո-
 քա առ թագաւորն մեր և ու-
 սուցիչ, զի արժանի լիցուք և
 մեք լինել նոցա աշակերտք և
 հաղորդք: Իսկ իբրեւ ետես
 հարիւրապետն զմարտ հրէիցն,
 որպէս սովոր էին նոքա, եղ զնա
 ՚ի միջի և այրեաց: Աւ ապա
 յետոյ ժողովեցաք մեք զոսկերս
 նորա, որ պատուական են ա-
 ուաւել քան զականս պատուա-
 կանս ծանրագինս. և դարձեալ
 են առաւել քան զոսկի ըն-
 տիր: Աւ եղաք զնոսա ուր ար-
 ժան էր, զոր տէր ետ մեզ.

զի լիցուք ժողովեալ ուրախու-
 թեամբ և ցնծութեամբ . և
 առնեմք մեք զօրն յիշատակի
 վկայութեան նորա, իբրեւ զյի-
 շատակ այնոցիկ որք յառաջա-
 գոյն առաքինացան, և պատրաս-
 տութիւն այնոցիկ որ հանդեր-
 ձեալ են նմանող լինել նոցա :
 Օ ի իբրեւ այս եղեւ որ գոր-
 ծեցաւ յերանելին Պողիկարպոս՝
 հանդերձ երկոտասանիւք որ վը-
 կայեցին ՚ի Օ միւռնիա, և առա-
 ւել քան զամենեցուն նորա միայն
 բազում է յիշատակս : Աղբարք
 իսկ եկեղեցւոյն Օ միւռնացւոց
 գրեցին զայս պատմութիւն նորա
 յայսմ թղթի զոր դրոշմեցաք
 մեք, : Տես եթէ զիարդ զամե-
 նայն գուն գործէին հաւատա-
 ցեալք յաիշտակեալ առնուլ
 զմարմինն . և զի ոսկերք նորա
 պատուական առաւել քան զա-
 կանս ծանրագինս համարէին ,

և ընտիր քան զոսկի . և զի
 շուրջ սար առեալ զգերեզմա-
 նաւ նորա , և տօնախումբ՝ զօր
 հանդիսի նահատակութեանն
 հռչակէին : Ի այց որ առա-
 ւել քան զամենայն ինչ յապ-
 շութիւն զմեր միտս կրթէ ,
 բանք ամբաստանութեանցն են՝
 որովք չրեայք առաջի դատաւո-
 թին զբրիստոնեայսն անգոսնէին ,
 եթէ սոցա թողեալ զՔրիս-
 տոս զխաչելեալն իւրեանց Եւ-
 տուած , և Պողիկարպոսի սաշ-
 տօն հարկանեն : Եւ զիանդ
 համարձակէր ժպրհէր չրէիցն
 ժողովուրդ՝ զայսպիսիս զհաւա-
 տացելոցն խօսել , եթէ չէր նո-
 ցա տեսեալ երբէք զմեծարել
 շքով զոսկերս և զնշխարս վը-
 կայիցն : Եւս ուրեմն անգստին
 յառաջին ժամանակաց՝ յաճա-
 խեալ էր այս սովորութիւն առ
 բրիստոնեայս , և ՚ի զուր բամ-

բասել զուղղափառքս ճգնիցին
 նորազանգք :

Սուրբն Իգնատիոս որ 'ի
 Հռովմ՝ վկայեաց յետ հարիւր
 ամաց Վրիստոսի ծննդեանն ,
 եպիսկոպոս էր Մատիոքացւոյ .
 վասն որոյ և զմարմինն նորա , ի-
 բրեւ զգանձ անզուգական , որ-
 պէս և էրն իսկ հաւաստեալ ,
 'ի Հռովմայ յաթոռ իշխանու-
 թեան նորա ածեալ փոխեցին .
 քանզի իբրեւ մեռալ " սուրբ և
 առաքինի նահատակն Վրիստո-
 սի , որ կոխեաց զխայթոց սատա-
 նայի , և կատարեաց զբրիստո-
 սասէր և ցանկալի ընթացս իւր ,
 և ընդր ցանկութիւնն նորա ըստ
 աստուածեղէն զրոց թէ ցան-
 կութիւնն արդարոց ընդունելի
 է . քանզի կամէր եթէ ծախես-
 ցի 'ի գազանաց , և մի ծանր
 լիցի ամփոփումն մարմնոյ նորա
 եղբարցն . և ըստ փափաքա-

նաց յօժարութեան նորա նոյն-
 պէս և կատարեաց Մտուած .
 քանզի ծախեալ դազանացն զա-
 մենայն մարմին սրբոյն , սակա-
 ինչ 'ի մեծամեծ ոսկերացն թո-
 դին . զոր յետ այնորիկ տարան
 յՆստիոքացւոց քաղաքն , գանձ
 անհամեմատ 'ի վկայութիւն
 շնորհաց սրբոյ եկեղեցւոյն միա-
 ցեալ . : Աւ 'ի վերայ սրբոյ շիրմի
 նորա , աստուածախօս Ռերանն
 ոսկի զմեծ նահատակն վերա-
 պատուեալ , դարձուցանէր ապա
 զբանսն առ ժողովուրդն Մնտիո-
 քացւոց , և այսպէս ընդ նոսա
 խօսէր . “ (Հռովմայեցւոց քա-
 ղաքն) զշիթս պատուականն ա-
 բեանն նորա ընկալաւ , իսկ դուք
 նշխարօքն փառաւորեցայք . դուք
 եպիսկոպոսութեամբն հրճուե-
 ցայք , նոքա վկայութեամբն . նո-
 քա տեսին զնա 'ի մրցանս նա-
 հատակութեան , և տեսին զօ-

րացեալ և պսակեալ. բայց դուք
 հանապազ ընդ ձեզ ունիք զե-
 րանելին : Այլ վայր մի հեռի
 արար զնա 'ի ձէնջ Մատուած , և
 ապա մեծ եւս փառօք շնոր-
 հեաց . . . Այլ արդ մի այսօր
 միայն , այլ զօրհանապազ առ նա
 դիմեսցուք . կթեսցուք 'ի նմանէ
 զպտուղս հողեւորս . քանզի և է
 իսկ մատուցելոյն այսր հաւա-
 տով մեծամեծս պտղաբերել բա-
 րիս , զի ոչ մարմինքն միայն , այլ
 և նոքին իսկ դիրք սրբոց լի են
 հողեւորական շնորհօք . . . վասն
 որոյ յորդորեմ զամենեսին զձեզ ,
 եթէ տկարացեալ հողուով որ ի-
 ցէ , եթէ խօթացեալ , եթէ 'ի
 թշուառութիւնս և եթէ յայլ
 ինչ կենցաղական ծանրութիւնս ,
 և եթէ մեղօք տկարացեալ և
 բեռնաւոր , հաւատով այսր մա-
 տիցէ , և բազում դարձցի ուրա-
 խութեամբ : Գրէ և Աւա-

զրիոս պատմաբան վասն երկ-
րորդ փոխադրութեան նշխա-
րաց սրբոյն՝ յաւուրս ժամա-
նակաց կրտսերն անուանեալ
Սէոզոսի բիւզանդացւոց թա-
գաւորի. «Յայնժամ և աստու-
ածարեալն Վգնատիոս, այն որ...
կամեցաւ գերեզման ունել զո-
րովայնս գազանաց ՚ի տեսա-
րանն Տուովմայ, և ՚ի ձեռն մնա-
ցելոց խոշոր սակերաց փոխաբե-
րեալ եղել յՆտիոք ՚ի Վհնա-
րանն կոչեցեալ վայր... զսուրբ
նշխարս նորա փառօք մեծաւ ՚ի
քաղաքամէջ անդր ածեալ և
դնէին ՚ի տաճարի: Ուստի և
բազմաժողով տօնիւ մեծահան-
դէս ուրախութիւն կատարի մին-
չեւ ցաւուրս ժամանակաց մե-
րոց»:

Մայրապի ահա մեծարէին
նախնիք և առաքելականքն կո-
չեցեալ վարդապետք զպատուա-

կան նշխարս սրբոց վկայից, և
'ի նոյն զաշակերտեալն յոր-
դորամիտ առնէին. զորոց եթէ
զամենայն բանս կամեցեալ էր
մեր ածել 'ի մէջ, ձգէին եր-
կայնէին բանք մեր յոյժ յոյժ :

Ի գիրս երանելոյն Ղաասի-
լիոսի գոյ և թուղթ գրեալ առ
Միգուլեցւոց հայրապետն Մլ-
բրոսիոս, որ խնդրեալն էր 'ի
նմանէ զմասն մի 'ի նշխարաց
սրբոյն Ղիօնեսիոսի արիսպա-
զացւոյ. և գրէ առ նա այսպէս .
“ Սէրն՝ որով զեղբարսն մեր
զհանգուցեալն մեծարեմք, առ
նոյն ինքն տէրն 'ի վեր բերի՝
որում նոքա ծառայեցին. և որ
պատուէն զայնոսիկ որ մեռան
վասն հաւատոց, հաղորդ զանձն
ցուցանէ նախանձու և առաքի-
նութեան նոցա ” : — Առցուք 'ի
մէջ և զբանս սրբոյն Ափրեմայ
զԽորին ասորւոյ . “ Տես, ասէ,

զիւորդ դեռ եւս զոչեն նշխարք
 վկայիցն . և ո՞ իշխեսցէ երբէք
 յերկբայս արկանել թէ չիցեն
 մարտիրոսք , և կամ զի բնաւ իսկ
 կորեան յիշատակք նոցա յեր-
 կրէ , : Ըստ զմեծ զօրութիւնն
 ցուցանելով զնշխարաց սրբոցն ,
 և զհաւատացեալն խրախուսէ
 զիմել առ նոսա անձկանօք .
 “ Բանգի անդէն բնակէ , ասէ ,
 աստուածութիւնն , և հանգի-
 սարան են վկայքն մեծի զօրու-
 թեան նորա և սքանչելեաց , ” :
 — Ըսէ և սուրբն Ըստերիոս .
 “ Խնամով արժան է հոգոյ տալ
 զմարմինս վկայիցն , զի յազգաց
 ազգս կենդանի յիշատակ ա-
 նուան նոցա արձանասցի . քանզի
 նոքօք զօրաւոր լինին անձինք
 մեր , և ամուր պատուարք են
 եկեղեցւոյ սրբոյ և զէնք ամբու-
 թեան , ” : — Եւ սուրբն Յովհան-
 նէս Ասկեբերան . “ Յոր չեն

դամագիւտ ոսկի և մեծութիւնք՝
 զայն կարող են առնել մարտիրո-
 սացն ոսկերք : Վանգի ոսկի ոչ
 հալածէ զհիւանդութիւնս և ոչ
 զմահ՝ ի բաց վանէ . այլ մարտի-
 րոսացն ոսկերք զերկոսին միան-
 դամայն կարասցեն առնել . —
 Վարձեալ և հերոնիմոս . « Ե-
 թէ նշխարաց վկայիցն չիցէ ար-
 ժան երկիրպագանել , և զինչ
 իցէ զրեալն եթէ պատուական
 է առաջի տեառն մահ սրբոց իւ-
 րոց : Եթէ մեռելոցն ոսկերք
 պղծեն զմերձեցեալն և զիւրդ
 մեռեալն Եղիսէոս զշունչ կեն-
 դանութեան անշնչացելոյն պար-
 գեւէր » :

Արախս կանխեցի ասացի , ան-
 թիւ օրինակք են առ նախնիա-
 յլնծայութիւն խնդրոյն զորմէ
 մեր բանքս են . այլ ես ՚ի հա-
 մառօտն փութացայց : Ա իզի-
 լանտոս ոմն յաւուրս ժամանա-

կաց սրբոյ վարդապետին Հերո-
նիմեայ, ասաց եթէ չէ արժան
մեծարել զոսկերս սրբոց. իսկ
Հերոնիմոս պատասխանի ետ
նմա և ասէ եթէ “ Աչ ծունր
ածեմք մեք նշխարաց մարտիրո-
սացն և ոչ երկիր պագանեմք
նոցա. այլ ՚ի մեծարել անդ
զնոսա՝ զտէրունին յիշատակեմք
զբան եթէ “ Ար զձեզ ընդունի,
զիս ընդունի. ” : — Գարձեալ և
յաւուրս սրբոյն Մզգոստինեայ
՚ի չորրորդումն դարու եղև փո-
խադրութիւն նշխարաց սրբոյ
Վախալկային. և հաւաստի բա-
նիւք զպատմութիւնն զայն ՚ի
գրի հարեալ դրոշմեաց սուրբ
հայրապետն :

Իսկ ՚ի պաշտամունս հայաս-
տանեայց եկեղեցւոյ դեղ անսից
Տաքրո-Թեան կոչին ոսկերք սրբոց
և քանչ աստուածային և պարծանք
աշխարհի և Բարեկօս վան Տեր .

քանզի և նուագեմք իսկ եթէ
 “ Արկրպագեմք առաջի տեւողա-
 կան նշխարաց ճգնաւորին Վրիս-
 տոսի և պատուական վկային ,
 որ է պարծանք աշխարհի և
 բարեխօս վասն մեր ” . և զի
 “ Տաճար են սուրբ հոգւոյն ,
 կենդանի ոսկերք (մարտիրոսաց),
 հիւանդաց բժիշկք ” . և եթէ
 “ Ղ տեառն ՚ի վերայ սրբոց
 իւրոց , և փառք իւր հանգու-
 ցեալ է յոսկերս սոցա , և հոգիք
 սոցա դասաւորեալ ընդ հրեշ-
 տակս ” . դարձեալ ,

“ Օծեալ մերոյ հայրապետին
 Գրիգորիոս Նուսաւորչին . . .
 Մեզ մարգարիտ բերեալ անգին
 Զնշխար սրբոյ Վարապետին . . .
 Նոյն և նշխարքն հոգեւի
 Աթանագինեայ սուրբ վրկայի ,
 Որով մարմնոյս վերք ողջացի ,
 Յանցանք հոգւոյս մեր քաւեսցի ” :

Եւ 'ի հնագիր եկեղեցական
կարգաւորութիւնս ազգիս գտա-
նի և կանոն զնշխարս սրբոցն
'ի հանգիստ փոխարկելոյ, յու-
րում յետ սաղմոսաց և ընթեր-
ցուածոց և աւետարանաց ե-
ղեալ կան և այս մաղթանք .
“Տէր Աստուած մեր, որ փառա-
ւորեցեր զսուրբ վկայսն քո որք
վասն անուան քո ճգնեցան, և
պարգեւեցեր սերմանել ընդ ա-
մենայն երկիր զնշխարս սոցա 'ի
սրբարանս քո, և զպտուղ բժըշ-
կութեան ծաղկեցո վասն սոցա,
ամենայն բարեաց վաստակակից
զոլով աղօթիւք սոցա . որոց խոս-
տացար հանգիստ նշխարաց 'ի
սուրբ տանս յայսմ լինել, պար-
գեւեւելով հատուցումն մեզ և
յայսմիկ որ ճգնեցան վասն ա-
նուան քո . սքանչելագործեա 'ի
ձեռս սոցա առ 'ի մեզ զբժշկու-
թիւն և զփրկութիւն հոգւոց .

վասն զի քո է զօրութիւն և
քեզ վայելէ փառք : Այլ յազազս
այսորիկ այսչափ :

Գ. Լ. ՈՒԽ Ժ .

Յադագս մեծարկոյ զպատկերս
սրբոց :

Ի ճշմարիտ հաւատս ուղղա-
փառութեան մերոյ դարձեալ և
ինչ մի դժուարատար՝ նորազան-
դիցն ազգ յեկեղեցւոյ պաշտա-
մունս համարին զպատիւ պատ-
կերացն սրբոց, զամենայն ճիգն
եղեալ՝ ամենեւին իսկ յերկրէ
անհետ առնել զայն : Գիտեն
ընթերցասէրք և հմուտք ե-
կեղեցւոյ պատմութեանց եթէ
զիւրդ ընդդէմ դարձան պատ-
կերացն և կիրառութեան նոցա
Ս իգիլանատու և հետեւողք նորա

'ի չորրորդումն դարու, և ապա
 յութերորդումն հզօրագոյն եւս
 օրինակաւ Վեւոն կոչեցեալն ի
 սաւրացի թագաւոր Վիւղան
 դացոց: Մնդէն 'ի դիմի հարան
 մոլորութեան կարծեացն սուրբն
 Գերմանոս Աոստանդնուպօլսի
 հայրապետ, և հարբն դումա
 րեալք 'ի Վիկիա բիւթանա
 ցոց, և ընդ բանիւ արարին
 զթագաւորն և զհամախոհս նո
 րա: Մ.ՍԼ չեղել մարթ 'ի
 սպառ արմատախիլ զմոլորու
 թիւնն զայն բառնալ յաշխար
 հէ. քանզի և բազումք եւս յիշ
 խանաց և ոմանք յեպիսկոպոսաց
 առ շնորհուկս արքայի՝ հաճեցան
 ընդ կարծեցեալ եռանդն աս
 տուածպաշտութեան նորա, և
 օգնական եղէն 'ի գործ սպասա
 ւորութեանն բառնալոյ զպատ
 կերս սրբոց, և այնպէս աղէտք
 անհնարինք 'ի վեր երեւեցան և

անթիւ գրգուլթիւնք, զորոց չե
տեղւոյս յերկարել: Օայս միայն
յաւելցուք ասել զի զաղանդ մո-
լորութեան նոցա նորոգեցին բո-
ղոքարկուք, և ընդ ստգտանօք
կուսպաշտութեան զուղղափառս
արկին և յաղագս բանի խըն-
դրոյս: Եւ արդ տեսցուք եթէ
զինչ յաղագս մեծարելոյ զպատ-
կերս հրամայէ եկեղեցի:

Հրաման պատուիրանի 'ի վե-
րայ զնէ նա զպատկերս տեսան
մերոյ և փրկչին և զկուսամօր
աստուածածնին և զայլոցն սրբոց
պահեալ պատուով 'ի տերունեան
տաճարս և կամ 'ի տունս բնակու-
թեանս մերոյ, և զարժանին հարկ
մեծարանաց ընծայել նոցա. ոչ
աստուածական տալ պատիւ և
ոչ գեր 'ի վերոյ քան զմարդկե-
զէն միտս համարել. ոչ կորա-
քամակ առաջի պատկերացն ան-
կեալ և 'ի նոսա խարսխեալ հաս-

տատել զյոյս մեր և զակնկալութիւն, որպէս երբեմն հեթանոսքն առնէին՝ ամենեւին զակատեալք զհետ ունայնատուր պաշտամանց : Քանզի պատկերք սրբոցն թէպէտ և գործածք մարդկեղէն հնարից և ճարտարութեան, այլ զի զնախատիպս նոցա մեզ ՚ի յուշ ածեն, վերանան միտք մեր յաղցաւոր կենացս մինչեւ յանտրտում կայանս երջանկաց, և զկենդանագիր երեսաց նոցա երկրպագութեամբ և աղօթիւք պատուասիրեմք, որպէս որ զսիրելոյ բարեկամին անմոռաց զյիշատակն պահել ցանկացեալ, դիմաց կերպարանաց նորա և հանդերձիցն իսկ շուք դնէ : Այս պատուիրանք են սրբոյ եկեղեցւոյ, զոր և աշխարհագումար նիկիականն երկրորդ սիւն հողոստահմանեալ կարգեաց : Ասացաք

Եթէ պատկերացն պատիւ 'ի նախատիպ անդր նոցա 'ի վեր ելանեն . զի ոչ զպատկերս՝ այլ զսուրբս փառաւորեմք . զարտասուս վասն նոցա հեղումք , պաղատանս առ 'ի նոցանէ պաղատիմք , և զբարեխօսուած իւն խրնդրեմք ոչ զերանգ երանգ դունօցն , այլ զերանեալ և զփառաւորեալ սրբոց : Օ այս ոչ կուպարիշտ պաշտամունս համարեցին նորադանդք , մի լիցի . այլ պաշտօն ճշմարտին Վստուծոյ որ մեծ և սքանչելի է 'ի սուրբս իւր . զնոսա խողովակս Վստուծոյ շնորհացն եցոյց մեզ եկեղեցի , և յօրդոր մատոյց՝ զնոյն կերպարան քաղաքավարութեան բերել յանձին , զի նոցա յարկակիցք և բնակակիցք արժանասցուք լինել , միաձայն զամենատէրն փառաւորելով :

Եւ այց տես ինձ եթէ զիանդ

նորաձայն ուսմանցն վարդապետք
 աղաղակեն , զի « Հոգի է Մը-
 տուած , և երկրպագուաց նորա
 պարտ է հոգւով և ճշմարտու-
 թեամբ երկիրպագանել , » և
 զի աւետարանագիր խրատք են
 այսոքիկ , քան զորս եթէ առա-
 ւել ինչ ոք քարոզեսցէ , նզովեալ
 լիցի , թէպէտ և առաքեալ իցէ
 և կամ հրեշտակ 'ի յերկնից ի-
 ջեալ : — Մայց մեք զի զհակա-
 ոակելեացն ամենեւին կարկես-
 ցուք զբերան , առաջի արաս-
 ցուք համառօտիւ զվարդապե-
 տութիւն ընդհանուր եկեղե-
 ցւոյ :

Վատկեր յորժամ կոչիցեմք ,
 զնմանութիւն ուրուք ասեմք լի-
 նել 'ի նկարու և կամ յարձանի .
 արդ եթէ նախատիպք պատկե-
 րացն այնոցիկ և արձանաց , այս
 է՝ յորոց անուն դրոշմեալ յօ-
 թինեցան , արժանաւորք պատուոյ

իցեն, 'ի դէպ է մեծարել զայն-
 սիկ . օրինակ իմն , զառն թա-
 գաւորի զնմանութիւն երեսաց
 տեսեալ՝ մեծարեմք . և թա-
 գաւոր եթէ խելամուտ լիցի զի
 անարգէ ոք զպատկեր դիմաց
 իւրոց , ընդ սաստիկ պատժուիք
 պատուհասից զնա արկանէ :
 Վաջայայտ են անցք մեծին
 թէոզոսի բարեպարիշտ ար-
 քայի , որ զբազումս 'ի թեա-
 ղոնիկեցւոց մահու չարաւ սպան ,
 փոխանակ զի զարձանս իւր և
 զթագուհւոյն 'ի հրապարակս
 քարշեալ անարգեցին : Աւ արդ
 պատուել արժան է զպատկերս
 սրբոց , քանզի և ինքն Աստուած
 հրաման ետ Սովսիսի նմանու-
 թիւնս քերովբէից առնել . և
 Հերոնիմոս ասէ , զի տապանա-
 կին պաշտօն տանէին Հրեայք
 վասն քերովբէիցն եւեթ որ էին
 'ի վերայ նորա : Ղարձեալ յոր-

Ժամօձք մաղկատիչք հասանելին
 'ի վերայ Խորայելի, 'ի ժամանա-
 կին յորում անօրինեալ և զՎեւ
 փեղովր առնոյր 'ի պաշտօն, ա-
 սաց Լստուած ց՝ Ուսէս բարձ-
 րացուցանել զօճն պղնձի. զի
 եթէ 'ի հարուածելոցն ոք հայես-
 ցի 'ի նա, գտցէ զբժշկութիւն
 ցաւոց իւրոց: Լուաքեաց Վրիս-
 տոս զնմանութիւն երեսաց իւ-
 րոց տպաւորեալ 'ի դաստառակի
 առ Լբգարիոս, զորմէ յետկոյս
 մատենկանս արասցուք յիշատակ:
 Կոն և պատկերք երեսաց սրբոյ
 կուսին, նկարեալ որպէս աւան-
 դութիւն է 'ի հաւատացեալս 'ի
 սրբոյն Վուկայ: Լսէ և Լլսե-
 թի վարդապետ 'ի դպրութիւնս
 եկեղեցոյ պատմութեանց՝ զի 'ի
 Վանէադ կամ 'ի Կեսարիա Վի-
 լիպպեայ՝ կինն տեռատես որ
 զբժշկութիւն ցաւոց 'ի Վրիս-
 տոսէ ընկալաւ մերձեցեալ 'ի

դրօշակ հանդերձից նորա, կանգ
 նեաց “Մաջի դրաց տան իւ
 րոյ ՚ի վերայ բարձր վիմի սլառ
 կեր սղնձի՝ կնոջ, զի իջեալ է ՚ի
 ծունկս իւր, և առեալ ունի
 զձեռս իւր առաջի իւր, և ա
 ղաչէ ըստ նմանութեան նորա :
 Եւ ընդդէմ նորուն կնոջ՝ կայ
 դարձեալ պատկեր սղնձի առն
 մարդոյ՝ որ կանգնեալ և կայ՝
 արկեալ զիւրեւ մեկնոց . և կար
 կառեալ ունի զձեռն իւր կնոջն :
 Եւ ՚ի կողմանէ օտից նորա ՚ի
 վերոյ քան զհանդերձն բու
 սեալ արմատ ինչ որ օտար է
 տեսլեամբ իւրով յամենայն ար
 մատոց . և ելանէ նա մինչեւ ՚ի
 դրօշակ հանդերձի նորա . և է
 նա զեղ ամենայն ցաւոց : Մ. յո
 անդրի նմանութիւն փրկչին մե
 րոյ է, որպէս ասեն . և եկաց
 մնաց նա մինչեւ յաւուրս մեր,
 և աչօք մերովք տեսաք զնա ՚ի

ժամանակի յորժամ չորաք 'ի
 քաղաք անդր : Տայց ոչ մեծ
 ինչ է այս , յաւելու գրել Աւսե-
 բի , զոր արարին այնոքիկ որ 'ի
 Տեթանոսացն էին որ օգտեցան 'ի
 Փրկչէ անտի մերմէ . ուր զի և
 զկերպարանս նմանութեան զա-
 ուքելոցն զՊետրոսի և զՊաւ-
 զոսի և զնորուն Քրիստոսի ,
 նկարեալ նոցա դեղովք , և կան
 մինչեւ ցայսօր ժամանակի , ,
 յարձեալ և եօթներորդ ընդ-
 Տանուր ժողովն Աիկիոյ յիշա-
 տակ առնէ և զպատկերին Քրիս-
 տոսի զոր 'ի Աիկիոյիմեաց ասեն
 նկարեալ և պարգեւեալ Վամա-
 ղիելի , զորոյ գտանեմք զյիշա-
 տակ և 'ի ճառքնտիրս մեր յա-
 նուն Տեթանասի , և պատմի 'ի
 նմա եթէ քերանականս այս պատ-
 կեր կայր 'ի Տիւրիտոն 'ի տան
 առն ուրումն չրէի . և քանզի
 քրիստոսատեաց էր այրն , միա-

բանեաց ընդ իւր զբազումս 'ի
 Նրէից, և ապտակեցին և եղե-
 զամբ զգլուխ նորա հարկանէին
 և թքանէին ընդ երեսս նորա և
 այսն առնէին զնա : Յայնժամ
 բղխեաց 'ի կողիցն արիւն . և
 Նրէիցն որ զչարութեան գործն
 զայն գործեցին ահիւ ընդարմա-
 ցեալք, երթեալ ծանուցին ե-
 պիսկոպոսի քաղաքին . և նա մե-
 ծահանդէս շքով էառ զպատ-
 կերն, և հրամայեաց պատուել
 զայն երկրպագութեան պաշտա-
 մամբք : Յիշատակեն և Տեր-
 տուղիանոս և Վակտանտիոս զի
 յաւուրս ժամանակաց իւրեանց
 'ի վերայ սպասուց եկեղեցւոյ
 նկարէին հաւատացեալք զպատ-
 կերս սրբոց և Ղրիստոսի, և զի
 գոյր և յայնժամ սովորութիւն
 դնելոյ յեկեղեցիս զնմանութիւն
 խաչին Վրիստոսի :

Օ մեծ հաւաստիս ճշմարտու-

Թեան բանիցս ետուն հարք սուրբք որ կացին յառաջ քան զելս աղանդոյն պատկերամարտից, այլ 'ի բազմաց անտի մեք զսակաւուցն յիշատակեսցուք զբանս :

Երանելի հայրն մեր Վրիգոր Լուսաւորիչ . “ Փոխանակ դրօշելոց փայտից՝ զխաչն կանգնեաց 'ի մէջ տիեզերաց . զի որ սովորն էին երկիր պագանել փայտից, սովորականաւն հաւատասցեն երկիր պագանել փայտի խաչին, և որ 'ի վերայ նորա մարդադէմն իցէ պատկեր ” :

Բարսեղ . “ Օսրբոց պատկերս մեծարեմ' և պաշտեմ' յայտնապէս . քանզի առաքելական է աւանդութիւնս՝ և արհամարհել զայն չէ 'ի դէպ ” :

Լստուածաբան . “ Տեսի բազում անգամ գրեալ պատկերս զախտիցն (զՎ. բրահամուցաւոցն

բանքն ակնարկեն) և ոչ առանց արտասուաց անցի զտեսութիւնս, հաւաստի արուեստին 'ի դէմս ածեալ զպատմութիւնսն, : Մտի իսկ և այլուր . « Վիտէ և նկար լռիկ յորմ' անդր խօսել և մեծա մեծս օգտել, » :

Յուհաննէս հայրապետ իմաստասէր օճնեցի 'ի գերապանծ ճառին զոր ընդդէմ Պաւղիկեանց դրեաց . « Մհա գտաւ որոգայթ իբրեւ զվարմ' հաւորաց ձգեալ 'ի մէջ ժողովրդեան ազգի իւրոյ՝ ըմբռնել զախմարս և զպարզամիտս 'ի մարդկանէ, որք չարեաց 'ի չարիս վերացեալ ելին . 'ի պատկերամարտութենէ 'ի խաչամարտութիւն և 'ի քրիստոսատեցութիւն, և անդուստ յանաստուածութիւն և 'ի դիւանապաշտութիւն . . . Նշուողիղ և աստուածաւանդ կրօնիցն մերոց լուսաւորութեամբ նախա-

տել զմեզ յանդգնին պղծալիցն
 իւրեանց շրթամբք, կռապաշտ
 անուանելով՝ տէրունեան աղա-
 դաւ նշանապաշտութեամբ. զոր
 անխորապէս յանդեղեւուն մտաց
 առեալ մեք՝ կապեցաք զհոջակե-
 լին զայն նշան ընդ ամենայն
 նիւթս, որ և քերովքէիցն է
 սարսափելի և պատկառելի,
 զբուժիչն հոգեկանաց մերոց և
 մարմնականաց ախտից, զպակու-
 ցանող և զզարհուրեցուցիչ դի-
 ւաց: Այլ և կենդանադրեալ
 պատկերաւ մարդացելոյ բանին
 Աստուծոյ, պախարակել զմեզ
 անամօթին, յիմարեալք և խե-
 լագարեալքն յայտոցն անհաւա-
 տութենէ, զսրբոց մարդարէիցն
 դբանս ընդդէմ մեր բերելով,
 զոր առ ՚ի յանդիմանութիւն
 հեթանոսական կռամուլութեանն
 է ասացեալ. . . . Արդարեւ իսկ
 կռեմք և կոփեմք և քանդակեմք

և քերեմք՝ որովք միանգամ աստուածպաշտութեան մերոյ կատարին կարգք . զեկեղեցիս , զսեղանս , զխաչս , զպատկերս : Այլ ոչ եթէ ընդ ձեռն այնոցիկ և համապաշտօն հեթանոսացն . զինոցա մեհեանքն՝ կոոյ ընդունարանք շինեալ լինէին . իսկ եկեղեցիք՝ բարեպաշտացն տաճարք աղօթից և խնդրուածոց , և ժողովարանք որոց առ Աստուած մերձենալ կամիցին : Ար պատուէ զխաչն Վրիստոսի և զպատկերնորին , զնոյն ինքն պատուեալ լինի զՎրիստոս . նոյնպէս և թշնամանելովն զնոսա՝ ի Վրիստոս լինի մեղուցեալ թշնամանինն » :

Սուրբն Վրիգոր Վարեկացի .
 « Առնր կրկնեցի արժանապատիւ քում պատկերի * » : Ասէ

* Ի բանս գովեստից սուրբ Աստուածածնին :

և այլ ուրեք յաղագս Ստեփա-
 նոսի վանահօր եթէ «Օր-
 մոցն վերադրութիւն՝ վիմախա-
 րիսիս արձանակառոյց կերպիւ
 առկայեաց, և իբր յականց վա-
 նեաց յեռելոց՝ ճարտարագործ
 արուեստայարմար բազմատեսակ
 երփնիւ նորոգեաց, և զեզեկիէ-
 լեանն տեսլեան երևոյթ անյօդ
 էութեամբ՝ նոր նմանութեամբ՝
 իբր զգոյութիւն իրի արծար-
 ծեաց. . . Իսկ զգեղանկար ծաղ-
 կայօրինուորակ պատկերացն կեն-
 դանագիր տեսակի դեղոցն՝ զըս-
 տուերացեալ հին ամանակացն՝
 զաներևոյթն աչաց ներկայիցս՝
 իբր զառերեւոյթ յայտնի տեսա-
 կի՝ ունողաց շնչոյ և զգայութեան
 արգասաւորեաց * » :

Սուրբն Սերսէս Շնորհալի .

* Ի պատմութեան խաչին Ապարա-
 նից :

“ Եւ ՚ի դիրս ասացեալ և վասն
 սրբոց պատկերաց , եթէ ոչ ըն-
 դունին Հայք ամենեւին . և որ
 յայսոսիկ է ճշմարտութիւնն՝
 յայտնի ցուցանեմք : Ի հակա-
 ռակութենէ անտի որ ՚ի մէջ
 երկուց ազգացս է , բազում չա-
 րիս սերմանեաց սատանայ . որ-
 պէս առ ոմանս ՚ի տգէտ ժողո-
 վրդոց մերոց՝ զպատկերաց սրբոց
 զանրնդունելութիւն . որ և ՚ի
 մէնջ դսրովին այնպիսիքն . նա և
 նզովս եւս ՚ի վերայ գնեմք որք
 յանդգնին հայհոյել : Քանզի
 մեք որ զառաջնորդականն ու-
 նիմք աստիճան , ընդունիմք և
 երկրպագեմք պատկերի տնօրէ-
 նութեան փրկչին մերոյ . այլ և
 զամենայն սրբոց պատկերս ըստ
 իւրաքանչիւր կարգի պատուեմք ,
 զորս յեկեղեցիս մեր նկարա-
 գրեմք և ՚ի պատարագամա-
 տուցի հանդերձս . և պատու-

Հասեալ ըմբերանեմք զոչ ըն-
 դունողսն 'ի մերոց՝ զտղէտսն
 և զախմարս * , : Վարձեալ
 « Բստ այսմ իսկ յաղագս փրկա-
 կան պատկերին և սրբոց նորին՝
 'ի մերոց ոմանց տգիտաց հակա-
 ոակութիւն ցուցանի . և ձեր առ
 այնոսիկ գայթակղեալ՝ իբրու օ-
 լինադրութիւն 'ի մէնջ կարծե-
 լով համօրէն ազգիս : Եւ մեք
 և որ ըստ մեզ՝ այսպէս ունիմք
 և քարոզեմք , եթէ որպէս զաս-
 տուած ընկալն խաչ տեսանելով՝
 ոչ երեւելի նիւթոյն՝ այլ անե-
 րեւութիւն Մատուծոյ որ 'ի նմա ,
 զերկրպագութի մատուցանեմք ,
 այսպէս և փրկական պատկե-
 րին . ոչ նիւթոյն և դեղոցն , այլ
 Վրիստոսի՝ որ է պատկեր անե-
 րեւութիւն Մատուծոյ հօր , երկիր-
 պագանեմք նովալ : Իսկ զսրբոցն

* Ի Թղթին առ Ալէքս կայսր :

պատկերս պատուեմք և փառա-
ւորեմք՝ միջնորդ և բարեխօս առ
Լ'ստուած ունելով* , , :

Ի Շարականէ . “ Օ կենդա-
նագիր անարատ ծնողի քո արկա-
նեմք առաջի անոխակալ տէրու-
թեանդ քո , յորժամ դաս փա-
ռօք հօր դատել զթշնամին խա-
չի քո , ներեա յանցանաց մերոց
բարեխօսութեամբ մօր քո և
կուսի . աղաչեմք զքեզ տէր , պահ
պանեա զմեզ ընդ հովանեաւ
խաչի քո սուրբ , , :

* Առ կայսրն Մանուէլ :

Յ Ա. Ի Ե Լ Ո Ի Ա. Ծ

Ա.

Վրբանիսի Քերրոյի, յաղագս
պատկերամարտաց .

Ի կենսաբեր լուսոյ զարդարին ամե-
նայն արարածք, և 'ի ճառագայթ նորա
պայծառացեալ բերկրին երկինք և եր-
կիր . քանզի լոյսն ճշմարտութեան ե-
լից լուսով զամենայն տիեզերս : Փարս-
տեաց զմէգ խաւարային 'ի ստուերամած
և 'ի թանձրացեալ սրտից, և լցաւ աշ-
խարհ աստուածածանօթ վարդապետու-
թեամբ : Իսկ մթաւորական ուսմանց խո-
հալք որք չըջինն յաղջամուղջ խաւար
ընդվայրածք շաղեալք սասանին, զան-
հեթեթս պատրեն զսիրտս անմեղացն,
և մուծանեն հերձուածս յեկեղեցի :
Ոչ է արժան, ասեն, նկարս և պատ-
կերս յեկեղեցիս առնել, և բերեն վիայ-

ութիւնս 'ի հին կտակարանաց , զոր վասն կռապաշտութեան հեթանոսացն էր ասացեալ . վասն որոյ և ամբաստան լինէին մարգարէքն : Բայց մերս ոչ նմանի նոցա որ յաղագս Քրիստոսի և ընտրելոց իւրոց . և ոչ եթէ 'ի բանից ճշմարտութենէ , այլ գրոց վկայութեամբ . և ասացուք , որպէս և պատմիչք պատուիրանացն ասացին մեզ :

Քանզի պատկերաց օրինակ նախ Մովսէս արար 'ի խորանին հրամանաւն Աստուծոյ , երկուս քերորս սկիս ճախարակեայս թեաւորս մարգարէրպս 'ի վերայ քաւութեանն , յորոց միջոյ խօսեր տէրն տէրանց . զոր և առաքեալ 'ի վկայութիւն հաստատէ . “ Քերովքէքն փառաց , ասէ , որ հովանի ունէին 'ի վերայ քաւութեանն ” . որ է մեծի խորհրդոյ օրինակ : Սոյնպէս և զվարագոյրն զոր տէրն ասաց առնել նարօտով և նկարուք , և պէսպէս յօրինուածովք զարգարեալ . որ է բեհեզ և ծիրանի , կարմիր և կապուտակ . ոչ ապաքէն գեղք էին երանգք նարօտոց վարագուրին . և էին նկարք վարագուրին քերովքք : Սոյն օրինակ Սողոմոն արար 'ի տաճարին քե-

էր. 7. 5

թովբէ 'ի կիսարիս փայտէ , և պատեաց
 սակով . և ոչ միայն որ 'ի դարիւրն էին
 քերովբէն , այլ և յորման և 'ի դրունան
 և 'ի սեաման շուրջանակի գրեաց գրչաւ
 քերովբս և արմաւենիս և Թռուցեալ
 Թիթղունս : Եւ ոչ իստեաց Աստուած ,
 այլ կոչեաց զնա տաճար անուան իւրոյ :
 Եւ հողեկիր մտրգարէն Եղեկիէլ , աւ-
 սիւն զոր ետես ոչ իբրեւ զայլ ոք 'ի մար-
 գարէիցն կամ պատգամախօսք , այլ աս-
 տուածատես գուշակմամբն բարբառէր .
 ասէ , “ Եդ զնա տէր 'ի վերայ լերին
 միոյ բարձու քաղաքի , և տարաւ զնա 'ի
 ներքս . և տեսի 'ի նմա տաճար , և այր
 մի 'ի նմա ահեղ և զարմանալի , և փայ-
 լատակունք հատանէին իբրեւ 'ի պղնձոյ ,
 և կայր 'ի վերայ գրանն , և 'ի ձեռին իւ-
 ըում ունէր լար շինողաց , և ձող չափոյ ,
 և ասէ ցիս . Որդի մարդոյ , աես և 'ի միտ
 առ զամենայն ինչ որ 'ի սմա է , զի վասն
 ցուցանելոյ քեզ եկի այսր . և տեսի զա-
 ճարն նկարեալ շուրջանակի ներքոյ և ար-
 տաքոյ քերովբս և արմաւենիք՝ յատակէն
 մինչեւ ցվերնայարկան . և ոչ միայն ա-
 ճարն էր նկարեալ , այլ և սլաաշգամբն և
 գրունքն և սեղանն . և էին քերովբէն

մարդակերպք երկուս երկուս ամենեքին, և արմուէնիք 'ի մէջ երկոցունց, որ է մեծի սքանչելեաց տարացոյց ։ ։

Արդ զինչ ասիցես յաղագս սորա, ո՞վ մարդ որ հիւանդ էս մտօք, զի վասն Մովսէսի և Սողոմոնի յօրինուածով քերովբէից ասացի թէ ձեռագործք էին . իսկ զսա շինէ՞լ համարիցիս՝ զոր Աստուծոյ իւր է ցուցեալ : Ահա յայտ եղեւ զի և առաջնոցն պատկերք էին 'ի պատիւ երկրպագութեան փառաց աստուածութեան . այս 'ի հնոց գրոց ասացեալ : Եւ 'ի նորոց կտակարանաց ասէ Պաւղոս ցԱթենացիսն . Ըրջեալ և տեսեալ զպաշտամունս ձեր՝ գտի բազին մի՝ յորում գրեալ էր, անծանօթի Աստուծոյ . զոր դուք յանծանօթս սրաչտէք, էս զնոյն պատմեմ ձեզ : Միթէ Աստուած էր բազինն . բայց զի յանուն Աստուծոյ պատուէին, զնոյն և Պաւղոս վկայեաց . և մեք ոչ եթէ աստուած ճշմարիտ ասեմք զպատկերն և զնկարս, այլ յանուն Աստուծոյ նկարեմք, որպէս և երևեցաւ՝ զոր Եսայի ասէ զծնունելն, և Երեմիա զընդ մարդկան չբղէն, և Գաւիթ զչարչարանացն և զթաղ

գրք
 մատյ
 թի. 23

մանն, և Եղեկիէլ և Ովսէէ զյարուծե-
նէն, և Գանիէլ և Զաքարիա զերկրորդ
գալստենէն, և Նաւում և Մաղաքիաս
զգատատանէն: Քանզի նոքա նշանակաւ
սլատմեցին մեզ, և է որ եղեւ, և է որ
լինելոց է. և մեք զնոյն նկարեմք զոր 'ի
գիրս գրեալ է. և գիրն գեղ է և նիւթք
սլատկերաց:

Նաեւ վարդապետք եկեղեցւոյ յիշա-
տակեն վասն սլատկերաց, որպէս և Յո-
հան Արտանդինուսուլսի եպիսկոպոսն
յայն ճառի որ ասէ առ լուսաւորեալն
ասացելով, և փոքր մի յառաջ մատու-
ցեալ ասէ. Զոր օրինակ սլատկերք պղն-
ձիք թագաւորականք անշունչք են և ան-
ղգայք, ոչ զի պղնձ է, այլ վասն զի
թագաւորի սլատկեր է, և դու ըստ
այդմ օրինակի իմացիր ո՛վ հերեպիկոսդ:
Եւ գարձեալ 'ի յայն ճառի որ ասէ, ոչ
է սարտ անցանել զաստուածային գրով,
և սպա ասէ. Ոչ տեսանէք 'ի թա-
գաւորական սլատկերսն. զի 'ի վեր
անդ կայ սլատկերն և զթագաւորին ունի
գրեալն, և 'ի խոնարհ 'ի խարսխին
գրեալ են թագաւորին նահատակու-
թիւնք, սոյնպէս և 'ի մաշկսն է տեսա-

տանեւ . գրեալ է Թագաւորական պատկերն 'ի վերայ , և 'ի ստորեւն առաքինութիւնքն , յաղթութիւնք ամենայն : Ամզինչ արդեւք ասիցես զպատկեր տեառն՝ զոր աստուածային հաւատարիմ Թագաւորի Աբգարու նկարեալ յանգիման Քրիստոսի տեսութեամբ իսկ . զոր և այժմ ասեն գոլ 'ի մեծ եկեղեցւոջն Ուռհայու :

Եւ Սվերանոս եպիսկոպոս ասէ .
 “ Զոր օրինակ Թագաւորի 'ի բացէ եղելոյ , և պատկեր նորա ընու զտեղի Թագաւորին և երկիր պագանեն իշխանք և զտօնս ամսոց կատարեն , պետք հանդիպին և ռամիկք երկիրպագանեն , ոչ 'ի տախտակն հայելով այլ 'ի պատկեր Թագաւորին . ոչ 'ի բնութիւնն հային , այլ որ գրովն տպաւորեալ է . և Թէ մահկանացու Թագաւորի պատկեր այնքան զօրանայ , որչափ եւս առաւել անմահի Թագաւորին կերպարան և պատկերն , : Այդպէս իմա զոր ասեմս . զի և սոքա վարդապետք են եկեղեցւոյ . և եթէ զսոցա զիրս կամիս ուսանեւ , զնոյն պատմեն : Այսպէս և սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի՝ որ ասէ յաղթան իւրում .

«Փոխանակ դրօշերոցն փայտից զխաչն իւր կանգնեաց 'ի մէջ տիեզերաց . և զի սովոր են մարդիկ երկիրպագանել անշունչ պատկերացն մեռելոց , եղև ինքն մեռեալ պատկեր : Ի վերայ խաչին մեռաւ և անշնչացաւ՝ զի հաւատասցեն երկրբպագեւ խաչին փայտի , և որ 'ի վերայ նորա պատկերն և մարդագէմն իցէ . զի զպատկերագործն և զպատկերասէրն և զպատկերապաշտան յիւր պատկեր աստուածութեան հնազանդեցուցէ » :

Արդ եթէ մերոցս բանից ոչ հաւատայք , զգիրս պարտ է քննել և 'ի վերայ հասանել . բայց դուք 'ի գրոց այնչափ հեռի էք որպէս երկինք յերկրէ : Բազում և այլ վկայութիւնք են 'ի գրոց սրբոց . քանզի ամենայն ինչ տեսանելի է որ միտան ունին . զի ականջք լսեն և միտք իմանան . և առանց մտաց աչաց՝ մարմնոյ աչք կուրացեալ գտանին : Բայց զարմանք մի այս են՝ որ զպատգամսն ընդունիք և զիշխանն հալածէք . նշանին երկիր պագանէք , և 'ի թագաւորն քարածիգ լինիք . զխաչն պատուէք և զխաչեալն թշնամանէք : Այսպէս և Մանիքեցիքն և Մարկիանացիքն առ աչօք հա-

մարէին զՃշմարտութեամբ մարմնանալ
 փրկչին . և յորժամ տեսանեն և պատ-
 կերս դժգմնին զայրագնեալք մատու-
 ցեալ թշնամանեն . միթէ ո՞չ իցէ տե-
 սեալ զմարգարէան հերկեալ և քննեալ ,
 զի նոքա վասն կռասպաշտութեան աղա-
 ղակէին , ըստ այնմ թէ կուռք հեթանո-
 սաց դեւք են . բայց ոչ ուրեք գտանեմք
 դրեալ եթէ սրտակերք եկեղեցւոյ կամ
 քրիստոնէից ասին դեւք . այլ զկուռցն ամ-
 բաստան լինէին : Նաեւ յեկեղեցական
 պատմութեանն ասէ՝ զոր Եւսեբի ժա-
 մանակագրի հաստատեալ է յեւթնե-
 րորդ դարութեանն , յեւթն և ՚ի տաս-
 ներորդ ճառին վասն սքանչելի նշանացն
 որ եղեն ասէ ՚ի Պեննադա քաղաքի մե-
 ծագործոցն վասն փրկչի մերոյ . « Քանզի
 զայս քաղաք յիշեցաք մեք , ասէ , ոչ
 է արժան անցանել զսորա պատմու-
 թեամբ , զի արժանի է սա յիշատակաց
 այնոցիկ որ գայցեն զինի մեր : Վասն
 կնոջն տեռատեսի որոյ բխումն արեան
 խաղացեալ ելանէր . զոր ուսաք և մեք
 ՚ի սուրբ աւետարանէն , որ բժշկեցաւ ՚ի
 ցաւոցն ՚ի փրկչէն մերմէ՝ նշան սքանչե-
 լեաց սոցա մինչեւ ցայսօր ժամանակի ,

զի առաջի դրանց տան որ կայ 'ի վերնա-
 բարձր վիժի սրատկեր սրղնձի կնոջ մարդոյ
 իջեալ 'ի ծուռագա իւր, և սփռեալ զձեռս
 իւր առաջի իւր, և աղաչէ ըստ նորա
 նմանութեանն : Եւ ընդգէմ նորուն
 դարձեալ կայ սրատկեր սրղնձի առն
 մարդոյ, որ կանգնեալ և կայ, և արկեալ
 զիւրեաւ կրկնոց, և կարկառեալ ունի
 զձեռն իւր առ կինն : Եւ 'ի կողմանէ
 ոտից նորա 'ի վերոյ քան զհանդերձն
 բուսեալ է արմատ ինչ որ օտար է տես-
 լեամբ իւրով յամենայն արմատոց, և ե-
 լանէ մինչև 'ի դրօշակ հանդերձի նորա,
 և է նա դեղ ամենայն ցաւոց : Այս ան-
 դրի նմանութիւն փրկչին մերոյ է, որ
 պէս և ասէն, և կայ մնայ մինչեւ յաւուրս
 մեր. և տեսաք մեք զնա աչօք մերովք 'ի
 ժամանակի իբրեւ չոգաք մեք 'ի քաղաքն
 յայն : Բայց ոչ ինչ է մեծ քան զայն՝ որ
 հաւատացին 'ի Քրիստոս յարանց հեթա-
 նոսաց, և նկարեցին զսրատկերան դեղով
 զՊաւղոսի և զՊետրոսի, և զնորուն իսկ
 զՔրիստոսի. և կայ մինչեւ ցայսօր ժա-
 մանակի ,, :

Եւ արդ չիցէ տեսեալ ձեր զգիրս
 զայս ով ընդեր՝ որ հակառակ կար

14
14
14

Գ. Յրբ.
7. 4

պատուիրանացն Աստուծոյ: Ընդեր ս-
սեմ, ոչ վասն ուղղափառութեան հա-
ւատոյ ասեմ ընդեր, այլ ըստ այնմ որ
ըուան ՚ի տեառնէ մերմէ, ընդեր՝ վասն ո-
րոյ եկիրդ. զի թէ ընթերցեալ է և ոչ
գիտէք, առ ձեզ կատարի բանն առաքե-
լոյն որ ասէ. «որոյ Աստուած աշխարհիս
այսորիկ կուրացոյց զսիրտս անհաւա-
տիցն՝ զի մի ծագեացի առ նոսա լուսա-
ւորութիւն աւետարանի փառացն Քրիս-
տոսի», այլովք հանգերձ: Ապա թէ
ձեր ընթերցեալ, խնդրել արժան է և
քննել, և գիտել զբարին և զչարն, և ըն-
տրել զաստուածայինն և զգիւսկանն: Եւ
զիսորդ ոչ գիտէք, զի ՚ի մեհեանս
կուոց է գրօշեալ Որմիզդ որ է Արա-
մազդ, և պոռնկութիւնք իւր և կախար-
դութիւնք. իսկ յեկեղեցիս Աստուծոյ
տեսանեմք նկարեալս զսուրբ կոյսն Աս-
տուածածինն ՚ի գիրկս իւր ունելով
զՔրիստոս՝ իբրեւ յայնժամ զարարիչն
իւր և զորդի և զտեղծիչն ամենայնի: Իսկ
՚ի մեհեանս կուոցն Անահիտ և սղծու-
թիւնք իւր և սլատիւք. իսկ յեկեղեցիս
քրիստոնէից, և յարկս վկայից Աստու-
ծոյ տեսանեմք նկարեալ զսուրբ Գրի-

11

գոր , և աստուածահաճոյ չարչարանք
 իւր և սուրբ առաքինութիւնք , և զՍաե-
 փանոս նախավկայ 'ի մէջ քարկոծչացն ,
 զերանելի և զփառաւոր կոյսն սուրբ
 զԳայիանէ զՀռոփսիմէ հանդերձ ամե-
 նայն ընկերօքն և յաղթող նահատակօքն .
 նոյնպէս և զայլ առաքինիս և զպատուա-
 կանս և զհրեշտակակրօնս՝ զորս ոչ բաւեմք
 ընդ համար անցուցանել : Իսկ 'ի մեհեանս
 Ասողիկ և Ափրոզիտէս զոր մայր ցան-
 կութեանց կոչեն ամենայն հեթանոսք ,
 և բազում՝ արբեցութիւնք նոցա և անա-
 ռակութիւնք . իսկ յեկեղեցւոյ Աստու-
 ծոյ խաջն տէրունական , և խաչակիր
 գունդք առաքելոց և մարգարէից որք
 բարձին 'ի միջոյ զամբարշտութիւն ամե-
 նեցուն , և ածին զտիեզերս յաստուած-
 պաշտութիւն , և յամօթ արարին զա-
 տանայ և զզօրսն նորա : Քանզի յեկեղե-
 ցւոյ Աստուծոյ նկարեալ զամենայն զըս-
 քանչեւագործութիւնսն Քրիստոսի զոր
 արար , որպէս և 'ի գիրսն գրեալ է ,
 որպէս և յառաջն ասացաք , զոր գու-
 չակեցին մեզ մարգարէքն՝ զծնանելն ա-
 սեմ՝ և զմկրտելն զչարչարանսն և զնաչե-
 լութիւնն , զթաղումն և զյարութիւնն ,

զհամբարձումն յերկինս . զայդ ամենայն
 նկարեն յեկեղեցիս՝ զոր գիրք սուրբ
 սրտմեն , ոչ ապաքէն գեղով գրեալ են
 զգիրսն , և զնոյն բանս գեղովք նկարեալ
 է . յեկեղեցիս 'ի գրոցն ականջք միայն
 լսեն , իսկ զնկարսն աչօք տեսանեն և
 ականջօք լսեն , և որ սրտիւքն իմանան
 և հաւատան : Ահա յայտ է զի չէ ար-
 տաքոյ գրոց սաշակել զսաակերս . և ե-
 թէ խորհրդիւ ոք քննէ , ճշմարիտ գայ ,
 և վրիպեալ գտանին հերեօիկոսք՝ որ հա-
 կառականեն և ասեն . վասն այսորիկ
 խտան համարիմ՝ զի անխօսք են և ան-
 բանք : Արդ միթէ տասանանին Աստու-
 ծոյ խօսէր , յորժամ զՌադոն բերան-
 սեալ կործանեաց , և զԱզովտոս և զԳէթ
 և զԱսկաղոնայ զքաղաք այլազգեացն
 հարուածովք , մինչեւ բողոք բարձեալ
 Ասկաղոնացիքն ասէին . « Ընդէր դարձաւ
 տասանանին Աստուծոյ Իսրայելի առ-
 մեզ՝ ասականել զմեզ և զժողովուրդս
 մեր » . միթէ խաչն Քրիստոսի խօսեցան
 որ 'ի քաղաքին զմեռեալն կենդանացոյց ,
 և հրաշափործութիւնս բազումս է ա-
 րարեալ մինչեւ յորս մեր . որ է սար-
 ծանք հրեշտակաց և փրկութիւն մարդ-

կան և արհաւիրք դիւաց : Եւ արդ զու-
 գաւորեալ շարամանին նոր պատուիրանք
 ընդ հնոյն , և մեզ վկայեն շնորհօքն
 Քրիստոսի . քանզի և զտիպս աւետա-
 րանին տեսանեմք նկարեալս , ոչ միայն
 յոսկւոյ և յարժաթոյ՝ այլ և յոսկերաց
 փղաց և կարմիր մորթով կազմեալ . և մեք
 յորժամ երկիրպագանեմք սրբոյ աւե-
 տարանի կամ համբուրեմք , ոչ եթէ
 փլին ոսկերաց մատուցանեմք զերկրպա-
 գութիւն կամ լայքային , որ յերկրե-
 բարբարոսացն եկեալ է 'ի վաճառ , այլ
 բանի փրկչին որ 'ի մագաղաթին գրեալ
 է : Այսպէս և տէրն փառաց նստեալ 'ի
 յաւանակին , և 'ի մերձենալ 'ի քաղաքն՝
 ելին ընդ առաջ ծերք և տղայք ոստովք
 ձիթենեաց և ոստովք արմաւենեաց ,
 օրհնելին , գովելին և երկիրպագանելին .
 ոչ եթէ խոյն երկիրպագանելին , այլ
 Քրիստոսի որդւոյն Աստուծոյ որ 'ի
 վերայ նորա նստեալ էր :

Այսպէս և պատկերացն երկիր պագա-
 նեւն ոչ վասն դեղոցն է , այլ վասն Քրիս-
 տոսի՝ յորոյ անունն նկարեցաւն : Արդ զինչ
 նմանութիւն է աստուածային պատուի-
 րանացն հեթանոսաց սլզմութեանն , վասն

որոյ հեթանոսք բիծս կարկատեն և հեր-
 ձուածս մուծանեն 'ի կորուստ անձանց
 և բնաւ լսողաց , զոր տալոց հատուցա-
 նելոց են զանանցական վրէժ տանջանաց
 գեհէնին՝ հանդերձ ամենայն կամակցօք .
 որում յիրաւի և 'ի դէպ ասաց երջանիկ
 մարգարէն Ովսէէ , որոց գայթակղու-
 թիւն 'ի Ճանապարհս նոցա , վասն զի
 մոլորութիւն 'ի տան Աստուծոյ անկե-
 ցին . մեւս եւս , թէ վայ որ արբուցանէ
 ընկերի իւրում հրապոյրս պղտորս . և
 արդարեւ իսկ հրասպուրանօք և խաբից
 մեղաց շաղասպատեն , որք ստերիւրեալ
 են 'ի յուղիղ հաւատոց , և հեղեալ տա-
 պալեցան 'ի յուղիղ խորհրդոց . բայց ա-
 սեմ և ոչ լուեմ . զոր օրինակ եթէ 'ի գիրս
 խնդրեալ յարկեղաց և ասասցէ զառա-
 քեալսդ տուր կամ զԵսայիդ կամ զԵ-
 րեմիա . միթէ Եսայի՞ ինքն իցէ կամ ա-
 ռաքեալ ինքնին . ոչ ասաքէն պատգամք
 աստուածայինք , ընդ նմին և բանք նոցա .
 և մէք պատկերաց նկարուք զնոսա յի-
 շեմք և զառաքողս նոցա . և ոչ ասեմք թէ
 իսկ է Աստուածն , այլ յիշողութիւնն
 Աստուծոյ և ծառայից նորա :

Եւ գրեալն էր թէ զպատկերս յեկե-

զէցիս Պապ տարաւ : Այդ ամենեցուն
 յայտնի է թէ սուտ խօսիք : Քանզի 'ի
 Հայք պատկերս որ չգիտէր առնել մին-
 չեւ ցայժմ, բայց 'ի Հոռովմոց բերէին,
 և մեր ուսմունք անտի էին . և եթէ նոքա
 չէին կորուսեալ, և քան զՊապ յառաջ
 այլ թագաւորք էին, և պատկերս և
 նկարս առնէին յեկեղեցիս յանուն Քրիս-
 տոսի . և դարձեալ զկնի Պապայ և այլ
 թագաւորք եղեն 'ի Հայս, և Հայրա-
 պետք՝ որպէս երանելին սուրբն Սահակ
 և Մեսրոպ և Եղնիկ և Արձան և Կորիւն
 և ընկերք նոցա, որ և 'ի ձեռն իսկ նոցա
 Հայոց դարու թիւն շնորհեցաւ 'ի տեառ-
 նէ Աստուծոյ . և ոչ որ 'ի նոցանէ վասն
 պատկերաց և նկարուց եկեղեցւոյ բանս
 ինչ որ արար . բայց միայն սլիղճն մոլին
 թագէոս և Եոսայի և ընգերք նոցուն,
 որ և զյոլովս ընդ իւրեանս 'ի յեա
 կացուցին, որպէս և զձեզդ . զի թէպէտ
 և առ ժամանակ մի փայլածէ կողմ հեր-
 ձուածողաց, այլ ստէս խամրի, վասն
 զի ստու թիւն խօսին . վասն զի և մեզք
 իսկ առաջին 'ի ստու թեմէն ծնան, որ-
 պէս առ Ադամաւն . քանզի ոչ եթէ իմ են
 բանքս, այլ գրոց սրբոց հնոց և նորոց

կաակարանոց . եթէ կամիք Քրիստոսի
 Աստուծոյ ծառայել և սիրել զպատուի-
 րանս նորա՝ զնոյն գիրս զորոց զանուանս
 'ի սմա գրեալ է յուզեցէք , և յորժամ
 դասնէք՝ նոքա ցուցանեն զճշմարիտ ճա-
 նապարհն Աստուծոյ : Եւ վասն պատկե-
 րացն այսչափ եւեթ բաւական լիցին որ
 միս ունին :

Իսկ զգեղոցն որ ասեն թէ սիլոճ են ,
 որք յանգիմանին յինքեանց բերանոց .
 քանզի գեղ գրոց է արջասպ և գրղ-
 ատր և կռիղ զոր և ոչ ճաշակել մար-
 թի . և նիւթ սպտակերաց կաթն և ձու ,
 զառիկ , լաժուրդ , ժանգառ , բուռկիր ,
 և այլ որ նման է սոցին . է զոր 'ի պէտս
 կերակրոցն մարթի ճաշակել և 'ի պէտս
 բժշկութեան . բայց ոչ ասեմք սիլոճ զոր
 եւ Աստուած 'ի վայելութիւն երկրի ,
 և ոչ անգոսնեմք իբրեւ զզազիր ինչ . որ
 ասէքդ եթէ հոս գայ 'ի գեղոյն . ապա
 իբրեւ այսպէս անազոք էք և հողևորք ,
 պարտ է 'ի ժամու աղօթիցն հերձուլ
 զորովայնս ձեր և եռանդմամբ ջրով
 լուանալ զաղիսգ ձեր և ապա մտանել
 յեկեղեցին : Ո՛վ չարք և անհնարին
 չարք , որք մերթ գեղոց ահոկ գնէք և

մերթ սպառկերացն և նկարուց , և ասէք
 թէ ձեռագործք են և մեզ չեն արժանի .
 նա և եկեղեցիք ձեռագործք են և կոչին
 տաճար Աստուծոյ . զոր և Պաւղոս ասէր
 առ Տիմոթէոս՝ զի գիտասցես , ասէ ,
 թէ որպէս սարա իցէ քեզ 'ի տան Աս-
 տուծոյ շրջել , որ է եկեղեցի Աստուծոյ
 կենդանւոյ . սին և հաստատութիւն
 ճշմարտութեան : Արդ առ այս զինչ
 ասիցէք , զի սա ձեռագործ է : Քանզի
 յայտնեօք զաներևոյթան ճանաչեմք . և
 գեղք և նկարք յիշողութիւն է Աստուծոյ
 և ծառայից նորա :

Ք. 113Բ.
 Գ. 15

Բայց վասն զի գուք վիտացեալք սա-
 տանայիւ և սուրբ կոչէք զանձինս և
 նմանող էք գերեզմանաց բռելոց , ապա
 սուրեմն ճշմարիտ ասաց առակողն . ասէ .
 մի կարի արդար լինիր և մի ճարտարեր ,
 զի մի թիւրեցիս . և դարձեալ ասէ .
 ծնունդ չար առ արդարս ունիցի զանձն
 իւր , որպէս և գուքդ բարձրացեալ
 սրանձայք , և անդուռն բերանով խօսիք
 զոր ինչ ոչ է սլիտոյ : Այլ մէք փութաս-
 ցուք մտանեւ յեկեղեցի Քրիստոսի 'ի
 տուէ և 'ի գիշերի , հանապազօր կան-
 իսել յաղօթս , որպէս զի կատարեսցուք

զպանդխտութեան ժամանակս , և ար-
 ժանի լիցուք ականեւ ՂԱտուած զուար-
 թագին երեսօք յաւուրն դատաստանի ,
 զի յաւիտենից բարութիւնսն հասանեւ
 կարիցեմք . զի նմա են փառք յաւի-
 տեանս , ամէն :

Յովհաննէս Սարկիսազ քահանայի,
 փասն մասանց պատուոյ, յորում և
 փասն պատկերաց ընդունելոյն
 ցոյցեալ գորպխտչիւնն .

Յանտեղիսն ճարտարագոյն և հան-
 ճարեղք յանբանութիւն, ոմանք խառ-
 նակել զպարզագոյնս յերաց և 'ի բանից,
 ոչ վեհերեն . և զզանազանութիւն ըն-
 արելեացն այնքան շփոթեն անկարգա-
 բար, մինչ զի ոչ դիպատես գոլ և ճաշ-
 կելոց յիմաստութենէ . բազում անգամ
 և զԱստուծոյն իսկ, կամ խառնակեն և
 կամ ընծայեն արարածոց . որոց ոչ
 դժուարին ինչ է զեղանելի ոմն, յանեղ
 բնութիւն Նրորդութեանն յօդել և 'ի
 կատարեալն զանկատարն . քանզի ոչ այլ
 ինչ, քան եթէ զայս օրինագրեն որ 'ի
 մարդ բնակել բանին, այլ ոչ մարդ լի-
 նել աւանդեն . և որք զժիոյ տեառն Յի-
 սուսի Քրիստոսի, յերկուս զանօրինա-
 կանսն զատուցանեն գործք և բան . զո-

մանս անխառնալի բանին , և բնու-
թեան որդւոյ Աստուծոյ , և զոմանա
ախաակրի մարդոյ , և Հնորհօք որդւոյ
սահմանէն . զբանն մարմին եղեալ ոչ
խոստովանողք , այլ 'ի մարդ բնակեալ .
որոց կատարածն եղիցի ըստ գործոց
իւրեանց :

Արդ թէպէտ և հոմանունաբար , գոյ-
ացութիւն ասի ամենայն . սակայն իսկ և
տիրապէս էութիւն , արարչականն , ըստ ու-
րում և էն , ասացի : Իսկ այլքն երկրորդք ,
և երրորդք , և որքան հեռաւորք խոստո-
վանեացին , ընդ նոսին և սպառնն և պաշ-
տօնն հարկաւորապէս մասնաւորեացի .
որպէս զի արարչական , միայն զծայրա-
գոյնն տարցի սպաշտօն և երկրպագու-
թիւն , և զամենայն բարեպաշտիկ սպ-
տուոյ՝ գեղեցկակարգ սպասաւորու-
թիւն , որքան կարողութիւն է զանազա-
նապէս լինելոյ բնութեան , վասն զի ար-
ժանաւորութեանն յոյժ գժուարին է
հանգիստել , զի մի ասացից անհնարին :
Իսկ արարեալքն զատցին 'ի կենդանի և
յանշունչ : Անշունչքն զպէտա իւրեանց
սպաշտեցեն , հանգերձ զգայական և ան-
բան կենդանեօք . քանզի ոչ վասն նոցա

է խնդիրս : Բայց կենդանին զի բաժանի
 յանբան և 'ի բանաւոր , ստորաբաժա-
 նեացուք դարձեալ զբանականն յանմար .
 մին արարեալ և 'ի մարմնաւոր . և 'ի սո-
 ցանէ նախ առաջին , զի ըստ կարգի է ,
 վասն հրեշտակաց տեսցուք , թողեալ
 զանսուրբան : Արդ նոքա թէպէտ և վե-
 հագունի քան զմարդիկ վիճակեցան և
 բնութեան և պատուոյ , սակայն պաշ-
 տօն և երկրպագութիւն առնուլ յուճե-
 քէ գրեցան : Զի Աբրահամ թէ և վասն
 հիւրասիրութեանն , ընդ առաջ ընթա-
 ցեալ երկրպագեաց . այլ միումն , որում
 արժան էր . առ որ և զբանս առնէր :
 Իսկ Ղուլտ նոյնպէս և զօտարսիրութեանն
 ընոյր կանոն , երկրպագելովն . և ոչ
 զպաշտելոյ ուրուք հատուցանէր արգա-
 րակս : Կաեւ յորժամ մատուցանել ոմն ,
 ումեմն հրեշտակի կամեցաւ զոհ . ոչ
 հաւանեալ յանձն առ , որում մատու-
 ցանէր , այլ ասէ . Տեառն մատուցիր . և
 Դաւիթ թէպէտ և զհրեշտակն ետես ,
 այլ Աստուծոյ զերկրպագութիւնն , ո-
 րում և զողջակեզսն մատուցանէր : Իսկ
 Զաքարիա և Եղեկիէլ , բնաւ և ոչ գրեալ է
 թէ երևեցելոյ սրբոցն զուարթնոց կըր-

կնեցին ծունր : Եւ Գանիէլ խոստովան
միայն զկարիս բնութեանն 'ի տագնա-
պէն լինէր Գաբրիէլի , և զառյապայսն
ուսանել զիմէր . և ոչ վասն Հեղիու
կամ Իսրայելի , կամ միոյ ուրուք 'ի տե-
սանողացն գրեալ է այսպիսի ինչ :

Այլ և յետ այսորիկ 'ի յայտնել ճշմար-
տութեանն , միթէ Պետրոս սքանչելին ,
կամ Փիլիպպոս կամ քրիստոսասէր կա-
նալքն մատուցին ինչ պաշտօն և երկր-
պագութիւն երևեցելոցն հրեշտակաց :
Եւ եթէ կենդանի և սուրբ զօրութեանցն
ոչ տուեալ է պաշտօն և երկրպագու-
թիւն , զինչ ասասցեն որք պատկեր իմն
նոցա և որակութիւնս ստեղծանեն ,
անձեւ և անորակ բնութեանցն , և պաշ-
տօնատարք լինին . ոչ ընկալաւ զայս 'ի
հարցն եկեղեցի : Բայց վասն մարդկան
գրեալ է , զի երկրպագեցին միմեանց և
սուրբքն իսկ . այլ ոչ իբրեւ Աստուծոյ .
զորոյ զպատճառն եթէ ասասցուք հա-
ւաստեալ , ոչ սխալեսցուք : Աբրահամ
երբեմն որդւոցն Քետայ , վասն ըստ
արժանի պատուելոյն զնա և ասելոյ
թէ Թագաւոր յԱստուծոյ ես 'ի միջի
մերում , յընտիրս շիրմաց մերոց Թաղեա

զմեռեալք քո , 'ի վերայ երեսաց իւրոց
 երկիրսպագանէր , զանչափ սէրն առ
 մարդիկն և զխոնարհութիւն բարուց
 ցուցանելով . միանգամայն և շնորհաշա-
 տոյց լինէր : Իսկ Յակոբ եւթն անգամ
 երկիր եպագ Եսաւայ , զի գէթ այնու
 զխատութիւն և զգառնութիւն ելբօրն
 սրտի կակղացուցեալ քաղցրացուսցէ ,
 և մոռացի զզրկումն օրհնութեանն , և
 անգրանկութեանն 'ի մտաց նորա . և
 ինքն կանամբք և մանկաւորով 'ի սատակ-
 մանէ ապրեսցի . նաև Մովսէս , ընդ ու-
 րում բերան 'ի բերան խօսեցաւ Աս-
 տուած , և ոչ տեսչեամբ քնոյ և հիաց-
 մամբ որպէս այլոց մարգարէիցն , որոյ և
 երեսքն պայծառացան փառօք տեառն ,
 որ և հաւատարիմն էր յամենայն տան
 նորա , աներոյն իւրում Մադիանացւոյ
 երկիր եպագ 'ի վերայ երեսաց իւրոց .
 զի գիտէր զայն իբրեւ մատուցեալ , և ոչ
 որպէս թէ առաւել ումէք . և զամբար-
 տաւանութեանն այտումն նախատէր այ-
 նու . և եթէ բարձրագունիցն և պատուե-
 ցելոց յԱստուծոյ առաւել ընգանի է
 խոնարհութիւն , ուսուցանէր . և Նա-
 թան մարգարէ , մարգարէին Դաւթայ

10

երկրպագէր, զիշխանութեան պատիւ
 հատուցանելով. և զսրբոցն միմեանց
 պատուազիր լինել, բարւոք գոլ և գովել-
 լի յոյժ քարոզելով. ըստ որում և ինքն
 խկ տէրն եգ օրէնս, մեծին՝ լինել ամե-
 նեցուն ծառայ և պաշտօնեայ, և առաջ-
 նոյն վերջին. զինքն յարացոյց 'ի միջի
 եզեալ և ուսումն կենդանի. երբեմն,
 եթէ եկն որդի մարգոյ, ոչ պաշտօն առ-
 նուլ այլ պաշտել. և երբեմն, ես տէրս
 և վարդապետս, եմ, ասէ, 'ի միջի ձե-
 րում իբրեւ զպաշտօնեայ, որ մտադիւրն
 ծառայեաց բազմաց ըստ մարգարէու-
 թեանն :

Արդ սոքա և այսպիսի ինչ առ 'ի
 սրբոցն կատարեալ և ասացեալ, զխտ
 հպարտութեան առողջացուցանել ա-
 խորժելով գրեցան : Բայց զգերեզմանս
 կամ զպատկերս ոմանց, թէ և սուրբք
 իցեն, պաշտել ոչ հրամայեցաք և ոք
 ցուցանել ոչ կարէ. պատուել զսուրբ
 նշխարք ոսկերաց երանելեացն, բարիոք
 սովորութեամբ և գեղեցիկ աւանդու-
 թեամբ ուսեալ է եկեղեցի. և աղաչել
 զնոսա 'ի բարեխօսութիւնս առ տէրն իւ-
 րեանց : Այլ փոխանակել զնոսա ընդ

փրկչին և տեառն , անորբուծիւն է .
 և ոչ ինքեանքն վկայքն ճշմարտութեան
 յանձն առնուն , և ներեն զանպատուու-
 թիւնն և զթշնամանս . զի այսպէս արդա-
 բեւ վարկանին զաստուածացուցանելն .
 որպէս ընթեռնումք յերկրորդ գիրսն .
 Ղուկայ , վասն Պաւղոսի և Բառնաբայ
 'ի Լիւսորացոց քաղաքին , զպատուե-
 լեացն և զլաւաց . արժան է իմանալ և
 որոշել զզանազանութիւն , աննենդ և
 աջողակ մտօք՝ և ըստ իրաւանց զպա-
 տիւն տալ , զի մի 'ի տգիտութենէ փա-
 սեալք , անզուգութիւն և աննմանու-
 թիւն և այլայլութիւն , 'ի զուգութեան
 և 'ի նմանութեան և 'ի նոյնութեան ե-
 րևեցուցանել աղճատիցիմք . այս ինքն
 առանց ընտրութեան և իմաստութեան
 զմեծ գործ բարեպաշտութեանն վճա-
 րել կարծելով , զանբաղդատական սպ-
 տիւ աստուածութեանն ծառայից նորա ,
 կամ ումք յարարածոցս տայցեմք . և ոչ
 զարարիչն եւեթ , այլ և զծառայս նորա
 պատուել կարծելովն՝ արամեցուցանի-
 ցեմք : Չայս ասելով , ոչ զսրբոցն սպախ-
 կամիմ փոքրկացուցանել . քաւ լիցի . զի
 լուայ 'ի տեառնէ զասելն առ սիրելիսն

համ
Ժ, 16

իւր, թէ որ զձեզ անարգէ, զիս անարգէ .
և որ զիս անարգէ, զառաքիչն իմ անար-
գէ . այլ զովանց պատկերապաշտաց չար
մնասամտութիւն, և սխալանս կամիմ
զգատացուցանել :

Արդ 'ի պատուելեացն է ինչ որ վասն
ինքեան է պատուելի, որպէս նոյն ինքն
Աստուած . զի ըստ բնութեան ունի
զանճառելի և զանխմանալի պատիւն .
զորոյ պաշտօն և զպատիւ ոչ վայել է
տալ ումեք . և է ինչ վասն այլոյ, որպէս
տէրուհական և սուրբ նշան խաչին . քան
զի ինքն ըստ ինքեան, 'ի սկզբանն՝ տան-
ջանարան և մահու գործի, և ոչ անօթ
երկրպագելի է : Եւ վասն զի բանն ա-
րարիչ, մարմնով չարչարեցաւ 'ի նմա,
որով ազատեցաք 'ի կրկնատեսակ մա-
հուցն . երկրպագեմք նմա յազազս պատ-
ճառին, զանպատմելի շնորհացն երախ-
տիս փրկչին մերոյ նովաւ յիշատա-
կեալ 'ի խորհուրդս և 'ի գէմս . երկրպա-
գեմք առաջի նորա, և թագաւորականի
սրբոյ երրորդութեանն . գոհանալով զհօ-
րէն փառաց զի այնքան սիրեաց զմեզ,
մինչէւ զորդին իւր միածին ետ նովաւ .
իսկ նա մատոյց զինքն պատարագ անու-

չից հօր իւրում 'ի ձեռն յաւխտենականի
հողւոյն , ըստ Պաւղոսի ձայնին , փոխա-
նակ մեր և վասն մեր մեռանելով :

Իսկ զի յաղագս չարչարանաց տեառն
իւրեանց չարչարեցան ընտրեալքն Աս-
տուծոյ , վկայարանօք և յիշատակօք սպյ-
ծառապէս մեծարեմք զնոսա 'ի փառս
տեառն և 'ի փրկութիւն եկեղեցւոյ . և
այս յայանի ունի զսլատճառն , սլարծիմք
ազգակցօքն . նոցայովքն բերկրիմք ա-
րեամբ . զզօրացուցիչն փառաւորեմք ,
տանջանացն սատմութեամբք հեշտա-
նամք . առ տէր մեր զմտերմութիւնն
ցուցանեմք , զծառայս նորա սատուե-
լով . մասնաւորիմք նահատակութեանցն
'ի ձեռն սիրոյն և աշխատութեան . ըզ-
հրահանգս առ 'ի նոցանէ վարդապետիմք
բարեպաշտութեանն . Քրիստոսի՝ յոս-
կերս նոցա երկիրպագանեմք , բնու-
թեանս օգնել աղաչեմք , զսպաստանսն
փոխ տալ , մտղթանօք զարարիչն հաշտե-
ցուցանել , գլորելոցս ձեռն տալ և կանգ-
նել . համարձակութիւն հայցել ամաչե-
լոցս և տկարութեան զօրութիւն , դան-
դաղանաց և լքման , ջիւս և կազգուրու-
թիւն . բժշկութիւն իշխանականին 'ի

վիշապին խածմանէ . չարեաց և չարին
 ընդդիմահացութիւն . է երբէք զի և հար-
 հաւորաց պիտոյից անկարօտութիւն . և
 14 էթէ այլ ինչ շուրջ անգէլոց , դժնդա-
 հութեանց , զհանդարտութիւն և զվերբ-
 հութիւն . և բիւրս գտանել առ 'ի տեառ-
 նէ բարութիւնս . վասն նոցա և խնդրոց
 նոցա ժողովիմք : Նոյնպէս և յորժամ
 զկենդանագրութիւն սրատկերի նոցա
 տեսանեմք յեկեղեցիս և 'ի վկայարանս
 երկրպագելով Աստուծոյ , զճգնութիւն
 նոցա միջնորդ և օժանդակ մեզ , առ նոյն
 ինքն մատչել առնումք . աղաչել նորօք ,
 որոց գծագրութիւնն և ոչ էթէ գու-
 նովք երանգոյն , կամ զինչ նիւթովք և
 իցէ , զտէր մեր և զԱստուած 'ի հաշտու-
 թիւն ածել . . .

Լսեմ զոմանց առ Եւքսինոս ծովու
 եղերբն Պոնտացոց , թէ աստուածա-
 ցուցին զնշան խաչին , զնոյն ինքն զխա-
 չեալն մեծապէս անդիտանալով . և ազ-
 ճատանաց իմն համբաւ է զնոցանէ , խըն-
 ճոյս և խաղս և արբեցութիւնս , լիս ա-
 նառահութեամբ և զեղևութեամբ , այլ
 և զինուք որմղգապէս խաղս հանդերձ
 արեամբ և ստանութեամբ յամսատօնս

կատարեն . և զարմացայ ընդ խորա-
 ժանդուծիւն Բեւիարայ թէ զիարդ
 հնարեցաւ ընդ բարձչի և կորուսչի
 հեթանոսութեան ուսման և աւանդու-
 թեան , խառնել զհեթանոսութիւն . և
 զտաւրացոցն կամ զլակոնացւոցն մարդա-
 խանձութիւն , 'ի հեզութեան վարդապե-
 տութիւնն մեր յամենապարկեշտ՝ սպրդ-
 դեալ 'ի ներքս եմոյժ , և յանուն Քրիս-
 տոսի զատելին նմա գործեն . ըստ Դե-
 մետրի և Ափրոզիտեայ , ամաչեմ ասել ,
 խորհրդաածնս կատարեն . և զԱտախնի ,
 այսինքն Դիւռոյնիսեայ կիրան և գոր-
 ծըս , իբր օրինօք հաստատեալ ունին ,
 այնր կողման բնակիչք . արձակեցաւ
 ստուգապէս վիշապն , և քարչէ ստորեւ
 զաստեղս . ժամանակ յայտնութեան որ-
 դւոյն կորստեան և անօրէնութեան մար-
 դոյն , որպէս թուի , մերձեցաւ , որում
 յօլովս ըստ վկայելոյ գրոց , տեսանեմք
 նշանս :

Բայց զի արտաքս այժմու բանիս և
 գործոյ մեծի է , լռեսցուք . և 'ի կարգ
 բանիս երթիցուք : Երկնչիմ՝ զառաւե-
 լութիւն սիրոյ սլատկերագործութեանն,
 գուցէ 'ի բանաարկուին խաբութենէ ,

արտաքոյ իրաւացւոյն , որպէս ահա ճա-
 ուեցաւ , վասն ոմանց հիւսիսականաց
 մարդոց անգանկցին . քանզի սովորու-
 թիւն , յամուսն 'ի բարս գտեալ , 'ի բնու-
 թեան անգանի կարգ , և տայ խորհիւ օ-
 տարոտիս իմն և այլանդակ . որպէս բա-
 րիոքն զսու ինքն անգագոյնսն . վասն զի
 և կռոցն սլաշտօն , ոչ մերկ ընդ մերկ վաղ-
 վաղակի 'ի ներքս եմուտ յաշխարհ , այլ
 ըստ որում գրեալն է , տարաժամ սգով
 թաղծեալ հայր , վաղամեռիկ որդւոյն
 արար պատկեր . և ոմանք 'ի թագաւո-
 րաց նախնեաց փառամոլութեանն ախ-
 տիւ գերեալք , ըստ քաղաքաց առնա-
 պատկերս զիւրեանց , 'ի վերայ սեանց
 բարձրագունից և 'ի նշանաւոր տեղիս
 բարձանց տային կանգնել հրամայելով
 պատուէլ ներբողենիւք . երբեմն և նուի-
 րօք խնկոց , և տերևովք ոստախիտ ծա-
 ոց . և յայնմանէ և յայսպիսի անպա-
 տեհ և անկարգ սովորութենէ եկին մար-
 դիկ 'ի պաշտօն դից և զիւցազանցն ա-
 նուանելոց . յոր հայեցեալ անճառելի
 և անհաս Աստուծոյ իմաստութեանն ,
 պատուէր տայր Մովսէսիւ տանն Իս-
 րայելի , մի ամենևին պատկեր ինչ զուրուք

գնէլ 'ի քաղաքս իւրեանց կամ նկարել յորմնս տանցն . թէպէտ և զերկուս քերորէսն ոսկիս վասն այլոյ խորհրդոյ ծայրագունի հրամայեաց առնել և կանգնել առ տասանակաւն . զի թէ զստակեր օձին պաշտեաց իսրայէլ, զոր և Նեեսթասնուանեցին, յիրաւի զգուշացուցանէր զնոսս տէր 'ի ձեռագործ պատկերաց : Բայց մեզ զսրբոցն պատկերս, ըստ որում ասացաւք վերագոյն, չափով սրբութեանն և յաղագս պատճառին պատուել 'ի գովեստ Աստուծոյ, և 'ի յիշատակ քաջութեան նոցա, այլ ոչ արտաքոյ սահմանին հեղուլ մտօք : Իսկ զտուեալսն 'ի տեառնէ զիւրն անպարագրութեան ամենասուրբ և աստուածային պատկեր բարեպաշտին Արգարու երկրք պագել որպէս նմին ինքեան մարմնացելոյ բանին . և զնոյն նկարեալս յեկեղեցիս և 'ի մարդկանէ տեսանելով և երկրք պագելով, Քրիստոսի անգանել առաջի և աղաչել վասն փրկութեան, զայն որ 'ի չափ և 'ի նմանութիւն ծառայի, վասն ծառայից գալ, անչափ խոնարհութեամբ արժանի արար . այլ զսրբոյ և զԱստուածածնի կուսին ամենաշնորհ պատկեր .

զոտեալն որպէս ասի հաստատութեամբ,
 խնդրողացն զայն երանելի առաքելոցն,
 առաւել ամենեցուն սրբոցն համարել. և
 երկրպագութեամբ որպէս զծօր տեառն
 զախալ պատկերի, ազաչելով լինել բա-
 րեխօս վասն մեր, առ որ մարմնացաւն 'ի
 նմանէ, վասն թշուառութեան մերոյս
 բնութեան, և առ ծնող բանին և միած-
 նին որդւոյ, որ առաքեացն զնա, 'ի
 խնդիր մոլորելոյ բնութեան մարդկու-
 թեանս, և առ հոգին սուրբ, որ աւետա-
 րանեցաւ նմա 'ի Գաբրիէլէ 'ի սպաս և
 'ի յարգարումն անճառելի մարմնաւորու-
 թեանն բանին Աստուծոյ:

Արդ ցուցաւ ասացելովքդ, թէ այլ
 պատիւ այնր որ ըստ բնութեան ունի
 զանզուգական փառսն, և զճշմարիտ
 թագաւորութիւն, որ է երանելին և
 միայն հզօր, և այլ պատիւ առ 'ի նմանէն
 եղելոց. և 'ի նոսա դարձեալ զանազա-
 նութիւն, որպէս բնութեանց և պատուոյ
 է արժան. և թէ զիւրդ զսուրբ ոսկերս
 նոցա պատուեսցուք. և կամ թէ զորս ար-
 ժան է ընդունել կենդանագրութիւնս
 և զորս ոչ. և եթէ որպիսի զանազանու-
 թիւն ընգալելոցն է. և վասն տերունա-

կան սլառակերին մտածութեան և սրբոյ
 Աստուածածնին, և վասն այդոյիկ շատ
 լիցի այդքան :

Բայց կարևոր համարիմ յիշել և վասն
 որոյ բազում անգամ կրեն 'ի միմեանց
 մարդիկ երկրպագութիւն • զի միոք բա-
 զում անգամ 'ի քնին մտեալ, խնդրեն
 վասն այսր • և եթէ արժան իցէ կամ ոչ,
 համարձակապէս առնել վճիռ, կալան •
 բայց ինձ այսպէս բարիոք դու թուի • զի
 թէ էր արդեւք հնար, ոչ այլ ումեք եր-
 կրրպագել, բայց Աստուծոյ միայն, հա-
 ճեալ եմ յոյժ : Այլ վասն զի տեսա-
 նեմ հին զիրացդ սլառմութիւն, որպէս
 ցուցաւ, և անհնարագոյն զխափանումն,
 յաւերջուք զայս • եթէ իմաստութեամբ
 սլարախմբ և զգործն, և զիրացն քննու-
 թիւն առնել • և է իսկ այնպէս, զի Աստու-
 ծոյ որպէս միայնեոյ և արարչի և թագաւո-
 րի մեծի, ամենայնի սլառճառի և սլառ-
 ճառաց արարչագործի, նախախնամողի
 և կրողի զամենայն, զսլաշտօնն և զեր-
 կրրպագութիւնն առանձնակ մատու-
 ցանել, որպէս արարած արարչի • զի
 զայլ ամենայն բարութիւնն որ առ մեզ
 և վասն մեր թողից • յորս ոչ կար է ումեք

ըստ արժանւոյն , հուպ երթալ և ոչ
 ճառել . իսկ իշխանաց ազգակցաց ո-
 մանց , իբր բռնաւորաց առ երկիւղի ,
 զոր ոչ ընդունիմ հաւանել , և այլոց որ-
 պէս երախտաւորաց կամ պատիւ ինչ ու-
 նողաց , կիսոց վասն սիրոյ և մտերմու-
 թեան . և գարձեալ ոմանց , վասն զԱս-
 տուած յինքեանս ունելոյ , զոր մանա-
 ւանդ գովեմ , ըստ որում և Նաբուգո-
 դոնոսորն երկրպագէր Դանիելի . 'ի սոյն
 յարի , և որ առ խոնարհութեան գովե-
 լոյ , յաղագս Քրիստոսի երկրպագէ եղ-
 բորն . արդ 'ի փառս Աստուծոյ եղեալ
 ամենայնդ , և առանց մնաս ինչ ունել
 յամենայն աստուածայինսն , և յիրս ա-
 ռաքինութեան , հաճելի է : Իսկ եթէ
 առ երկիւղի տանջանաց , կամ ուրանման
 յաղագս կրօնից մերոյ , կամ պաշտաման
 բարեպաշտութեան , նախապատիւ զնո-
 ախն արարեալ և զայն առնիցէ . ընդ՝ առ
 Աստուած մահուչափ մեղուցելոցն դա-
 տաստանաւ է : Տեսանեմ և այլ ինչ , ոչ
 հեռի յայսմանէ ողբոց արժանի իրս ,
 զի թղթոց բռնաւորաց և անշունչ պատ-
 կերաց նոցա , սուտակասպասութեան
 աղագաւ , իսկ երբեմն և առ ասի ան-

գեալ երկիր պագանեն . բայց մեր ամե-
 նայն ինչ պարկեշտութեամբ , և ըստ
 կարգի լինիցի , որպէս զի ամաչեացէ աշ-
 խարհ 'ի գնացից մերոց . և հայելով 'ի
 գործս մեր բարիս , փառաւորեսցեն
 զհայր մեր որ յերկինս ընդ որդւոյ իւ-
 րում միածնի և ընդ հոգւոյ իւրում սրբ-
 բոյ , սյժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւի-
 տենից , ամէն :

Դաստառակն Քրիստոսի առաքեալ
առ Արգարիոս .

Որովէս յամենայն եկեղեցեացն հնոց
սլատմութիւնս , առաւելագոյն իմն օրի-
նակաւ 'ի մերումն բազում ընծայութիւնք
են 'ի հաւատիս բարեխօսութեան սրբոց
և զնշխարս հոցա մեծարելոյ և զսլատ-
կերսն յարգելոյ : Բայց որ սանձալին է
և փառս մերոյ եկեղեցւոյ սլատմու-
թեանցն յաճախէ , այն իսկ է զի առաջին
տերունական սատկեր նախ առաջին 'ի
մերում աշխարհիս երևէր , անձեռագործ
հրաշանկար դաստառակն Քրիստոսի ,
զոր փրկագործ տէրն առ նախկին հաւա-
տացեալ իշխողն Աբգարիոս սիրալիր թղթ
թով յղարկէր . զորոյ զգիարգն կարգես-
ցուք աստէն համառօտիւ , յեկեղեցւոյ
սլատմութեանցն ճշգրտելով և 'ի մերոց
սլատմացն և 'ի յայամաւուրացն և 'ի
ճառընտրաց բանից :

Աբգար Արշամայ յԱրշակունեացն

տոհմէ Հայոց Թագաւոր՝ առ ՚ի չքմեղս
 յամբաստանուածեանցն լինել որովք զնա
 սարտաւոր յաչս Աւգոստեայ Կեսարու
 խորհէր առնել Հերովդէս, արս հաւատա-
 րինս յիւրոց անախ առ Մարինոս հռով-
 մայեցւոց կուսակալն ՚ի Պաղեստին առա-
 քեաց : Եւ իբրեւ նոցա զգործ սպասու
 իւրեանց կատարեալ դարձ առ Աբգարիոս
 առնէին, լուան զլուր սքանչելեաց կենա-
 րար փրկչին և դնացին տեսանել զբժիշկն
 աստացելոց և զտէրն փառաց խոնարհեալ
 ՚ի մարգկային նուաստուածիւն, և Թագա-
 ւորին իւրեանց սլատմէին զամենայն մի-
 ըստ միտջէ, որչափ ինչ լուան և տեսին յԵ-
 րուսաղէմացւոց աշխարհին : Եւ Աբգա-
 րիոս Թագաւոր Թէպէա և զհետ սնո-
 տեացն սաշտաման ցնորեալ դանդաչէր,
 այլ յԱստուծոյ շնորհացն լուսաւորեալ
 աղաղակեաց եթէ արգարեւ նա ինքն է որ
 զի Աստուծոյ բարձրելոյ, և քանզի ասի-
 ակ և հիւանդութեան ՚ի բազում ամաց
 հետէ տաղնապէր, և ՚ի բժշկացն ասա-
 րելոյ ոչ ինչ էր օգտեալ, զբժշկապեան
 խորհեցաւ աղերսխեք սաղատել՝ և յաս-
 տուածագործ ձեռացն զասպքինուածիւն
 ցաւոցն մաղթել : Եւ զի ՚ի բանից սուր-

հանդակացն իւրոց խելամուտ եղեւ եթէ
 Հրէիցն ժողովուրդ տխութեամբ էր ընդ
 փրկչին, և զի 'ի մահ իսկ ածել զնա խոր-
 հէին, գրեաց առ նա և աղաչէր զհաւա-
 տագրուժ և զտիրանենդ ժողովուրդն
 թողեալ՝ յիւր քաղաքն յԵդեսիա Կալ, և
 զարժանին ընդունել սրատիւ մեծարա-
 նաց. « գրեցի, ասէ, աղաչել զքեզ,
 զի աշխատ լիցիս և եկեսցես առ իս, և
 բժշկեսցես զհիւանդութիւնս զոր ունիմ
 ես », : Եւ իբրեւ զողջոյն մեծարանացն
 նորա և զթուղթ հաւատոցն՝ Անանէ և
 ընկերք նորա յարմաւենեացն առուր առ
 Տէրն մատուցանէին, որ յաղթանակաւ
 դայր մտանէր յԵրուսաղէմ՝ զփրկագործ
 անօրէնութեանցն ճառս անթերի 'ի կա-
 տարումն ածել, զուարթանայր իմն յան-
 տրամական իւրում էութեան աստուա-
 ծեղէն բնութիւնն, զհեթանոսացն դար-
 ձի և զհաւատոց նախընծայ երախայ-
 րեացն արդիւնս տեսեալ, վասն որոյ և
 աղաղակէր եթէ « Եհաս ժամ զի վա-
 ռաւորեսցի որդի մարդոյ » :

Հաւատոց էր արգարեւ մերոյ թա-
 գաւորին հրաւերն. այլ Յիսուսի չէր
 մարթ՝ որ ոչ ուրեք առաքեցաւ բայց առ

ոչնարս կորուսեալս տանն Իսրայելի ,
 'ի հեթանոսաց աշխարհն տարագէմ եր-
 թալ . վասն որոյ և Թովմայի առաքելոյ
 հրամայեաց գրել սրատասխանի առ Աբ-
 գարիոս , յորում զհաւատս նորա 'ի գո-
 վել առեալ զի ոչ տեսեալ և հաւատաց ,
 և զի արժան էր նմա մի ինչ պակաս թո-
 ղուլ որոց վասն առաքեցաւ , խոստանայր
 զի 'ի համբառնալն յերկրէ առաքեսցէ
 զմի ոմն յիւրոց աշակերտելոցն , զի զցաւս
 նորա բարձցէ և ամենեցուն կեանս շնոր-
 հեսցէ :

Բայց քանզի յառաջագոյն կասկածք
 'ի միտս անկանէին Աբգարու զի ոչ կա-
 մեսցի նա գալ առ ինքն , վասն որոյ և
 զպատկերագործ զոմն ճարտար ընդ Ա-
 նանէի առաքելր , գէթ զկենդանագրու-
 թիւն փրկչական երեսացն ընդունել :
 Եւ իբրեւ պատկերագործն զանփառա-
 սեր վարս Քրիստոսի տեսեալ , գաղտուկ
 առ 'ի նմանէ 'ի հնարս հայթայթանաց
 մտանէր ստուերագրել զնմանութիւն ե-
 րեսաց կերպարանացն նորա , և ոչ լինէր
 գամագիւտ , ամենատես ակն փրկողին
 զՃիգն նորա տեսեալ , առնոյր 'ի ձեռացն
 զպատուան , և 'ի վերայ երեսացն եգեալ :

տալաւորէր 'ի նմա զկերպարանս իւրոց
երեսացն , և տու լցեալն հաւատովք Աբ-
գարիոս թագաւոր առաքէր :

Յոյժ բերկրեցաւ ընդ այն պարգեւ
հայոց թագաւորն , և վերաւոր անձամբ
զվրկչին անունն յեզլեղելով , անկաւ ա-
ռաջի պատկերի նորա , և որպէս 'ի Յայսմ-
աւուրան գրի , թեթեւացաւ յուրկու-
թեանն խօթութենէ , թէպէտ և հետք
ինչ ախտին դեռ եւս մնային 'ի վերայ
մարմնոյն : Բայց ապա յետ համբառնա-
լոյ փրկչին , թովմաս առաքեալ զԹա-
դէոս 'ի հայոց աշխարհն առաքեաց՝ դե-
րեւ 'ի հնազանդութիւն աւետարանին
պատգամաց զմերոյ ազգին զժողովուրդ ,
և զիշխողն Աբգարիոս յիւրոց ցաւոցն
բժշկեւ . զոր և արար իսկ նա և կատա-
րեաց , որպէս պատմէ Խորոնեցի 'ի Ղե-
րուբնայ յեդեսացւոյ դարէն ուսեալ , և
Եւսեբի յԵկեղեցւոյ պատմութեանն , և
այլք բազումք 'ի հնոցն և 'ի նորոց :

Եւ իբրեւ Թագէոս առաքեալ յԵդե-
սացւոյ քաղաքն Եհաս , շինեաց եկեղեցի
հոյակապ նախ քան զամենայն առա-
քեալս , և եդ անդէն զանձեռագործ
պատկեր փրկչական երեսացն , յորմէ և

բժշկութիւնք բազմասրատիկք լինելին 'ի
 հաւատոս սքանչելեաց հայաստան ժողո-
 վըրդեան : Եւ քանզի 'ի վերայ դրանն
 Եդեսիոյ՝ անդստին 'ի վաղնջուց ժամա-
 նակաց եդեալ կայր առնասրատիկեր նմա-
 նութիւն ունայնատուր օրինացն , հրա-
 մայեաց բարեսրարիշտ Թագաւորն Աբ-
 դարիոս կործանել զպատկերն , և զանձե-
 ռագործն փոխանակ այնորիկ գնել դաս-
 տառակ , զի որք 'ի քաղաքն մտանիցեն ,
 երկրպագութեան սաշտամամբք մեծա-
 րեացեն զնա : Այլ իբրեւ զկնի մահուանն
 Աբգարու , Անանուն որդի նորա արհա-
 մարհեալ զՔրիստոսի հաւատոցն ուղ-
 զութիւն , և միւսանգամ սաշտօնատար
 լինել կռոց հրամայէր և զփրկականն
 պատկեր անհետ 'ի միջոյ բառնալ , սուրբ
 հայրապետն Ագդէ՝ առեալ ընդ իւր զբա-
 զումս 'ի հաւատացելոց , 'ի մթան գիշե-
 րի երթայր 'ի տեղին , և ծածկէր 'ի
 սարսպի անդ զպատկերն , զի մի լիցի յան-
 արգութիւն և յարհամարհանս հեթա-
 նոսաց : Եւ եկաց մնաց Թաքուն առ 'ի
 մարդկանէ զամս բազումս , մինչեւ վերըս-
 տին սրայծառացան հաւատք քրիստո-
 նէութեան յԵդեսիա . և քանզի եդեալ

էին նոքա 'ի մտի եթէ յանհնարիցն է
 թշնամեաց ոտնկալու 'ի քաղաքն իւրեանց
 լինեւ, ցորչափ առ իւրեանս զտեսիլ կեր-
 պարանացն Յիսուսի ունիցին, 'ի վեցե-
 րորդ դարու խոսրով Պարսից թագաւոր
 կամեցաւ նկուռն առնել զնոսա, և 'ի սնո-
 ւի պարծանացն լռեցուցանել զբերանս
 նոցա: Խաղաց գնաց զօրու ծանու 'ի
 վերայ քաղաքին, և 'ի նեղ արկեալ՝ ըզ-
 բնակիչսն զամենեսին 'ի տագնապի կա-
 ցուցանէր: Եւ տեսանէր տեսիլ Եւլալիոս
 եպիսկոպոս քաղաքին, զի տիկին ոմն մե-
 ծարոյ և լի փառօք երեւէր նմա 'ի քուն,
 և հրաման տայր հանել 'ի սարսպէ ան-
 տի զպատկեր երեսաց փրկչին. « Յայն-
 ժամ, ասէ, ամօթահար նկուռն լիցին
 թշնամիք առաջի աստուածեղէն զօրու-
 թեանն »:

Հիացաւ զարմացաւ եպիսկոպոսն, և
 լի եղեալ խնդութեամբ, երթայր տե-
 սանել զվայրն որպէս երեւեցաւ նմա 'ի
 տեսլեան. 'ի բաց առնոյր զքարինան, և
 գտեալ զգանձն պատուական, անկանէր
 'ի վերայ երեսաց իւրոց արտասուօք, և
 միաձայն ընդ ամենայն ժողովրդեան փա-
 ռաւոր առնէին զԱստուած: Ապա 'ի

ձեռս իւր զայն առեալ, ելանէր եպիս-
կոսոսն 'ի վերայ պարսպին, ուստի ճամ-
բարք թշնամեացն երեւէին, և որոց խա-
րոյկս սլափաւտեալ բորբոքեալ էր՝ հրոյ
ճարակ տալ զքաղաքն ամենայն. և ահա
հողմն սաստիկ զհրոյն բռնութիւնն ա-
ծեալ կուտէր 'ի բանակն թշնամեաց, և
փախստեայ խուճապեցուցանէր զնոսս
մինչեւ յաշխարհն իւրեանց :

Լու եղեն իրք սքանչելեաց անձեռա-
գործ սրատկերին, և յամենայն աշխարհաց
խուռն գիմէին հաւատացեալք մեծարել
զնա. վասն որոյ և Ռոմանոս Բիւզան-
դացոց թագաւորն՝ 'ի մայր քաղաքացն
իւրոց կամեր ածել. և թէպէտ ընդդէմ
դարձան նմա Եգեւացիք, և խնդրէին
իսկ բռնութեամբ խափանեալ արգելու
զգործն, այլ ոչ կարացեալ ընդդէմ դառ-
նալ մեծասաստ իշխանութեան նորա,
յարտասուս հարեալ լային անմխիթար :
Անդ 'ի Բիւզանդիոն յԱստուածայինն
կոչեցեալ Խմաստութեան տաճար տա-
րեալ հանգուցին զցանկալին աւանդ .
զոր ապա յերկոտասան դարուն կայսրն
Բալէոլոգ Կանաակուզենոս իբրեւ 'ի
պարգեւի մասին շնորհեաց լէոնարտոսի

Գենուացւոյ, փոխանակ զի արուժեամբք
քաջութեան զերծոյց զԲիւզանդացւոցն
Թագաւորութիւն 'ի Սարակինոսաց մար-
տէն • և կայ անգէն 'ի Գենուա մինչեւ
ցայսօր ժամանակի * :

* Չանձեռագործ դատաւակին Քրիս-
տոսի զհանգամանս՝ գտցեն խնդրողք լի-
ուլի 'ի գիրան Սուրբ Դասփատա՛ կոչե-
ցեալ, գրոշմեալ 'ի տպարանի մեծարգոյ
Մխիթարեանց 'ի Վեննա :

Պատկեր Տիրամօրն 'ի Հոգեաց
վանս .

Երկրորդ յետ անձեռագործ դաստա-
ռակին Քրիստոսի և առաջին պատկեր
երեսաց կուսամօր Աստուածածնին բե-
րաւ առ մեզ 'ի Բարթուղիմեայ առա-
քելոյ , և եգաւ 'ի պաշտօն հասարակաց
'ի Հոգւոց վանս , որպէս պատմագիրք
մեր ամենեքին միաձայն վկայեն , և ա-
ռանձինն երանելի հայրն մեր սուրբն
Մովսէս Խորենացի 'ի Թղթին զոր գրեաց
առ Արծրունեաց բարեպաշտօն իշխանն
Սահակ :

Քանզի այս Սահակ կամեցեալ ուսա-
նել զսքանչեւագործութիւն պատկերի
Տիրամօրն որ կայր 'ի Հոգեաց վանս , մե-
ծարանաց Թղթով աղաչեաց զհայրն մեր
Խորենացի աշխատութիւն յանձն ա-
ռեալ գրել զպատմութիւնն ըստ իւ-
րում աստուածեղէն գիտութեան . քան

զի ասէ , “ Բազում ինչ այլք այլապէս պատմեն իրս ոչ նման միմեանց , և ոչ հաւատացաք ումեք զստոյգն գիտել , ” Եւ հաճոյ թուեցան բանք նորա յաչս սրբոյ հայրապետին , և կատարեաց զհայցուած սըն գրելով զթուղթն և զպատմութիւն : Քանզի յետ փրկչին համբառնալոյ յորժամ երկնահրաւեր կոչումն և սրբոյ Կուսին ժամանէր յաղցաւոր կենաց աստի յանտրտմական վերանալ կայս , առաքեալք և աշակերտք որք ըստ բանի առաքելագործ գրոյն էին հանապազորդեալք ընդ նմա ՚ի միասին յաղթու և ՚ի հայցուածս , տրտմէին յոյժ ընդ անջատել իւրեանց ՚ի նմանէ , զի “ Այնպէս տեսանէին առաքեալքն զտիրամայրն , որպէս զորդին իւր . և մտիթարէին նովաւ : Բայց զի գէթ յուշարար ինչ յիշատակի առ նոսա մնասցէ , երանելի աւետարանագիրն Յովհաննէս ՚ի վերայ կիպարիս փայտի կերպաձեւէր զպատկեր տիրամօրն “ առ ՚ի մնալ նշխար կենաց մերոց , ” :

Եւ քանզի յաւուրս ժամանակացն այնոցիկ ախտ սաստիկ բորոտութեան ճարակէր ընդ ամենայն Հրէաստան , և առաւել յերուսաղէմացւոց աշխարհին , աղաչեցին

առաքեալքն զփառաւորեալն տիրամայր ,
 և ասեն . “ Անարատ առաքաստ Աստու-
 ծոյ բանին , աղաչեմք զքեզ՝ ընկալ զփայ-
 տեղէն սլատկերս զայս զնկարեալս 'ի
 Յովհաննէ 'ի սուրբ ձեռս քո և օրհնեա
 զսա , և սուր զսա նշան կենաց աշխարհի .
 և աղաչեա զորդին քո և զԱստուածն
 մեր , բառնալ 'ի ձեռն սլատկերիս զքո-
 րոտուծիւն յորդւոց 'ի մարդկանէ , որք
 ապաւինին 'ի քո բարեխօսուծիւնդ , , :
 Իսկ ամենօրհնեալ աստուածամայրն հրա-
 ժեշտ մեծաւ խոնարհութեամբ 'ի սլա-
 տուոյ փառացն տայր . դարձաւ և ասէ
 ցնոսա . “ Զի՛ հարկէք զիս զազախին
 տեառն զայդ իրս յանուն իմ . դուք ա-
 շակերտք Քրիստոսի , և ձեզ շնորհեալ է
 իշխանուծիւն հալածել զդեւս . զձեզ
 բարեկամս իւր կոչեաց տէրն , և նշանք
 հրաշալիք վասն ձեր լինին . և ուր ոտք
 ձեր հասանեն , ոչ ինչ անհնար լինիցի
 ձեզ : Այլ զիս աղօթիւք ձերովք յղար-
 կեցէք , և միաբանեալ ընդ իս սիրով խա-
 զաղութեամբ՝ հասուցէք յանխուով նա-
 ւահանգիստն , , :

Այլ իբրեւ ետես եթէ նորբա 'ի թա-
 խանձանսն յաւելուին , ոչ եւս այնուհե-

տեւ ընդդէմ դարձաւ նոցա ամենասուրբ տիրամայրն . էառ 'ի նոցանէ զսպառկերն , և զաստուածընկալ ձեռնն յերկինս աս-
րածեալ , աղաչեաց զտէր և ասէ . “ Ա-
զաչեմ զքեզ , բարձ զախտ բորոտութեան
'ի մարդկանէ 'ի ձեռն այսր նկարեալ փայ-
տեղէն սպառկերիս , զզօրութիւն երբոր-
դութեանդ տպաւորելով 'ի նմա 'ի ձեռն
խմոց աղաչանացս և խնդրոյս , որ բարձեր
զյանցանս առաջին մարդոյն 'ի ձեռն
միածնի որդւոյ քոյ տեառնդ մերոյ և
փրկչիդ Յիսուսի Քրիստոսի , որ կաա-
րեաց 'ի մարմնի իւրում զկամս առաքողիդ
հօր , կատարեա և այժմ զննդիր արանց
ընտրելոցս այսոցիկ , որ բանիւ քո առա-
քեցան 'ի փրկութիւն աշխարհի , Զմաղ-
թանաց բանքս իբրեւ տիրուհին բարբա-
ռէր , լոյս ամպեղէն շողեաց 'ի սուրբ
սպառկերն , և աստուածամայրն Մարիամ
յորդառատ արտասուս հեղեալ , և էա
աշակերտացն՝ որ մեծարանօք երկիրսպ-
գին նմա :

Իսկ յորժամ զմահ ճաշակեալ սրբու-
հւոյ կուսին և թաղեցաւ 'ի Գեթսեմանի ,
աշակերտք փրկչին բազում նշանս սքան-
չելեաց սպառկերաւն գործէին , զախտա-

ժէտս բժշկելով և զբորոտս սրբելով և զցաւս հիւանդութեանց :

Իսկ թէ զհարգ 'ի մեր աշխարհն ածու պատկերս , այս է ստուգապատումսւանդութիւն : Սուրբ կոյսն Մարիամ 'ի մեր ձենալ երջանիկ օրհասին , աղաչեաց զտէր զի միւսանգամ տեսցէ զաշակերտեալս որդւոյ իւրոյ միածնի , որք ցրուեալք էին ընդ ամենայն աշխարհ պատմել զբանն փրկութեան և աւետարանին : Եւ լուաւ Աստուած բանից աղաչանացն նորա , և յափշտակեաց հոգին զնոսա և ածեալ հասուցանէր մինչեւ 'ի Գեթսեմանի , որք և օրհնեցան իսկ 'ի նմանէ և արտասուօք և միաձայն օրհնութեամբ զնա 'ի թաղումն ածին : Միայն Բարթուղիմէ առաքեալ՝ քանզի օտարութեամբ 'ի Հընդկաց աշխարհն էր հասեալ , ոչ գտաւ ընդ նոսա . և ապա առ առաքեալսն եկեալ աղաչէր զնոսա և երգմնի առնէր արտասուօք դէթ զցանկալին ցուցանել նմամարմին տիրուհւոյն , զոր չեղեւ արժանի տեսանել : Եւ բացեալ առաքելոցն զտապանն իբրեւ յերկինս զնա տեսանէին փոխադրեալ , միսիթարեւ զԲարթուղիմէոս կամեցեալ ետուն նմա զպատկերն զնկա-

րեանն ՚ի Յովհաննէ : Եւ խնդուծեամբ
էառ զայն երանելի առաքեալն, և եկեալ
ժամանեաց մինչեւ յաշխարհն Հայոց յԱն-
ձեւացեացն դաւառ « ՚ի համբաւ քարի
միջ, որպէս Խորենացին ասէ, ուր դեւք
բազումք բնակեալ էին անդ, և ստարէին
զմարդիկ տեղոյն, տուեալ յայնմ տեղ-
ղոջէ դեղս ախտականս առ ՚ի կատարել
զպղծութիւնս ախտից, կռանաձայնս
դարբնաց ահաւոր հրաշիւք արհաւիրս
գործէին . . . և անուանէին զանուն տե-
ղոյն այնորիկ Գարբնաց քար » : Հա-
սեալ անդր երանելոյ առաքելոյն Բար-
թուղիմեայ, հալածէր զգիւացն պաշ-
տօնեայս և զայսան չարութեան, և շի-
նեալ եկեղեցի վայելուչ դնէր անդէն
զպատկեր երեսաց տիրամօրն . և հաս-
տատեալ կուսանաց վանս և քահա-
նայս, և հրամայէր կոչել զվայրն յա-
նուն Հոգւոց վանաց, յորում բազում
բժշկութիւնք լինէին . զոր ապա Գրիգո-
րիոս Լուսաւորիչ առաւել եւս փառօք
պայծառացոյց, զի անուն սրբոյ կուսին
հռչակեսցի յապրոց յազգս :

ՅԸՆԿ

ՅԱՌԵԶԱԲԵՆ

ՆԱԽԱԸՆԿՆԻՉ	1
ԳԼ. Ա. Լուտեր և վարդապետու- թիւնն նորա	7
ԳԼ. Բ. Կալուին և վարդապետու- թիւնն նորա	44
ԳԼ. Գ. Եթէ զիւրդ մեծարոյ են Աստուծոյ անձինք սրբոց . . .	54
ԳԼ. Դ. Յաղագս անձնիչխան աղա- տութեան մարդոյ	63
ԳԼ. Ե. Յաղագս բարեխօսութեան Քրիստոսի	91
ԳԼ. Զ. Յաղագս բարեխօսութեան Աստուածածին կուսին . . .	108
Վկայութիւնք 'ի հարցն Յունաց .	144
Ի հարցն Լատինացւոց	153
ԳԼ. Է. Յաղագս բարեխօսութեան Սրբոց	156
ԳԼ. Ը. Վարդապետութիւնն Հայ- աստանեայց եկեղեցւոյ յա- ղագս բարեխօսութեան սրբոց .	240
ԳԼ. Թ. Յաղագս պաշտամանն նշխա- րացն սրբոց	273

ԳԼ . Ժ . Յաղագս մեծարելոյ զսա-
կերս սրբոյ 306

ՅԱՒԵԼՈՒՅԾ

Ա . Վրդանիսի Քերթովի , յաղագս
պատկերամարտաց 325

Բ . Յովհաննու Սարկաւագ քահա-
նայի , վասն մասանց սրտուոյ ,
յորում և վասն պատկերաց
ընդունելութեան ցուցեալ
զորպիսութիւնն 343

Դ . Դաստառակն Քրիստոսի առա-
քեալ առ Աբգարիոս 360

Դ . Պատկեր արամօրն 'ի Հոգեաց
վանս 369

Исторический

Исторический очерк
Исторический очерк
Исторический очерк, 190, 191, 192.

1923

1879

